PARTEA I

PRELUDIUL REVOLUȚIUNII

VI. ASUPRIRILE ROMÂNILOR DIN MUNȚII ABRUDULUI

Revoluțiunea română din 1784 se începu în partea de apus a Transilvaniei în Munții Abrudului, un teren abundent cu mine de aur, și care până la 1857 cu drept cuvânt își câștigase renumele de California Transilvaniei[1].

O catenă de munți înalți cu păduri seculare, cu văi înguste și încinse de amândouă laturile cu piramide gigantice de stânci, înconjoară de toate părțile satele românești așezate în jurul Abrudului, formând aici cea mai frumoasă și cea mai puternică fortăreață naturală din toată Transilvania. De aici erau primii căpitani ai revoluțiunii, aici se făcu conspirațiunea, și aici principiile revoluțiunii fură apărate cu cel mai nobil entuziasm de la începutul mișcării și până la finele acestei drame sângeroase.

Românii din Munții Abrudului, parte metalurgi, parte castrensi[2] se bucurau încă din vechime de anumite drepturi și libertăți, așa că încă pe la anul 1547 aflăm aici pe un Iacob cavoievod al românilor dela Abrud[3].

Pe lângă serviciile militare, castensii din Munții Abrudului mai erau obligați în epoca veche să dea regilor Ungariei un anumit număr de piei de vulpe, de jder, de veverițe, dijme din oi și miei, – venituri, cari după desfacerea Transilvaniei de Ungaria (1526), trecură toate în posesiunea principilor transilvani.

Dar mai târziu pentru toate impozitele în natură se introduse o mică taxă de răscumpărare în bani. Așa că românii din Munții Abrudului, chiar și după plătirea taxei, rămaseră în faptă oameni liberi, scutiți de orice servicii iobăgești, iar munții și pășunile, ca în toate locurile unde se aflau castrensi militari, erau în exclusiva lor posesiune și folosință.

Dar de la 1715 încoace, încetul cu încetul, românii din Munții Abrudului începură să fie considerați ca iobați ai statului, taxa în bani fu privită ca o taxă pentru răscumpărarea sarcinilor iobăgești, și întreg teritoriul munților cu casele, cu grădinele și cu arăturile muntenilor, fu declarat ca domeniu al statului. Iar pentru încasarea diferitelor venituri din Munții Abrudului, se afla încă din

[1] **Ackner**, Die röm. Alterthümer in Siebenbürgen. 17.

[2] Mitropolitul Al. Șuluțiu în manuscriptul su: „Istoria Horii" ne spune: că muntenii fiind vânători foarte iscusiți, principii Transilvaniei întrebuințau pe pușcașii mai renumiți la apărarea fortărețelor sau la bătăi în loc de iagheri (vânători), și că locuitorii din Munții Abrudului apărau plaiurile și trecătorile munților Bihării și Găinii în contra invaziunii din partea Țării Ungurești, mai vârtos pe timpul, în care turcii stăpâneau și Oradea-Mare și împrejurimile ei. Acestea, afla zice autorul, le-a auzit de la bătrâni pe la anul 1814-1836, când se afla ca preot în comuna Bistra.

[3] **Kemeny**, în Uj Magyar Muzeum 1854. II. 130 ... az abrudbányai oláhságnak (Alsó Fejér megyében) még 1547-ben külön (Jakob nevü) vajdaja volt.

vechime instituită o administrațiune cu reședința în Zlatna, și după numele acestui oraș întreg teritoriul munților se numi domeniul Zlatnei[4].

Dar o schimbare și mai nefericită se întâmplă în poziținea muntenilor la anul 1775.

Până la anul 1775 întreaga taxă de răscumpărare, care avea să o plătească românii din Munții Abrudului nu era mai mare de 5859 fl. 30½ cr. În anul 1775 taxa de răscumpărare se urcă la suma 14,769 fl. 12 cr., iar în anul 1783 ajunse la cifra de 21,555 fl. 2 cr.

Și calamitatea, care lovea acum mai adânc în existența familiilor era, că deși în taxa aceasta erau cuprinse toate obligațiunile feudale ale muntenilor, cu toate aceste li se mai impuse, sub diferite titule, o mulțime de alte contribuțiuni și zile de lucru. Așa că pe la anul 1775 românii din Munții Abrudului, iobagii statului, ajunseră într-o poziținе mult mai nefavorabilă de cât chiar iobagii nobilimii, lipsiți de munți, de vechiul lor patrimoniu, aproape jumătate din locuitori fără pământuri de arătură, fără grădini și fără fânațe[5], supuși la robote sau la zile de lucru, și pe lângă aceea obligați și la plătirea unei enorme taxe dominale.

Obligațiuni duble în bani și în natură pentru aceleași servicii iobăgești.

De aici apoi urmară o mulțime de conflicte între românii din Munții Abrudului și între funcționarii domeniului. Dar iritațiunea cea mai mare o produse conflictul din 1778. În anul acesta patru comune românești din Munții Abrudului, anume Râul-Mare[6], Vidra, Câmpeni și Bistra deciseră a se plânge la guvernul transilvan în contra diferitelor abuzuri ale funcțioanrilor domeniului. Spre scopul acesta dânșii trimiseră o deputațiune numeroasă la Sibiu, unde se afla reședința guvernului. Dar în epoca aceasta domnea la toate autoritățile din Transilvania ca o regulă stabilă principiul, că iobagul trăiește din averea domnului său și nu poate să reclame dreptate în contra lui. Așa și deputațiunea muntenilor trimisă la guvernul din Sibiu nu putu să obțină nici o ușurare. Din contră George Devai, administratorul domeniului Zlatna intentă o acțiune penală asupra deputaților îndată ce se întorsese acasă și urmarea acestei acțiuni fu: că mai mulți locuitori din comuna Câmpeni fură pedepsiți cu câte 12 bastoane, fiindcă au mers la Sibiu fără cauză suficientă, și fără mandatul comunei, iar deputații comunei Râul-Mare din motivul că au molestat în două rânduri înaltele autorități din Sibiu, că și-au uitat de tot respectul și supunerea față de funcționarii domeniului, cari reprezintă persoana Maiestății Sale împăratul, a domnului feudal din Munții Abrudului, că au disprețuit admonițiunea funcționarilor, și au plecat cu mulțimea și cu zgomot la Sibiu, că în călătoria

[4] Divizată în domeniul de sus, de mijloc, de jos și în domeniul Ofenbăii (VI).

[5] După tabelele de contribuțiune, până la anul 1782 se aflau în Munții Abrudului 4653 părinți de familie, cari posedau și imobile externe, grădini, fânațe și arături: 3237 părinți de familie, cari afară de case nu mai aveau nici un imobil extern, și 345 văduve de asemenea fără alte dependențe.

[6] Râul-Mare (Nagy-Aranyos) comună colectivă cuprinde Albacul, Secătura, Scărișoara, după Szilágyi și Ponorelul.

aceasta au îndemnat şi pe alte comune ca să petiţioneze tot asemenea; din această cauză deputaţii comunei Râul-Mare, ca autorii şi corifeii acestei deputaţiuni, anume Toader Jungă, Cristea Todea şi Petru Nicola fură condemnaţi la câte 25 de bastoane, iar Vasile Pasca, Vasile Bide, Toader Nicola şi un bătrân de 80 de ani cu numele Gavrilă Todea, la câte 12 bastoane, şi toţi la suportarea cheltuielilor de judecată[7]. Din aceştia Petru Nicola îşi răscumpără pedeapsa cu bani, iar bătrânul Gavril Todea se bolnăvi în urma bătăii, şi după cinci luni şi muri.

Adevărat act de tiranie.

Acum românii din Munţii Abrudului, văzând că la guvernul din Transilvania încă nu pot să obţină nici un rezultat favorabil, hotărâră a se plânge de-a dreptul la curtea imperială din Viena.

Spre acest scop dânşii trimiseră mai multe deputaţiuni la împărăteasa Maria Theresia şi la succesorul dânsei, împăratul Iosif II. În fruntea acestor deputaţiuni figurează de regulă locuitorul din Albac cu numele Ursu Nicola sau Horea, ca reprezentant al comunei Râul-Mare[8] şi locuitorul din Cărpeniş Ion Cloşca în numele românilor din comuna Cărpeniş, Abrud şi Bucium.

[7] Quia praedicti subditi N. Aranyasienses comprobati, bis Excelsas Instantias Cibinii molestaverint turmatim et cum insano tumultu, obliti omnis modestiae, omnis reverentiae, submissionis et obedientiae, qua erga suos Dominos Officiales, consequenterque in persona suorum repraesentatum Dominum terrestren sum, videlicet Sacratissimam Majestatem ferri debuissent, spreta Dominorum Officialium adhortatione profestifuerint, atque alias etiam communitates suo ductu, sua exhortatione, suo denique exemplo adparem supplicationem consequenterque Excelsarum instantiarum molistationem temeraria auacia persuaserint, induxerint, ac impulerint. Sentenţa Forului dominal. Zlatna, 11 aug. 1778.

[8] Pe lângă alte petiţiuni ale comunelor, Horea înaintă şi în numele său la anul 1780 următoarea cerere la cancelaria aulică:

Humilliumum Promemoria,

Postquam in querelis suis coram competentia reiteratis Communitas nostra Nagy Aranyosiensis et reliquarum cum his cointeressatarum nullum sublevamen obtinuissent, cogebantur coram Altissimo quoque Throno querelas suas promovere, primo quidem ante annum de inde vero nunc recentissime praeterito mense 8-bri, adquem semperme, et gremiales suos deputarunt. Excelsum Consilium! Ut rem in loco suo, quo nimirum inviabimur, tute urgere valeamus, pro nostra Conformatione necessaria venit nobis benignae ordinationis per confectam indorsationem significatio, ne scilicet rursum ob defectum huius ahorsum recurrere cogamur, quod nunquam sine expensis etiam minimis fieri potest. Hac igitur ex ratione, quam ex ea etiam, quod mihi summe injunctum esset, ut sine Resolutione cui se communitates conformare possent, redire non tentarem, humillime supplicare necessitor, ut Excelsum hocce Consilium benignam Resolutionem ad promotas dictae Communitatis Nagy-Aranyos et reliquarum querelas jam ut spero, examinatas per consvetam Indorsationem extradare disponere dignetur. Qui in profundissima veneratione emorior.

Indignus famulus
Nicola Ursz,
Incola Nagy-Aranyosiensis

Conţinutul diferitelor plânsori, ce le înaintară deputaţii muntenilor în anii 1779-1782, parte de-a dreptul la curtea imperială, parte la cancelaria aulică[9], era următoriul: că pe lângă taxa dominală, care în anii din urmă s-a urcat într-un mod excesiv, li s-a interzis dreptul de păşunit, dreptul de a tăia lemne de clădit, şi li s-a impus o mulţime de lucrări ilegale, anume: să taie 13, 182 stânjini de lemne pentru domeniu şi să-i transporteze la locurile de consumaţiune, că cosească fânaţele statului, să strângă şi transporte fânul, lucru pentru care sunt de lipsă câte şapte mii de oameni, să ducă vinul şi vinarsul statului până la Zlatna, depărtare de câte patru zile pentru unele comune, să transporteze fierul din Hunedoara pentru stabilimentele minelor şi orz din Ungaria pentru berăria statului, cale de câte 12 kile, să sape un canal în lungime de două zile, şi toate lucrările acestea să le execute gratuit sau pe lângă o plată cu totul neînsemnată; – că întreg ţinutul munţilor fiind un pământ cu totul steril, dânşii aveau mai înainte dreptul să-şi ducă alimente din Ungaria, anume grâu, orz, mei şi vin, liberi de orice vamă, iar acum sunt siliţi să le cumpere cu preţul îndoit de la arendaşul domeniului, că preoţii sunt supuşi la taxe şi servicii feudale întocmai ca iobagii, că li s-au luat bisericile din posesiune şi s-au dat uniţilor, drepturile şi libertăţile metalurgilor nu se mai respectează, că dacă moare un locuitor din munţi fără descendenţi, atunci rudele mai de aproape sunt silite să plătească funcţionarilor domeniului întreg preţul averii, ce li se transmite; că pe lângă taxele şi serviciile domeniului li s-au impus încă o mulţime de lucrări de ale comitatului, lucrări la cari sunt reţinuţi câte 14 zile, că teritoriul munţilor este un pământ neproductiv, şi cu toate acestea li s-au impus să dea în natură pentru armată diferite lucruri, pe cari dânşii au trebuit să le procure cu bani şi pentru cari nu li s-a dat nici o plată, că primarii din Râul-Mare, din Vidra, Câmpeni şi Bistra, au încasat de pe la locuitori suma de 14,491 fl. 50 cr. sub titlul cheltueli de cancelarie, şi tot sub acest titlu au luat de pe dânşii subprefectul Comaromi suma de 8,388 fl., sume pentru cari de patru ani nu s-a dat nici o socoteală[10]. În fine, că mai mulţi deputaţi au fost pedepsiţi pentru plânsorile, ce le au înaintat la Viena şi la guvernul din Sibiu, unii la câte 100 fl. şi 200 fl. amende: Petru Nicula la două luni de închisoare şi bătut ca un tâlhariu la trei hotare, iar bătrânul Gavrilă Todea în urma bătăii, ce a suferit s-a bolnăvit şi a trebuit să moară.

Toate petiţiunile acestea fură trimise la guvernul din Transilvania cu ordin din partea monarchului: că guvernul să dispună a se face o investigaţiune la faţa locului, şi după terminarea investigaţiunii, guvernul să înainteze toate actele la cancelaria aulică arătând şi părerea sa, anume ce măsuri vor trebui luate pentru

[9] Cancelaria aulică transilvană cu reşedinţa în Viena era cea mai înaltă autoritate a Transilvaniei. În analogie cu relaţiunile de astăzi, cancelaria aulică întrunea funcţiunile ministeriului de interne, de justiţie, de comerţ, de comunicaţiune, culte şi instrucţiune, iar în cestiuni de procese avea atribuţiunile înaltei curţi de justiţie. În fruntea acestui oficiu sta un cancelar care se alegea din partea camerei transilvane.

[10] Raportul comisariului Michai Brukenthal către cancelaria aulică, 17 august 1785. – Deciziunea cancelariei aulice, 11 mai 1786, no. 4456.

despăgubirea țăranilor și pentru încetarea ilegalităților, dacă plânsorile lor se vor constata a fi adevărate, și în fine în ce mod va trebui să se pedepsească persoanele cari vor afla culpabile.

Rezoluțiunea aceasta era ce e drept corectă. Dar în realitate investigațiunea ordonată fu tot amânată în Transilvania[11]. Deputații comunelor, urmăriți, prinși, maltratați și aruncați în închisori, așa, că pe lângă toate deputațiunile, ce le trimiseră muntenii la Viena de la 1779 încoace, dânșii nu putură să obțină nici o ușurare, până în fine la 1784 erupse revoluțiunea.

VII. TUMULTUL DIN CÂMPENI DE LA 1782

Una din asupririle cele mai simțitoare pentru românii din Munții Abrudului a fost luarea dreptului de cârcimărit.

Până la anul 1778 fiecare locuitor din Munții Abrudului avea dreptul să-și aducă băuturile necesare, de unde le găsea mai bune și mai ieftine, și fiecare putea să cârcimărească vinul ori vinarsul, dacă credea, că în modul acesta poate să câștige ceva.

Pentru folosirea acestul drept moștenit de timpuri imemoriale, comunele românești din domeniul Zlatnei aveau să plătească statului pe fiecare an o taxă de răscumpărare cu totul neînsemnată, așa de exemplu în domeniul de sus al Zlatnei până la anul 1778 întreaga taxă aceasta nu făcea mai mult de 157 fl. 30 cr.

În anul 1778 însă o schimbare esențială se făcu în privința dreptului de cârcimărit.

Tezaurariatul sau Direcțiunea financiară din Transilvania înființă în anul acesta peste taxa de răscumpărare încă o taxă de licență numită dolgosia, pentru toți locuitorii din Munții Abrudului, cari se ocupau cu cârcimăritul, și anume, câte 1½ cr. pentru vadra de vin și 1 cr. pentru fiecare cupă de vinars.

Taxa aceasta era o flagrantă nedreptate asupra comunelor. Muntenii plăteau acum de două ori impozitul dreptului de cârcimărit, întâi ca răscumpărare și a doua ca licență. Dar cu toate acestea lucrurile rămaseră așa până la 1781.

În anul acesta însă un căpitan de cavalerie ieșit din serviciu, cu numele Ion Aron de Bistra, propuse Tezaurariatului din Transilvania, ca să-i lase dânsului arenda dreptului de cârcimărit în munții Abrudului, pentru care se oferi a plăti statului o sumă de 12,000 fl. pe fiecare an, propunere care fu acceptată din partea Tezaurariatului[12]. Dar căpitanul Aron, care se asociase la această întrerpindere cu câțiva cetățeni din Sibiu, nu fu în stare să plătească nici rata de

[11] De eventu mox dictae investigationis jam a longiori tempore haererentis relatio huc usque submissa non fuerit. Cancelaria aul. no. 732 anul 1782.

[12] Toate autoritățile fiscale montane și monetare din Transilvania erau subordinate Tezaurariatului regesc din Sibiu (Regius Thesaurariatus), care avea sfera de activitate a unei Direcțiuni financiare. În capul acestui oficiu se afla Tezaurariul transilvan (Regis Transilvaniae Thesaurarius) care se alegea din partea camerei și era totodată vicepreședinte al guvernului transilvan.

întâi a arendei, și așa în 26 novembre 1781 i se luă dreptul de cârcimărit și se deDe la doi armeni, cu numele Martin Bosniac și Martin Patrubani, pe termen de 6 ani și tot cu prețul de 12,000 fl. pe fiecare an[13].

Arendașii armeni voind acum să tragă cel mai mare profit posibil din arendă, se folosiră spre scopul acesta de toate mijloacele imaginabile, interziseră locuitorilor din Munții Abrudului dreptul de a mai exercita cârcimăritul în particular, și de altă parte aduseră în munți băuturile cele mai rele, pe cari le vindeau cu preț aproape îndoit, opriră pe locuitori să mai dea în schimb băuturi pe obiecte de lemn, și dacă se întâmpla, că un muntean să călătorească la târgurile din Abrud, Turda sau Hălmagi, și dacă lua cu sine ceva vin sau vinars pe drum, atunci îl prindeau servitorii arândașilor, îl maltratau, îi luau băuturile, și adeseori îl supuneau și la amentde.

Severitatea arendașilor armeni ajunse acum așa de departe, încât dânșii confiscară în timpul Paștilor din anul 1782 și o sticlă cu vin, ce o trimisese un cetățean din Abrud pentru preotul din Abrud-sat, ca să cuminece pe locuitorii comunei.

Abuzuri de natura aceasta se repetară mai adeseori, și nemulțumirea poporului începu să ia proporțiuni tot mai mari.

Acum se apropia ziua de 24 mai 1782, zi în care se făcea târg de țară în comuna Câmpeni, din Munții Abrudului. Locuitorii din comunele Râul-Mare, Vidra, Câmpeni și Bistra considerau încă din vechime târgurile din Câmpeni ca un privilegiu particular al lor, în care numai dânșii aveau dreptul să cârcimărească vin, ba luau și o vamă cu totul neînsemnată de la oamenii străini, care aduceau vin de vânzare în târgurile aceste.

Arendașii armeni deși cunoșteau nemulțumirea poporului, dar cercară să pună capăt și la uzul acesta. Spre scopul acesta așezară peste tot locul băuturi în târg, armară pe servitori cu lănci, cu puști și pistoale, și-i trimiseră la fața locului, ca să împiedice orice amestec al muntenilor în dreptul lor de cârcimărit. Prin purtarea lor, servitorii aceștia iritară și mai mult pe poporul nemulțumit.

Anume se întâmplă cu această ocaziune, că unii servitori de ai arendașilor cu numele Isac Cojocean alergând în fuga mare cu calul său prin târg, începu să izbească și să lovească pe tot omul, care nu i se feria din drum, trânti pe o femeie din Hălmagi, care adusese nuci de vânzare și-i împrăștie nucile, apoi călcă cu calul în picioare pe un țăran din Zarand, care-și pacheta într-un sac lâna, ce o cumpărase în târg. Dar țăranul din Zarand sculându-se înfuriat de sub picioarele calului puse repede mâna pe o secure, sări îndată la un butoi cu vin al arendașilor îi sparse fundul și le vărsă băutura. Tot pe atunci un alt servitor de al arendașilor cu numele Vertan începu a se certa cu un țăran din Râul-Mare, cu numele Iacob Zăhuță, care adusese mied de vânzare în târg, și apoi cu înjurături

[13] annebst wurde auch der Schank dessen Redemption ohnehin schon in dem berührten Reluitiosquanto 21,555 fl. 2 cr. begriffen war ... im Jahre 1781 ... den Unterhanen gar abgenommen und um 12,000 fl. an 2 armensische Handesleute verpachtet, unangeschben auch nach der Zeit von Klägern die ... Schanktax bezahlt worden ist Cancelaria aul. către Împ. Iosif 23 febr. 1786.

şi lovituri cu patul puştii îl duse la spanul domeniului[14]. Ţăranul Iacob Zăhuţ se întorcea de la casa spanului chiar în momentul pe când românul din Zarand spărgea butoiul cu vin al arendaşilor. Acum se însoţesc amândoi ţăranii, dau chiote prin târg şi împreună cu mai mulţi oameni sar la butoaiele arendaşilor, le sparg fundurile şi le varsă toată băutura.

Cârcimarii şi servitorii arendaşilor de frică să nu fie masacraţi fugiră imediat din târg. Iar George Devai administratorul domeniului, care în timpul acesta se afla şi dânsul prezent în Câmpeni trimise repede după gornici[15]. Dar în confesiunea aceasta nu putu să afle mai mult de doi, şi voi să-i trimită pe aceşti doi, ca să împiedice tumultul poporului. Însă gornicii se opuseră zicând: „Domnule, să nu ne trimeţi în târg, acolo sunt adunaţi crişenii, mogoşenii, sălcienii şi o mulţime de oameni din alte părţi, toţi sunt în mare ferbere, toţi lucră în desperare şi în momentul în care vom merge acolo şi vom cerca să le zicem ceva, noi suntem pierduţi".

Acum mulţimea poporului după ce sparse butoaiele, din târg, înfuriindu-se şi mai tare voi să plece la pivniţele arândaşilor din Câmpeni, ca să verse şi băutura de acolo. Dar atunci păşi înaintea poporului primariul din Râul-Mare, Dumitru Todea, strigă asupra oamenilor şi-i opri ca să mai execute şi planul acesta.

Arendaşii armeni, îndată după întâmplarea aceasta, părăsiră arenda cârcimăritului în cele patru comune, şi nu mai voiră s-o continue sub nici o condiţiune, zicând, că acolo toate sunt în fierbere, şi dânşii se tem de un rău şi mai mare.

Acum se institui o comisiune pentru constatarea şi pedepsirea autorilor acestui tumult, cum şi pentru cosntatarea pagubei întâmplate arendaşilor armeni. Iar guvenrul transilvan adresă în 5 decembrie 1782 următoriul ordin către tibunalul din Aiud: „să trimită doi sau trei judecători la Zlatna, cari împreună cu funcţionarii domeniului să ţină Foru-dominal[16], să prindă numaidecât pe autorii tumultului, să-i examineze în modul cel mai sever (adecă cu tortură), ca astfel să poată descoperi şi pe alţi complici şi în fine să-i pedepsească imediat într-un mod exemplar, aşa ca să fie de teroare şi pentru alţii"[17].

[14] Funcţionarii domeniului fiscal din Zlatna erau următorii: un Provisoriu sau administrator cu reşedinţa în Zlatna, un comptabil, trei spani sau inspectori, câte unul pentru fiecare domeniu (de sus, de mijloc, de jos) şi în fine mai mulţi funcţionari subalterni. **Benkö**, Transilvania. 1833. II. 76.

[15] Gornic, păzitor de păduri. În epoca feudală gornicii mai erau totodată însărcinaţi şi cu diferite execuţiuni asupra iobagilor.

[16] Forul dominal (Forum dominale) se compunea din domnul feudal, carea vea dreptul să judece pe iobagii săi în toate cauzele civile şi criminale; în multe cazuri însă în domnul feudal trebuia să fie asistat de unul sau de doi judecători ai comitatului. **Decretum trip. III**, tit. 25 et. seq. – **Benkö**, Transilvania. 1833. II. 59.

[17] authores Tumultus iam exploratos statim intercipi curent, et de detegendis reliquis etiam complicibus strictissime examinent, ac illos etiam intercipiendo, omnes Jure prosequantur, et juxta DeliberataFori Dominalis statim interrorem aliorum pro demerito exemplariter puniant. Ord. guv. trans. 5 dec. 1782, no. 8869.

Epocă tristă în istoria Transilvaniei.

Guvernul, fără să mai reflecteze asupra acestei desperate întreprinderi, decretă a se pedepsi cu moarte autorii tumultului, fiindcă muntenii îşi apărau un drept exclusiv al lor, şi pentru care dânşii mai plăteau statului şi o taxă de răscumperare. Şi urmarea acestui fatal ordin fu: că 23 primari şi juraţi din Munţii Abrudului fură prinşi şi daţi în judecata Forului-dominal din Zlatna, care în primăvara anului 1783, condamnă pe George Buzgar Bunu, pe Petru Toma Capră, Ion Diniş, Avram Napu, Ilie Garcea Medardu, pe Simoacă Cotoşel, Petru Leba, Petru Coroi, Gavrilă Heleru, Lupu Coroi, Iacob Zăhuţă, Avram Schiop şi Dumitru Marcu Popa la câte 25-100 bastoane şi 3 luni până la 2 ani de închisoare: iar Dumitru Todea Bută şi Petru Manciu din Râul-Mare, Simion Bostan şi Andrieş Pascu, din Câmpeni şi Urs Gomboş din Vidra, ca autori principali ai tumultului din Câmpeni, şi din motivul că dânşii au agitat poporul şi la alte ocaziuni, că au ţinut conferinţe secrete şi au pus contribuţiuni pe popor, ca să trimită deputaţiuni la Viena, din aceste cauze toţi cinci fură condamnaţi la moarte spre teroarea altora, după cum zice sentinţa şi fiindcă nu mai astfel pacea şi liniştea publică să mai poate restabili în munţi[18]. Totodată Dumitru Todea, ca autorul mai multor tumulte fu condamnat şi la tortură înainte de executare, ca astfel să descopere şi pe alţi complici, iar după executare să i se taie capul, corpul să i se despice în patru părţi şi bucăţile să i să pună în ţeapă.

Terorismul era la înălţimea sa.

Cu această ocaziune George Devai, administratorul domeniului ceru ca pedeapsa de moarte să fie executată imediat în conformitate cu ordinul guvernului. Dar Forul-dominal decise, în urma cererii ce o făcură condamnaţii că sentinţa să fie supusă apelului.

De asemenea fură condamnaţi toţi locuitorii din comunele Râul-Mare, Vidra, Câmpeni şi Bistra fără consideraţiune, dacă au fost sau nu cu toţii prezenţi în târgul de la Câmpeni, şi dacă au participat cu toţii la tumult sau nu, ca să plătească arendaşilor armeni o despăgubire în sumă totală de 8.708 fl. 49 cr., deşi preţul băuturii, care se vărsase nu făcea mai mult de 343 fl. 41 cr.

Din suma excesivă se încasară de pe cele patru comune până la începutul revoluţiunii 6179 f. 22 cr. iar restul remase neplătit.

Între indivizii urmăriţi pentru tumultul din Câmpeni se afla şi ţăranul din Albac, Ursu Nicola sau Horea, care mai târziu fu primul căpitan al revoluţiunii, şi două rude ale sale Petru Nicola şi Cristea Nicola. Sentinţa Forului-dominal aminteşte adeseori despre agitaţile şi conferinţele secrete ale lui Horea, pe care-l numesc totodată „faimosul amăgitor"[19]. Dar nici pe dânsul şi nici pe celelalte

[18] necaliter pacis et tranquillitatis publicae statum debitum reduce posse, nisi Incti exemplariter ad terrorem aliorum în conformitate Excelsi R. Gubernii 5 Xbr. sub no. 8869 editi decreti puniantur ... et quidem Togya Dumitru, Bosztan Szimeon, Gombos Ursz Iudices et Adnrejes Paszk Juratus eotum, jurataeque fidei transgressores dictamine art. 16 de A. 1609. Dominio antememorato exemplo statnendi, capiteque plectendi, etc.

[19] Cum Tamoso Seductore Nicula Ursz Hora dicto nimiam observasse Inctos Koroj Lup et Koroj Petru familaritatem et colnisse amicitiam... Quod antequam Mants Petru Inctus cum Horja et aliis clancularia consilia inivissent, renitentia et dificultates in

două rude ale sale Forul dominal nu putu să pună mâna, cu toate că trimise circulare prin diferite comitate, ca să-i prindă. Ei se făcuse nevăzuți[20].

Acum locuitorii comunelor Râul-Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Mușca, Ofenbaia, Bucium, Abrud și Cărpeniș deciseră a trimite o nouă deputațiune la guvernul din Viena.

În petițiunile ce le înaintară la cancelaria aulică în cursul lunii lui mai 1783, deputații muntenilor se plânseră din nou despre multele abuzuri și cruzimi, la cari sunt supuși locuitorii și deputații comunelor, și totodată se rugară a se face dispoziții urgente, pentru a scăpa viața celor cinci indivizi condamnați la moarte, după cum ziceau dânșii, numai din cauză că locuitorii s-au plâns la Viena, fără voia funcționarilor domeniului. De asemenea cerură, că până se va termina investigațiunea odonată încă în anul 1780, nici locuitorii comunelor cari s-au plâns la Viena, și nici deputații lor să nu mai fie arestați sau molestați de funcționarii domeniului, ori ai comitatului și în fine, că rezoluțiunea aceasta să li se comunice cât mai în grabă, fiindcă dânșii lipsiți de orice cheltuieli se luptă în Viena cu cea mai mare mizerie.

De astădată petițiunile muntenilor fură prezentate în consiliul de stat al imperiului, și în 7 iunie 1783 urmă deciziunea împăratului, prin care guvernul din Transilvania fu invitat: să ia măsuri serioase, că până va urma deciziunea imperială nici locuitorii din Munții Abrudului și nici deputații lor să nu fie molestați pentru plânsorile ce le-au înaintat la Viena, și nici să se execute vreo sentență de moarte asupra lor. În fine, adaugă împăratul, că îndată ce investigațiunea aceasta va sosi din Transilvania, cancelaria și camera aulică[21], să-i supună în comun părerile lor, cum s-ar putea pune capăt acestor abuzuri și tiranii.

Dar nici rezoluțiunea aceasta nu avu rezultatul dorit. Sentența Forului dominal fu executată în mare parte asupra muntenilor. Singură numai pedeapsa de moarte se schimbă în pedeapsă de închisoare de la 1-2 ani și câte 50-100 de bastoane.

VIII. CĂLĂTORIILE ÎMPĂRATULUI IOSIF ÎN TRANSILVANIA 1773-1783

În anul 1691 Principatul Transilvaniei ajunse sub domnia casei austriace[22], dar până la anul 1773 încă nici un regent din Casa Habsburgilor nu vizitase

administratione administrandorum praestationeque praestandorum observatae non fuerint. Sentința For. dom. din Zlatna 1783.

[20] Istoricul Szilágyi este în eroare când susține (Hóra-villág, 21), că Horea încă ar fi fost condaamnat pentru tumultul din Câmpeni. Avem înaintea noastră sentința Forului dominal și mai multe acte relative la această cestiune, din care se vede destul de clar, că Horea a fost numai urmărit, dar nicidecum condamnat.

[21] Camera aulică, cea mai înaltă autoritate financiară a statului cu reședința în Viena.

[22] Transilvania (numele vechi Dacia Superioară, Erdwelu, terra ultra silvana, parte ultrasilvanae. Ueber Walt, septem castra, după Pesty și Hungaria nigra), pe timpul când

această țară, atât de binecuvântată de natură, dar atât de ruinată prin păcatele feudalității ungurești.

În anul 1773 însă împăratul Iosif II, unul din cei mai geniali monarchi din casa Habsburgilor, un principe, care-și formase deviza, că nu poporul este pentru monarch, ci monarchul pentru popor, Iosif II, adevăratul patron al țăranilor se hotărî să întreprindă o călătorie în Transilvania, călătoria, care fusese proiectată încă cu trei ani mai înainte.

Încă în luna lui mai 1773, cu puține zile mai înainte de plecarea împeratului, împărăteasa Maria Theresia trimise un curier special la guvernul din Transilvania cu ordin că încă mai înainte de sosirea împeratului să se curețe drumurile publice de cadavrele oamenilor executați cu streangul, cu roata și cu țeapa, cari după uzul de până acuma, zicea împărăteasa, stau expuse pe lângă drumurile publice spre oroarea și aversiunea călătorilor[23].

Iar baronul Samuil Brukenthal, fostul președinte al Cancelariei aulice, supuse împăratului Iosif o schiță despre constituțiunea Transilvaniei, schiță, în care dânsul zicea: că românii din Transilvania în înțelesul legilor nu constituie o națiune, ci sunt numai o plebe sau popor tolerat, eschiși de la toate drepturile și libertățile celorlalte națiuni, că domnul feudal este cel de întâi judecător pe moșia sa, și poate în unele cazuri să condamne chiar la moarte, asistat de câțiva judecători ai comitatului, și că în fine, țăranul nu are nimic afară de ceea ce dânsul poate să câștige prin munca sa.

În 7 mai 1773, împăratul Iosif plecă din Viena spre Ungaria și în 21 mai intră în Transilvania prin Țara Hațegului[24]. Însoțit de generalii Nostitz, Siskovits și Pelegrini, împăratul vizită aproape toate orașele Transilvaniei, Hațegului, Hunedoara, Deva, Orăștie, Alba-Iulia, făcu o excursiune călare în Munții Abrudului până la Zlatna. La Hațeg, la Hunedoara și la Orlat trecu în revistă pe grănicerii români. Apoi își continuă drumul pe la Sibiu, Nocrig, Cincu Mare,

venirăungurii aici, se afla după Anonimul regelui Bela sub domnia unui voievod român (ubi Gelou qui lam Blacus dominium tenebat. Cap. 25, 26, și 27). De la 1002până la 1526 Transilvania fu guvernată de duci, apoi de voievozi feudatari regilor Ungariei. Iar de la anul 1526-1691 formă un principat semi-independent sub suzeranitatea Porții otomane, și în epoca aceasta fură încorporate succesiv la Transilvania mai multe comitate din Ungaria (parte Regni Hungaraie) anume: Maramureșul, Biharia, Becheș, Zarand, Arad, Solnocul-de-Mijloc, Crasna, Sătmarul, Ugocia, Sabolțu, Bereg, Zempli și Borșod, Abunjvar. districtul Chioarului, și Bănatul Severinului, așa că Principii Translvaniei purtară totodată și titlul de Partium Regni Hungariae Dominus.

[23] cadavera omnium delinquentium laqueo, rota aut veru morti traditorum, et juxta usum hactenus in nonnullis circulis observatum, non sine horrore, et aversione in viis publicis, itinerantium conspectui expositorum, stati, et indillate ammoveantur ac inhumentur. Guv. trans. 11 mai 1773, no. 3872.

[24] Țara Hațegului, numește poporul român de peste Carpați frumoasa vale, care se întinde în partea de apus și de miazăzi a Transilvaniei, unde armatele lui Traian înfrânseră oastea lui Decebal și cuprinseră capitala Daciei, Sarmizegetusa, numită apoi în onoarea lui Traian Colonia Ulpia Trajana Augusta Sarmizegetusa, și care în secului al 3-lea capătă titlul de Metropolis.

Cohalmu, Sighişoara, Elisabetopole, Mediaş[25], trecu de aici la Făgăraş, vizită Braşovul, Secuimea, Bistriţa, Rodna, Gherla, Clujul, Turda, Aiudul, se întoarese

[25] În autobiografia lui Michail Conrad de Heydendorf *Archiv. f. sieb. landeskunde N.F. XVI, 45o et seq.) aflăm următoarele amănunte despre călătoria împăratului Iosif, în ţinutul Mediaşului la anul 1773. Pe teritoriul comunei Saroş de-a lungul drumului, zice Heydendorf, îngenunchează în diferite locuri înaintea împăratului suplicanţi din toate sexele, de toate etăţile şi din toate naţiunile Transilvaniei, arătându-şi petiţiunile cu mâinile ridicate în sus. Împăratul se oprea la fiecare, le zicea să se ridice, către saşi în limba germană, iar către români în limba română: scóla, scóla!, lua cu mâinile sale petiţiunile de la dânşii, îi întreba despre conţinutul plângerilor sale, şi după ce-i asculta zicea către fiecare, că le va cerceta plângerile, către saşi în limba germană, iar către români în limba română „oi căuta". La podul de la Aţel îngenunchiară înaintea împăratului reprezentanţii comunităţii săseşti din Aţel şi-i prezentară un memoriu, în care dânşii rugau pe împăratul ca să dispună a se strămuta în alt loc românii, care sunt aşezaţi pe teritoriul acestei comune. Cu această ocaziune notariul Heydendorf, compunătoriul petiţiunii, desfăşură verbal înaintea împăratului, că pe teritoriul comunel Aţel se află aşezate cam la 100 de familii româneşti, şi deoarece comunitatea săsească are singură trebuinţă de pământul acesta, aşa a voit să strămute pe români în alt loc, dar românii nu au voit să se strămute de bună boie şi din această cauză comunitatea săsească a întrebuinţat forţa asupra lor, şi a dat foc la colibele românilor. Dar cu un an mai târziu, şi anume chiar în ziua aceea, în care saşii dase foc la colibele românilor, a fost aprinsă de mai multe părţi şi comuna săsească Aleţ, şi de atunci încoace a mai ars de vreo cinci ori; saşii au mare suspiţiune că românii le-au dat foc şi nu se cred în siguranţă, până când aceştia nu vor fi strămutaţi de acolo. Guvernul transilvan zicea Heydendorf, în urma unei petiţiuni a comunităţii săseşti a trimes comisari speciali şi aceştia au publicat românilor, că de se vor mai întâmpla şi de aici înainte aprinderi în comuna săsească, atunci toată paguba ce vor avea să o plătească românii, dar nici publicaţiunea aceasta n-a folosit nimic, deoarece după câteva săptămâni, a ars chiar şura primariului, unde se făcuse publicaţiunea. Împăratul Iosif fu uimit cum pot să fie obligaţi românii ca să pletească pagubele saşilor înainte de afi constataţi, că ei le-au dat foc şi declară reprezentanţilor săseşti, că a strămuta din locurile lor pe românii din Aţel însemnează a-i pedepsi înainte de a fi constataţi. Românii din Aţel prezentară şi dânşii împăratului o petiţiune şi se plânseră totodată şi verbal, că dânşii sunt siliţi să plătească contribuţiunile, să suporte sarcinile ţării, ale districtului şi oraşului întocmai ca saşii, dar cu toate acestea nu au nici pământuri de arătură, nici fânaţe, nici vii, fiindcă saşii le zic, că pământul este al lor, dăruit de regii Ungariei şi nu voiesc să dea nimic românilor. Împăratul îi întrebă apoi într-o limbă românească, aşa cum o ştia, dacă fac servicii feudale la vreun domn pământesc, la care românii răspunseră, că la domni dânşii nu lucrează, dar fac servicii pentru district şi pentru sat. Un român din comuna Bratei îngenunche înaintea împăratului şi-i prezentă o petiţiune, în care dânsul se ruga, ca să-i libereze feciorul din armată. Împăratul întrebă apoi pe ţăran, într-o limbă românească stricată, care e conţinutul petiţiunii sale, şi românul îi repetă din nou rugăciunea, că împăratul să-i libereze ficiorul din armată, fiindcă dânsul e bătrân şi nu mai poate lucra. „La ce regiment ficioru" îl întrebă din nou împăratul tot în limba română, „oi căuta". Cu această ocaziune împăratul întrebă pe Heydendorf, notariul oraşului Mediaş, dacă dânsul scrie bine românește? Heyedendorf, notariul oraşului Mediaş, dacă dânsul ştie bine

din nou la Sibiu, şi din Sibiu trecu peste Năsăud în Maramureş, iar din Maramureş în Galiţia şi Lodomeria, noile provincii, ce le câştigase în urma împărţirii Poloniei, din anul 1772. Peste tot locul o mulţime de popor întâmpină pe împăratul în călătoria sa. Cu deosebită atenţiune se interesă Iosif II în călătoria aceasta de soarta ţăranilor. Strângea cu mâinile sale petiţiunile de la dânşii, îi întreba dacă sunt iobagi, intra în casele lor, vorbea cu ţăranul român în limba română, şi peste tot primi cu această ocaziune, în Transilvania, enorma sumă de 19 mii de petiţiuni din cari partea cea mai mare era de la mizerii iobagi.

Iar după întoarcerea împăratului la Viena se bătură, în memoria acestei călătorii, două medalii, una reprezentând sosirea, alta călătoria noului împărat roman pe pământul vechii Dacii.

Cea din urmă medalie ne înfăţişează pe o parte „Transilvania" îngenunchiind înaintea Cesarului roman şi inscripţiunea: FELICITAS DACIAE. PROFECTIO AUG. MDCCLXXIII[26], şi tot asemenea medalia cu vechea inscripţiune romană DACIA FELIX se mai bătuse şi la anul 1769. Dar cuvintele „Dacia fericită" erau bune să exprime tesaurul de avuţii, cu cari natura înzestrase pământul vechii Dacii, dar nu corespundeau de loc la lipsa de administraţiune, de justiţie, de libertate şi proprietate, la mizeria feudală, în care se afla marea majoritate a populaţiunii din Transilvania.

În 29 novembrie 1780 muri împărăteasa Maria Theresia[27], şi acum împăratul Iosif[28], care până aici fusese numai coregentul, sau cum după zicea

românește? Heydendorf răspunse: că limba aceasta o aştiu toţi saşii din ţinutul Mediaşului întocmai ca limba lor maternă, şi trebuie să ştim zicea dânsul, fiindcă avem în toată ziua de a face cu românii, şi fiindcă românii nu voiesc să ne înveţe limba noastră, aşa trebuie să învăţăm noi limba lor. Nu departe de satul Bratei aşteptau pe împăratul toţi preoţii neuniţi din ţinutul Mediaşului dimpreună cu o mulţime mare de popor, şi dânşii se rugară, că împăratul să le permită a ridica biserici, iar românii din comuna Bratei cerură să li se restituie biserica, care li s-a luat din posesiune şi s-a dat românilor uniţi. Împăratul îi întrebă apoi în limba românească despre diferite împrejurări şi în fine pentru ce nu voiesc să meargă la bisericile unite? Dar la această întrebare preoţii nu răspunseră nimic. Împăratul îi întrebă apoi din nou, dacă biserica unită şi neunită nu e totuna. A-i tot una Doamne", răspunseră românii. Atunci împăratul le zise să meargă tot într-o biserică cu uniţii, şi anume după ce vor ieşi uniţii din biserică atunci să intre dânşii. Românii se declarară mulţămiţi, se plecară până la pământ, iar împăratul le zise, că va cerceta plângerile lor şi plecă mai departe.

[26] **Tabulae numismaticae** Instituti nationalis Szechenyani F.a.

[27] Linia bărbătească din casa Habsburgilor se stinse cu împăratul Germaniei Carol VI (†1740). În puterea noii ordini de succesiune sau a sancţiunii pragmatice din 1713, urmă, după moartea imperatorului Carol al VI-lea la guvernul ţărilor austriace fica sa Maria Theresia, căsătorită cu Francisc Ştefan, mare duce de Lotharingia, ales împărat al Germaniei, (†1765), şi această căsătorie întemeie casa domnitoare de astăzi, lotharingo-habsburgică. Împărăteasa Maria Theresia înălţă Transilvania la rangul de Mare-Principat (2 novembre 1765), şi cu toate că dânsa în cursul domniei sale se întemeie mai mult pe clasa nobilimii, dar apără în toate actele sale „pe sărmanul iobag în contra asupririlor

dânsul, „fiul ascultătoriu al mamei sale" ajunse deplin autocrat şi în provinciile austriace.

Dorind să cunoască şi mai bine starea provinciilor sale orientale împăratul Iosif se hotărî la anul 1783 să viziteze din nou Transilvania. Dar călătoria aceasta însă avea totodată şi un scop militar.

Încă în luna lui septembre 1782, împărăteasa Rusiei Caterina II comunică împăratului Iosif, grandiosul seu plan pentru împărţirea imperiului otoman, plan, după care, zicea împărăteasa, va avea să domnească o perfectă egalitate în cuceririle ambelor părţi. Împărăteasa Caterina întemeindu-se pe principiul că să nu fie nici o vecinătate imediată între Rusia, Austria şi între noul imperiu, care se va înălţa pe ruinele Turciei, propuse împăratului să se înfiinţeze din nou statul independent, cunoscut în vechime sub numele de Dacia, care se va forma, zicea dânsa, din Principatul Moldovei, al Ţării Româneşti şi din Basarabia, puse sub sceptrul unui principe de religiune ortodoxă, şi având ca frontiere Nistrul şi Marea Neagră de către Rusia, Dunărea şi Oltul de către Austria. Şi planul acesta al împerătesei fu acceptat de împăratul Iosif, în 13 novembre 1782[29].

În prevederea acestor evenimente, împăratul Iosif plecă din Viena în luna lui aprilie 1783. Călători mai întâi în părţile meridionale ale Ungariei, se informă în persoană despre fortificaţiunile, ce le făuse turcii la Belgrad, apoi în 28 mai intră pe la Lugoj în Transilvania. Cu această ocaziune împăratul vizită oraşele Deva, Alba-Iulia, Sebeş, Miercurea, şi în 31 mai ajunse la Sibiu, unde-şi luă cuartirul în hotelul la „Împăratul roman", care se numeşte astfel în memoria petrecerii sale aici în anul 1773.

Întocmai ca în prima sa călătorie, aşa şi la anul 1783, împăratul Iosif primi o mulţime de petiţiuni de la diferiţi locuitori ai Transilvaniei, dar partea cea mai

---

nedrepte. Sunt interesante pentru ideile secolului trecut următoarele strofe dintr-o elegie, ce o făcuse un român la moartea împărătesei:

S-au deşteptat la glasul cel cu suspin al Daciei
Inima mea;
Trist trist cântă citara ei ...
Cosa ta Atropos! groaznică umbră! ai turburat făptura,
Ca un fulger ţi-ai tocmit săgeata, şi acum dorm moaştele Maicii...
Însă Iosif plineşte noianul fiul Augustei,
Cumpănă sfântă în dreapta ţiind;
Ceriule sfinte! ascultă, ascultă, ţine pe Iosiv al doilea Traian.

(Ode întru Pomenirja Muteri. Sibiu 1781. Bibl. gimn. lut. Braşov, în Miscell. hung. trans. Fasc. XVIII).

[28] Împăratul Iosif II născut în 13 martie 1741, ales împărat al Germaniei în 1765, reposă în 20 febr. 1790.

[29] **Martens**, Recueil de Traités et Conventions. T. II. Traités avec l'Autriche. St. Pétersbourg, 1875. 133. l'Impératrice Cathérine propose de reconstituer l'Etat indépendant connu dans l'antiquité sous le nom de Dacie, formé de provinces de Moldavie, de Valachie et de Bessarabie et placé sous le sceptre d'un prince professant la religion greque.

mare de la iobagii români, cari se plângeau despre greutatea serviciilor feudale şi rugau pe împăratul ca să le uşureze soarta.

În general împăratul Iosif considera clasa ţăranilor, ca clasa cea mai folositoare a societăţii. Principala sa grijă, în tot cursul domniei sale, a fost, să ridice pe ţărani şi prin ţărani să ridice agricultura şi industria statelor sale.

Condus de aceste principii împăratul Iosif desfiinţă la anul 1781 servitutea personală din Bohemia, din Moravia şi Silesia, şi tot asemenea voia să facă acum în Transilvania.

Încă pe când se afla împăratul în Sibiu, declară de ştearsă servitutea personală a iobagilor din Transilvania, zicând: „ca să înceteze odată peste tot locul această degradare sclaveastă a omenirii".

Dar nobila sa intenţiune întâmpină o vehementă opoziţiune din partea cancelariei aulice, şi aşa desfiinţarea „iobăgiei" din Transilvania rămase de astă dată o simplă dorinţă neexecutată. Iar în 6 iunie împăratul Iosif plecă din Sibiu către Braşov şi la despărţire zise către membrii guvernului: „Vă recomand să urmaţi ordinele mele şi de aici înainte toate şicanele să înceteze, şi astfel pace vouă!"

În amândouă călătoriile acestea împăratul Iosif se convinse pe deplin despre decadenţa morală a nobilimii, despre mizera soartă a ţăranului şi extrema anarchie, ce domnea în toate ramurile vieţii publice.

Încă în 16 august 1783, îndată după întoarcerea sa la Viena, împăratul ordonă guvernului din Transilvania să apere pe iobagi în contra tuturor apăsărilor şi vrexaţiunilor domnilor pământeni, că de aici înainte iobagul să se poată căsători, să poată învăţa artele şi meseriile, chiar fără consensul domnului pământesc şi nici un domn pământesc să nu ai scoată pe iobagi din moşii, fără cauză legală, constatată prin judecată, nici să-i strămute dintr-un comitat în altul. Iar în 2 martie 1784, împăratul Iosif invită din nou pe guvernul din Transilvania, că până se vor termina investigaţiunile în privinţa serviciilor şi impozitelor excesive, despre cari s-au plâns ţăranii cu ocaziunea ultimei sale călătorii, până atunci obligaţiunile iobagilor să se reducă la măsura fixată prin legile urbariale, sau prin vechea consuetudine.

Amândouă călătoriile împăratului în Transilvania, lăsară o adâncă impresiune în inima ţăranului român. Afabilitatea împăratului cu iobagii, viul interes ce-l arăta la toate ocaziunile pentru îmbunătăţirea sorţii lor, puţina consideraţiune faţă cu nobilimea ungurească, toate aceste formară în ţărani o convicţiune constantă, că împăratul doreşte din inimă uşurarea sorţii lor, că urăsc nobilimea ungurească, care, ziceau dânşii, nu plătesc contribuţiune, şi nu e de nici un folos pentru împăratul, şi dacă cu toate acestea mizera lor soartă nu se îmbunătăţeşte, cauza nu este împăratul, ci numai nobilimea ungurească şi autorităţile din Transilvania, cari prin poziţiunea şi influenţa lor anihilează toate ordinele şi toate intenţiunile împăratului.

Aşa argumentau ţăranii.

Şi în realitate politica antifeudală a împăratului Iosif, care în toate reformele sale se întemeia mai cu seamă numai pe armata cea mare a ţăranilor,

în fine călătoriile sale în Transilvania, făcură pe iobagii români să aibă mai multă încredere în drepturile şi în puterea lor.

Ţăranii văzându-se acum sprijiniţi de împăratul începură să fie mai renitenţi cu domnii lor feudali, şi în unele locuri denegară serviciile iobăgeşti îndată după cea dintâi călătorie a împăratului, declarară ordinele guvernului neobligatorii pentrui dânşii, zicând că sunt de la domni şi nu sunt de la împăratul, şi peste tot ţăranul român începu a se nutri cu speranţa, că peste puţin timp iobăgia se va şterge, pământurile iobăgeşti vor rămâne în deplina lui proprietate şi că poporul român va ajunge, dacă nu elementul dominant în Transilvania, cel puţin egal îndreptăţit cu cele trei naţiuni, cu ungurii, saşii şi secuii[30].

IX. CĂLĂTORIA LUI HOREA LA VIENA ÎN 1783

În luna lui novembre 1783 Horia deputatul ţăranilor din Albac plecă din nou la Viena.

Despre călătoriile lui Horra şi Cloşca la Viena aflăm următoarele date în interogatoriul, care-l făcuse contele Iankovits cu Cloşca la anul 1785.

„Dânşii, ne spune Cloşca, au fost în trei rânduri la Viena. Întâia dată (1779) Horea, Cloşca, Dumitru Todea Bută şi un alt locuitor din comuna Râul-Mare cu numele Gavrilă. În călătoria a doua (1780) au fost Horea, Cloşca, Christea Nicola şi Gavrilă Onu din comuna Râul-Mare. Iar în călătoria a treia (1782) au fost la Viena Horea, Cloşca, Simion vărul lui Dumitru Todea din Râul-Mare şi Popa Dumitru din Cărtăju. Horea, adaugă Cloşca, a mai fost încă o dată pentru a patra oară la Viena şi anume în postul Crăciunului din anul 1783, şi de astă dată s-a întors acasă numai târziu după Paşti. Dar cine a fost cu Horea de astă dată la Viena dânsul nu ştie. Bani de călătorie au primit totdeauna de la comunele, pe cari le au reprezentat, şi anume dânsul, Cloşca, a primit câte 20 fl. pentru fiecare călătorie de la comunele Bucium, Abrud[31] şi Cărpeniş, iar cât au primit ceilalţi deputaţi dânsul nu poate şti. Călătoria până la Viena au făcut-o totdeauna pe jos, şi fiecare călătorie ţinea câte patru săptămâni dusul şi alte patru săptămâni întorsul, şi pe lângă aceea mai trebuiau să aştepte în Viena câte patru şi mai multe săptămâni. Petiţiunile către împăratul le făcuse în două rânduri nobilul Samuil Marţi din Abrud (care mai târziu a fost şi dânsul căpitan în revoluţiune), iar a treia oară, petiţiunea le-a compus-o agentul Ştefan Francisc Enyedi din Viena, la care i-a trimis însuşi împăratul, şi tot acest Enyedi le-a făcut două copii de pe privilegiile lor, şi a fost cu dânşii în audienţă la împăratul. Pentru

[30] **Heydendorf M.C.**, v. Selbstbiographie in Archiv. f. sieb. Landeskunde N.F. XVI. 653.

[31] În privinţa Abrudului, Cloşca observă, că banii i-a primit de la iobagi, iar nu din partea oraşului.

compunerea petiţiunilor dânşii nu au plătit nimic nici lui Samuil Marţi din Abrud şi nici agentului Enyedi din Viena“[32].

Pe când Horea şi cu alţi deputaţi ai muntenilor[33] ajunsese la Viena în luna lui decembre 1783, pe atunci împăratul Iosif plecase în Italia, la Roma, de unde se întoarse numai în primăvara anului următor (în 20 martie 1784), şi aceasta fu cauza, pentru care Horea trebui de astă dată să aştepte aşa mult în Viena.

Dar îndată după întoarcerea împăratului, Horea fu primit în audienţă, în ziua de 1 aprilie 1784. Cu această ocaziune dânsul prezentă monarchului o nouă petiţiune în numele comunelor Râul-Mare, Vidra, Câmpeni, Bistra, Mușca, Ofenbaia, Bucium, Abrud şi Cărpeniş, petiţiune în care locuitorii se plângeau din nou, că pe lângă toate rugăciunile lor înaintate în diferite rânduri la curtea imperială, dânşii n-au putut să obţină nici o uşurare, că locuitorii comunelor de-abia mai pot rămâne pe la casele lor, din cauza maltratărilor funcţionarilor domeniului şi ai comitatului, că unii au murit din cauza bătăilor, alţii în mizeria închisorilor, iar unii zac tot închişi; şi în fine dânşii se rugară a se face dizpoziţiuni ca deputaţii comunelor să nu mai fie maltrataţi pentru plânsorile înaintate la curtea imperială.

În 13 aprilie 1784 urmă apoi ordinul cancelariei către guvernul din Transilvania, şi al cărui cuprins era: că până va urma deciziunea monarchului asupra investigaţiunii, care a fost ordonată încă în anul 1780, până atunci guvernul să apere pe locuitorii comunelor suplicante şi pe deputaţii lor în contra tuturor persecuţiunilor ilegale ale funcţionarilor domeniului şi comitatului, şi dacă unii din ei vor fi închişi pentru plânsorile acestea, aceia să fie puşi

[32] Cloşca în interogatoriul său nu aminteşte anume în cari ani a fost dânsul cu Horea la Viena. Dar în petiţiunea, pe care o înaintase Horea la cancelaria aulică în anul 1780 (pag. 85) dânsul, Horea, ne spune expres, că prima sa călătorie la Viena în afacerile muntenilor a fost cu un an mai înainte (ante annum), adică în 1779. Iar călătoria a doua a fost apoi în lunile octombre-novembre 1780, când petiţiunea muntenilor a fost înaintată de-a dreptul la curtea imperială (altissima signatura), şi prin urmare deputaţii muntenilor au fost de astă dată primiţi în audienţă. A treia călătorie a fost în lunile mai-aprilie 1782. Petiţiunea e compusă şi semnată de agentul Enyedi şi fu prezentată de-a dreptul împăratului în audienţa de la 16 aprilie 1782 (supplex libellus altissima manu signatus). Tot în luna lui aprilie a anului 1782 deputaţii muntenilor mai presentară împăratului şi o altă petiţiune pentru confirmarea privilegiilor date de principii Sigismund şi Gavrilă Batori, George Racoţi cel bătrân şi cel tâner, ca să le fie permis a aduce alimente din Ungaria liberi de vamă; aşa că cele relatate de Cloşca despre călătoria a treia la Viena corespund pe deplin cu actele din anul 1782. În fine, călătoria a patra sau cea din urmă a lui Horea la Viena a fost în toamna anului 1783. Horea fusese aşadar de trei ori primit în audienţă la curtea imperială, o dată în 1780, pe când trăia încă împărăteasa Maria Theresia, şi de două ori pe timpul domniei lui Iosif al II-lea, în 1782 şi 1784.

[33] Horea în călătoria aceasta nu a fost numai singur la Viena. În ordinul cancelariei aulice din 13 aprilie 1784, no. 674, se vorbeşte de mai mulţi deputaţi (Deputatus suos huc expeditos), şi între deputaţii aceştia se vede a fi fost şi Petru Nicola din Albac, care dimpreună cu Horea era urmărit pentru tumultul din Câmpeni (der Nicola Petru welcher sammt Hora bereits in Wien war. M. Brukenthal către cancelaria aul. 30 iulie 1785).

numaidecât în libertate. De asemenea, fură invitaţi şi deputaţii comunelor, să plece acasă şi să aştepte liniştiţi deciziunea, care va urma cât mai curând, deoarece, zice cancelaria, prezenţa lor în Viena, nu poate să ajute nimic nici la grăbirea deciziunii şi nici la favorul cauzei.

Dar audienţa lui Horea la împăratul din primăvara anului 1784 joacă un rol important în tot cursul acestei memorabile revoluţiuni.

Anume e faptul pozitiv, că Horea, îndată după întoarcerea sa acasă,începu să agiteze pe ţăranii din Transilvania, mai întâi în secret şi apoi pe faţă, zicându-le: că împăratul a trimes mai multe ordine în Transilvania, ca ţăranii să nu mai facă servicii în măsura de până aici, dar nobilimea şi autorităţile Transilvaniei nu voiesc să respecteze ordinele monarchului şi nu voiesc să le comunice iobagilor, că din această cauză împăratul a dat ordin să se militarizeze întreaga ţară, şi iobagii să capete arme că dânsul are hârtii de la împăratul ca ţăranii de aici înainte să nu mai facă servicii domnilor, ci numai împăratului[34], că monarchul nu ştie nimic de o mulţime de impozite, pe cari le au aruncat asupra iobagilor numai nobilimea şi funcţionarii, în folosul lor propriu şi fără de ştirea împăratului[35] şi deoarece nobilimea nu voieşte să comunice ţăranilor ordinele date pentru uşurarea lor, de aceea împăratul l-a autorizat, ca să răscoale pe românii din Transilvania şi cu dânşii să stingă şi să extermineze pe toţi magnaţii, pe toţi nobilii şi pe ceilalţi unguri, să le prădeze şi prefacă în cenuşă toate curţile şi averile, aşa ca să nu mai rămână piatră pe piatră şi aceasta este voinţa şi porunca împăratului[36].

Spre încredinţare că toate aceste sunt adevărate, Horea se prezentă înaintea poporului cu o cruce mică aurită[37], pe care se afla şi chipul împăratului[38], şi care

[34] Der Horrer unser Capitain ... hat eine Schrift von Dayser, vermög derer man nicht den Grundherrschaften mehr, sondern dem Monarchen allein dienen solle, Indem er der Horre-selbst bey Ihro Mayestät gewesen, und der Kayser hatte auch denen Landesstellen den Befehl zugeschikt, dass wir den Grundherrn nicht wie bishero Frohndienste thun solten, weilen aber die Herrschaften sich hiernach nicht achten wolten, so habe der Kaiser befohlen, dass wir so, wie dag ganze Land zu Soldaten conscribirt werden solten. Românii din Zarand căttre oculistul I. Molnar. 17 nov. 1784.

[35] Dicebat Hora ... quod taxam capitis et taxa urbarialis cameralis non sit a Sua Majestate sed a Duis tantum Magnatibus et nobilibus imposita (sic).Depos. I. Ursu Uibar. 22 nov. 1784.

[36] diese vor Ihm stehende 2 Männmner ihn (Hora) in Vöröspatak mit Augen gesehen, und ans seinem Munde den Befehl gehört haben ... Er habe vom Kayser die Vollmacht die Hungarn auszurotten. Interog. lui Horea 41. – Dass Hora ... überführet ist ... den Befehl ertheilt zu haben ... sammentliche in diesem Gross-Fürstenthum Siebenbürgen befündliche Herrschaften, Edellente und bürgerliche sowohl als unterhänigen Standes Hungarn zu vertilgen. Sentenţa 1. Horea.

[37] Endlich aber un ... das volle Zutranen des Laand-Volks zu gewinnen hat er demselben ein vergoldetes Kreutz ... vorgewiesen. Sentenţa contra lui Horea. 26 februarie 1785.

[38] si vergyem ke Tyipu eszta pe Kruste Tyipul Imperatuluj şi me plek la Tyipu Imperatuluj, dare pene la opta zi sze fije patse. Cuvintele v. col. Schultz la Tibru, după depoziţiunea 1. Vasile Avram din Lupşa 29 novembre 1784. – Iosif Benkö în

zicea, că i-a dat-o însuşi împăratului, ca românii să aibă deplină încredere în cuvintele sale. Totodată dânsul asigură pe ţărani, că nici soldaţii din armata imperială nu vor puşca asupra lor, îndată ce vor vedea semnul acesta[39].

Crucea aceasta, zic unii, că Horea ar fi cumperat-o în târgul de vechituri din Viena, dimpreună cu un pergament din secului al XV-lea, scris în limba latină şi cu iniţiale de aur, pe care-l înfăţişa înaintea poporului ca o plenipotenţă din partea împăratului[40]; dar că în realitate pergamentul acesta nu era altceva decât evangelia Sf. Ioan, „Întru început era cuvântul", numită Canon de către preoţii catolici, şi care după dizolvarea ordinului iesuiţilor ajunsese în târgul de vechituri dimpreună cu alte lucruri bisericeşti[41].

Cuvintele lui Horea, întâmpinară deplină încredere la ţăranii români din Transilvania. Mai mult, ele produseră o adâncă consternaţiune la toate clasele nobilimii dinTransilvania. Şi chiar după încetarea revoluţiunii nu au lipsit oameni, cari susţinea, unii în ascuns şi alţii pe faţă, că pasiunea înfocată, cu care şi-a urmărit împăratul Iosif planurile sale liberale, antipatia dânsului către constituţiunea şi nobilimea ungurească, uşor l-au putut aduce în poziţiune să încurajeze pe Horea, şi că a trebuit să existe ceva adevăr în cuvintele: „cu voia şi cu porunca împăratului", cuvinte, pe cari căpitanului ţăranilor le aruncă în lume cu atâta rezoluţiune.

Dar despre cele întâmplate în audienţa lui Horea la împăratul din primăvara anului 1784 nu există nici cea mai mică informaţiune pozitivă.

La începutul mişcării, ţăranii români, vorbeau despre audienţa aceasta astfel: că într-un timp oarecare, împăratul Iosif se ar fi plâns către Horea, că nu poate nici cum să supună nobilimea ungurească, şi atunci Horea ar fi zis că dacă împăratul îi lasă ţăranii pe mâna dânsului, atunci el cu ajutoriul acestora, sau va supune sau va extermina cu totul nobilimea ungurească, şi atunci împăratul îi dete crucea de aur[42].

manuscriptul său despre revoluţiunea lui Horea încă ne spune, că Crişan în adunarea de la Mesteacăn, scoţând din traistă o cruce şi arătând-o poporului a zis: „Vedeţi, ăsta-i chipul împăratului şi-i semn, că e voinţa împăratului, ca voi să fiţi militari." Bibl. Muzeului trans. Colect. Al. Mike Tom. III. „Despre români" 44. – Cf. Kozma Pál, Zárand-vármegye leirása. 96.

[39] Quando vidit Populus Horam cum Cruce aurata, quam a Sua majestate dicebat esse donatam, et multitudinem hominum circa illum, audivitque dicentem, quod neque milites ipsius Crucem videntes contra illos insurgerent Populus seductus fuit. Depoziţiunea 1. Ursu Uibar, 22 novembre 1784,

[40] pro credentionalibus crucem quamdam auream Literasque cum quibusdam caracteribus aureis commonstravit, falsa haec ... instrumenta sibi ab Augustissimo in fidem expeditionis data esse dictitans. Comitatul Hunedoarei către c. Iankovits, 25 novembre, 1784.

[41] **Szirmy A.**, Horaianae seditionis historia, § 55. Ms. în bibl. Muzeului din Pesta.

[42] tempore quodam Caesar eidem (Horjae) conquestus et quod nobilitatem nullo modo subjugare possit, ad haec Horjam dixisse: si Caesar plebem rusticam ei concrederet brevi nobilitatem illorum ope aut subjugare aut de toto deleri crucemque auream Caesarem ei dedisse. Depoziţiunea I. Iosif al Popi din Sulighet, Deva 8 novembre 1784.

Mai există încă o relatare în privința aceasta, anume scrisoarea unui nobil din Zarand cu numele Ribiczei, către un conte ungur.

Ribiczei scrie:

În audiența, ce a avut-o Horea la împăratul în primăvara anului 1784, dânsul după ce expuse plângerile muntenilor în contra arendaşilor armeni, se rugă în fine de împăratul, ca să libereze pe români din iobăgia ungurilor şi totodată adause, că dacă împăratul nu va face aceasta, atunci uşor se poate întâmpla, că românii să se răscoale, şi singuri cu pericolul lor să cerce a-şi câştiga libertatea. La cuvintele acestea împăratul ar fi zis către Horea: „Faceți-o! (Thut ihr das!), iar Horea în semn de gratitudine căzu atunci la picioarele împăratului.

Scena aceasta, zice Ribixzei, i-a relatat-o în mai multe rânduri un amic al seu, căpitanul Sodler din regimentul de infanterie Carol de Toscana, care în timpul acesta fusese şi dânsul la Viena pentru oarecari afaceri, şi care mai târziu a răposat în oraşul Zlatna din Transilvania[43].

Cuvintele lui Horea, ce e drept, corespund cu o mulțime de fapte pozitive, şi anume, că ordinele date pentru uşurarea sarcinilor iobăgeşti nu se publicau şi nu se executau în Transilvania, că împăratul Iosif voia să extindă şi mai mult instituțiunea grănicerilor din Transilvania. Dar cu toate acestea relatările lui Sodler nu sunt suficiente pentru a stabili o veritate istorică: dacă revoluțiunea de la 1784 s-a făcut cu ştirea şi cu învoirea împăratului Iosif; şi peste tot nu e deloc constatat, că Sodler ar fi fost prezent la audiența, ce o avuse Horea la împăratul.

În Transilvania însă, pe la anul 1784 nu era lucru nou de a pune în mişcare pasiunile țăranilor cu voia şi cu porunca împăratului. Sistemul acesta de agitare se pusese în practică cu succes încă în două rânduri, mai înainte de 1784. Anume la anul 1759, în timpul când mai curgeau încă turburările de religiune între uniții şi neuniții din Transilvania, un preot român din comuna Aciliu, cu numele Popa Ion[44], respândi faima prin mai multe părți ale Transilvaniei, că dânsul e autorizat din partea împărătesei Maria Theresia ca să schimbe în toate comunele româneşti pe preoții uniți cu cei neuniți, să țină adunări publice sau sinoade, şi că dânsul are hârtii de la împărăteasa Maria Theresia, prin cari e împuternicit, să facă schimbările acestea în biserica română; tot asemenea se întâmplă înainte de 1784, că un țăran român, care fugise din armată, răsculă pe iobagii baronului Samuil Intzedi din Transilvania, asaltară curtea baronului, îl prinseră, îl chinuiră şi apoi dezbrăcat aproape cu totul îl duseră ca prizonier ziua la amiază, până la o distanță depărtată. Țăranul acesta încă zicea, că dânsul e trimes din partea împăratului, ca să prindă pe baronul Intzedi.

Peste tot aşadar deviza „cu voia şi cu porunca împăratului" era în secului trecut un mijloc foarte practic de a pune cu succes în mişcare masele țăranilor.

[43] Biblioteca Muzeului Transilvan din Cluj, colecțiunea Al. Mike tom. III. „Despre români" 301.

[44] Numele său adevărat a fost Ion Molnar de origine din comuna Sadu de lângă Sibiu. În urma ordinelor guvernului dânsul fu prins şi trimis la Blaj, iar aici fu lipsit de preoție şi tuns, din care cauză poporul l-a şi numit Ion Tunsul.

În realitate însă revoluțiunea din Munții Abrudului devenise inevitabilă încă mai înainte de călătoria lui Horea la Viena în 1783. Sentimentul public al muntenilor se revoltase încă din anul 1778, când deputații comunelor Râul-Mare şi Câmpeni fusese pedepsiți cu bastoane din cauză că sărmanii locuitori cercase a se plânge la guvern în contra abuzurilor şi tiraniilor funcționarilor.

Încă în anul 1783 sentința Forului-dominal din Zlatna declarase, că pacea şi liniştea publică în Munții Abrudului numai prin teroare se mai poate restabili. Iar de altă parte Horea, deputatul țăranilor din Albac, era considerat încă de la 1782 ca cel mai periculor agitator din Munții Abrudului, urmărit prin mai multe comitate, soții săi condamnați unii la moarte iar alții la închisoare. Aşa că pentru dânsul nu mai remăsese la anul 1784 altă alternativă, decât sau să înceapă revoluțiunea, sau să fie prins şi condemnat şi el. Nu există aşadar, nici cea mai mică exagerare în cuvintele lui Cloşca către contele Iankovits: că funcționarii domeniului umblă de doi ani de zile după dânsul şi după Horea, ca să-i prindă şi să-i spânzure.

Dar încată ce Horea se întoarse de la Viena, țăranii din Munții Abrudului mai făcură o ultimă încercare la guvernul din Transilvania.

Sunt memorabile în această privință cuvintele lui Cloşca către contele Inakovits.

În postul St. Petrului din anul 1784 ne spune Cloşca, dânsul dimpreună cu mai mulți oameni au luat cu sine rezoluționea, ce o adusese Horea din Viena şi s-au dus la Sibiu. Cu această ocaziune guvernul le spuse, că locuitorii, cari sunt arestați pentru afacerea aceasta vor fi puşi în libertate, iar dânşii să meargă acasă şi să fie liniştiți, fiindcă plângerile lor se vor cerceta şi decide după dreptate. De astă dată guvernul le puse un termen de 14 zile, şi după trecerea acestui termen dânşii se au dus din nou la Sibiu, şi guvernul le puse acum un nou termen. După ce a trecut şi termenul acesta guvenrul transilvan le spuse, că a trimis toate actele lor la prefectul sau la comitele din Galda, şi de aici înainte să meargă numai acolo. Dânşii s-au dus apoi la Galda, şi prefectul la început le-a promis că se va interesa de cauza lor, şi spre scopul acesta le-a pus mai multe termine. Dânşii au fost de trei ori la Galda şi mai în urmă a fost dânsul, Cloşca şi alții cinci oamenii, şi de astă dată prefectul le-a spus să meargă acasă, fiindcă investigațiunea s-a terminat şi din toată afacerea lor nu rezultă nimic. După ce au primit răspunsul acesta dânşii s-au dus la comisariul de rezbel din Alba-Iulia, i-au arătat rezoluțiunile, comisariul le-a citit şi le-a spus, că să meargă acasă şi să fie liniştiți, deoarece împăratul va veni şi aşa în Transilvania şi atunci vor putea vorbi în persoană cu monarchul, iar ei s-au întors acasă şi despre cele întâmplate au raportat comunelor Câmpeni, Cărpeniş şi Râul-Mare.

Acesta fu, aşadar tristul rezultat al tuturor plângerilor înaintate la Viena de la anul 1779 şi până la 1784. Investigațiunea ordinată în anul 1780 se terminase, ce e drept, dar în nefavorul muntenilor.

Justiția pentru țăranii români nu mai era.

X. CONSCRIPȚIUNEA MILITARĂ

Cea mai mare agitațiune între țăranii români din Transilvania o provocă conscripțiunea militară din 1784.

În anul 1761 baronul Adolf Bucow, comandantul general al Transilvaniei[45], propuse guvernului din Viena să înființeze pe lângă frontierele Transilvaniei mai multe regimente de grăniceri, și astfel să prelungească de-a lungul Carpaților, cordonul militar, care se întindea din Dalmația peste Croația, Bănat și până la Porțile-de-Fier.

Împărăteasa Maria Theresia aprobă planul generalului Bucow și în curs de patru ani de la 1762-1766 se înființară succesiv în Transilvania trei regimente de grăniceri români și alte două regimente de secui[46].

Acum comunele românești, cari primise arme, scăpară odată pentru totdeauna de greutățile și mizeriile servituții, posesorii feudali fură expropriați, iar țăranii români, din iobagi maltratați și fără avere, ajunseră oameni liberi,

[45] Br. Adolf Nicolae Bucow general de cavalerie, fu numit în 15 februarie 1761 comandant general al Transilvaniei, în 7 mai 1762 fu însărcinat și cu președinția guvernului transilvan și răposă în 17 mai 1764, în etate de 54 de ani.

[46] Primul regiment de grăniceri români se întindea de-a lungul Carpaților Meridionali, se începea în districtul Brașovului, trecea peste Țara Făgărașului, districtul Sibiului și al Orăștiei și se termina în comitatul Hunedoarei. Colonelul regimentului se afla în Orlat și vice-colonelul în Hațeg. Iar regimentul al doilea de frăniceri români era compusă din populațiunea, care formează astăzi districtul Năsăudului. La înființarea acestui regiment împărăteasa Maria Theresia trimise aici mai mulți ofițeri italieni pentru instrucțiunea și organizarea grănicerilor, și ofițerii aceștia, oameni de aceeași origine cu poporul în mijlocul căruia venise, inspirați de suvenirile trecutului, și ca să entuziasmeze și mai mult pe grăniceri, puseră nume latine la trei comune românești din ținutul Năsăudului: Romuli – Parva– Nepos – (Iar numele comunei Salva, care încă se credea a fi tot din epoca aceasta, e mai vechi, el figurează și în documentele sec. XVII. Archiv. N.F. XII. 429). Tot cu această ocaziune regimentul al II românesc primi pe steagul său frumoasa deviză: Virtus Romana Rediviva. Colonelul regimentului se afla în Năsăud, vice-colonelul în Feldra. Al treilea regiment de grăniceri români, era un regiment de dragoni, însă din cauză, că regimentul acesta era prea tare reslățit prin țară, fu redus în anul 1772, numai la patru escadroane, și escadroanele acestea fură încorporate la regimentul secuiesc de cavalerie (husari). Comandanții acestor escadroane erau în Dejani, la Dobra, la Tiuș și la Agribici. Regimentele grănicerilor români intrară pentru întâia oară în rezbel la anul 1779, și de atunci încoace ele se distinseră la toate ocaziunile cu adevărată glorie militară. La 1848-1849 însă regimentele secuiești de frontieră făcură cauză comună cu revoluțiunea ungurească și după pacificarea Ungariei, guvernul din Viena nu mai află cu cale, ca să lase pe secui și de aci înainte în arme, și astfel granița secuiască fu desființată. După ce acum frontiera orientală a Transilvaniei rămase lipsită de miliție, guvernul austriac fu de părere, că nici instituțiunea grănicerilor români din partea de miazăzi și de miazănoapte a Transilvaniei nu mai are înțeles practic, și așa în 1851, fură desființate și regimentele românești.

proprietari de pemânt, supuși numai autorităților militare, și având o singură obligațiune, să apere frontierele țării în timp de pace și în timp de rezbel.

Starea aceasta liberă și fericită a comunelor din frontieră deșteptă în scurt timp o vie dorință și în celelalte comune iobăgești, ca să primească arme și în loc de servicii feudale, să facă servicii militare.

Ocaziunea cea mai bună pentru comunele iogăgești, ca să-și manifesteze această dorință a lor, se prezentă în anul 1784.

Încă în luna lui ianuarie 1784, împăratul Iosif, în combinațiune cu tendințele sale de germanizare[47] și cu reformele, ce le avea în perspectivă, ordonă guvernului transilvan să înscrie prelabil între grăniceri și pe alte comune, ce sunt așezate lângă frontierele Transilvaniei[48].

Dar sistemul frontierei militare din Transilvania lovise adânc în interesele claselor privilegiate. Mai multe familii nobile ungurești fusese expropriate într-un mod simțitor. Teritorii întregi se scosese de sub competința administrațiunii civile. Autoritățile militare ale grănicerilor confundau adeseori sferele de jurisdicțiune, și ce e mai mult luau rolul de protectori ai iobagilor în contra tiraniilor nobilimii. Așa că ordinul împăratului Iosif pentru înscrierea prealabilă remase nepublicată în Transilvania până după începerea revoluțiunii române.

În timpul acesta Horea, deputatul țăranilor din Albac, se întorsese de la Viena și dânsul aruncă numaidecât scânteia revoluțiunii în masele țăranilor. Împăratul, zicea dânsul, a trimis un ordin în Transilvania ca toți locuitorii țării să fie înscriși ca militari, aceasta din cauză că nobilimea nu voiește să respecteze ordinele monarchului pentru ușurarea țăranilor, și dânsul are hârtii de la împăratul, că țăranii de aici înainte să nu mai facă servicii nobililor ci numai împăratului[49]. Agitațiunea aceasta combinată și executată cu multă înțelepciune

[47] În 11 mai 1784 împăratul Iosif decretă limba germană ca limbă oficială în Ungaria și Transilvania în locul limbii latine, care mai rămase în uz numai în Polonia, în Ungaria și în Transilvania. Despre limba ungurească împăratul se exprimă astfel: Si Hungara vernecula in eodem Nostro Hungariae Regno Partibusque illi adnexis Magno item Transylvaniae Principatu communis foret, posset equidem tunc in ipsis etiam pertractandis publicis negotiis illius usus fleri, ast notum est, Germanicam, Illyricam cum multiplicibus illius Dialectis, item Valachicam adeo perinde in usu esse ut Hungarica pro communi lingua haberi omnino nequeat. Ord. Împ. Iosif, 11 mai 1784.

[48] Ihro k.k. Mahestät ... von Allerhöchst dero unermüdeten Sorgfalt für die Sicherheit dieses Landes, und für die Wolhfahrt Ihrer Unterhanen bewogen durch ein unterm 31 ianuar dieses 1784 Jahres au dieses königliche Gubernium erlassenes Allerhöchstes Hof-Decret die Conscription einiger von Ihro Majestät selbst bestimmten an die Gnzen dieses Grossfürstenhums stossender Ortschaften, Gründe und Gemeinden Allergnädigst anzuordnen geruht haben. Ord. guv. trans. nov. 1784. – Hurmuzachi afirmă în Fragmentele sale (II.215) dar fără să indice vreo sorginte anumită, că guvernul din Viena ar fi voit în timpul acesta să înființeze încă două regimente de grăniceri români. Dar în actele, cari se raportă la turburările conscripțiunii din 1784 noi nu am aflat nici cea mai mică amintire despre această intențiune a guvernului.

[49] Der Horre unser Capitain ... hat eine Schrift von Kaiser, vermög derer man nicht den Grundherrschaften mehr, sondern dem Monarchen allein dinen solle, Indem er der Horre

provocă numaidecât serioase turburări în mecanismul feudalității transilvane. Faima se lăți repede în comunele iobăgești, că împăratul voiește să militarizeze întreaga țară[50], și o mulțime de țărani din comitatul Albei și al Hunedoarei începură să alerge numaidecât la ofițerii din Alba-Iulia și din Hațeg; ca să ceară arme, să se înscrie ca militari.

Începutul mișcării îl făcură țăranii români din comuna Hăpria în comitatul Albei-de-Jos. Anume în luna lui iulie 1784 țăranii români din comuna Hăpria trimiseră 10 deputați la comisariul de rezbel, Ortmayer, din Alba-Iulia, și cerură, ca locuitorii comunei să fie înscriși ca militari. Comisariul Ortmayer se arătă favorabil acestei dorințe și invită pe deputații comunei Hăpria să se prezinte din nou la o zi anumită, când le va comunica și răspunsul comandantului general din Sibiu. peste puține zile sosi ordinul baronului Preisz, a comandantului general din Sibiu, ordin, prin care comisariul Ortmayer era invitat să înscrie ca militari pe locuitorii comunei Hăpria dimpreună cu toate familiile și cu toate pământurile lor, dar totodată să le declare, că dânșii să fie cu ascultare față cu domnii lor pământești până va urma deciziunea definitivă a monarchului. În fine, zicea br. Preisz, că dacă se vor prezenta și alți locuitori din alte comune, dânsul să procedeze tot în modul acesta. La termenul fixat deputații țăranilor din Hăpria se înfățișară din nou la Alba-Iulia. Comisariul Ortmayer, îi invită să vină în ziua următoare dimpreună cu toți locuitorii și cu preotul comunei, și de astă dată ei fură înscriși ca militari.

Acum începutul era făcut, și faima despre cele întâmplate se răspândi repede în comunele vecine în Henig, în Straja, în Dumitra și Vingard. Țăranii din comunele aceste trimiseră și dânșii deputați la Alba-Iulia. Comisariul Ortmayer îi înscrise și pe locuitorii aceștia și totodată le declară verbal, că dânsul are ordin precis de la comandantul general, ca să înscrie pe toți locuitorii, cari se vor prezenta de bună voie[51].

Acum perspectiva unei noi stări sociale era deschisă pentru țărani, și entuziasmul de miilitarizare începu a se extinde cu rapiditate tot mai mare.

Pe lângă iobagii din comitatul Albei începură să alerge cu mulțimea la Alba-Iulia și țăranii din ținuturile vecine, din comitatul Cetății-de-Baltă, al Turzii, al Hunedoarei și Zarandului. Nimeni nu mai voia să fie iobag și vechea iubire pentru viața de arme începu a se manifesta din nou în țăranul român.

---

selbst bey Ihro Mayestät gewesen, und ... habe der Kaiser befohlen das wir so, wie dar ganze Landzu Soldaten conscribirt werden solten. Țeranii din Zarand către oculistul I. Molnar, 17 novembre 1784.

[50] dass Euer Majestät Willens seyem alle Inwohner des Landes conscribiren zu lassen. Canc. aul. 23 septembrie 1784.

[51] Tot asemenea certifică și protopopul român din Alba-Iulia Tiron Dragoș: Infra scriptus testor super eo quod Magnificus D. Bellicus Commissarius mihi coram praefata sua Dominatione personaliter constituto, ordines Consilii Bellici, accepise declaraverit, nimirum ut quicunque militiae nomen dare voluerit, atque huc eo fine appulerit, suscipiatur et conscribatur, etc. A. Carolinae d. 22 Aug. 1784. Tyron Dragosy mp. Districtus Albensis Archidiaconus.

Comisariul Ortmayer văzând că numărul țăranilor, cari se prezintă la Alba-Iulia ca să ceară arme, crește din zi în zi tot mai tare, deschise acum un birou separat pentru operațiunile conscripțiunii, birou în care pe lângă personalul său militar mai lucrau ziua și noaptea încă 6 preoți români dimpreună cu ficiorii lor. Și când nici personalul acesta nu mai era suficient, ca să înscrie mulțimea cea mare a țăranilor, cari se înfățișau pe fiecare zi, comisariul Ortmayer împărți formulare pe la comune și le invită să facă conscripțiunea acasă cu preoții, cu primarii și jurații și s-o aducă gata la Alba-Iulia. Și urmarea fu, că țăranii parte plecau de-a dreptul al Alba-Iulia, ca să facă înscrierea acolo, parte se înscriau pe acasă cu preoții și cu învățătorii lor.

Peste tot agitațiunea pentru militarizare se răspândi în țară cu atâta rapiditate, încât în timp de 4 săptmâni de la jumătatea lunii lui iulie și până la jumătatea lunii lui august, se înscriseră la Alba-Iulia[52], comune din comitatul Albei, al Turzii, al Zarandului și al Cetății-de-Baltă.

În scurt timp, spiritul de militarizare începu să cuprindă și pe iobagii sași. Generalul Pfefferkorn se întâlni la Sâncel cu o trupă de iobagi, în număr de vreo sută de inși români și sași, din comuna Boian, cari mergeau la Alba-Iulia să se înscrie ca militari. Întrebați de generalul Pfefferkorn unde merg și ce voiesc, iobagii sași îi răspunseră că dânșii voiesc să se facă militari din cauză că administratorul domnului feudal îi tratează într-un mod cu totul neuman, mai mulți iobagi au murit din cauza bătăilor, iar pe unul, ziceau dânșii îl înmormântează poate astăzi.

Tot în același timp se ivi o asemenea mișcare și în Țara Hațegului. Aici începutul îl făcură țăranii români din comuna Gonțaga. Dânșii se prezentară la vice-colonelul Karp[53] din Hațeg, și cerură să fie înscriși ca militari.

---

[52] Alba-Iulia (Bălgrad, Weissenburg, Karlsburg, Gyula-Fehérvár) așezați la poalele munților în partea de apus a Transilvaniei, pe țărmul drept al râului Ampoi, era în timpurile mai vechi reședința principilor transilvani și a mitropolitului român, din care cauză archiepiscopul din Blaj poartă și astăzi titlul de mitropolit al Albei-Iulii. iar după trecerea Transilvaniei sub domnia casei austriace Alba-Iulia fu destinată ca reședință a guvernului transilvan (Resolutio c.r. Alvincziana, 21), dar din diferite motive politice, guvernul fu strămutat mai târziu din Alba Iulia la Sibiu și din Sibiu la Cluj. Împăratul Carol VI adause noi fortificațiuni la cetatea Albei-Iulii (1715-1735) și după numele său s-a și numit apoi Alba Carolina. Iar pe șesul, care se întinde între Alba-Iulia și Partoș, se afla în epoca romană cetatea Apulum fundată de împ. Marcu Aureliu (161-180) și ruinele acestui municipiu, strade regulate, edificii cu ziduri înalte încă până la 6 urme, zac și astăzi acoperite de iarbă, luptându-se adeseori cu plugul țăranilor. Apulul era capitala unei provincii deosebite (provincia Apulensis), aici se află cuartirul general (praetorium) al Legiunii XIII Gemine, care fu destinată pentru paza Daciei, aici era arsenalul, biserica, cancelaria și archivele legiunii și aici se afla un director financiar (Procurator Augusti). A se vedea **Archiv** f. sieb. Landeskunde N.F. XII. 147. 162. XIII. 283.

[53] George Andrei Karp din Mediaș servi în I-ul regiment român de frontieră de la înființarea acestui regiment (1762) și până la anul 1878. În 1783 Karp înaintă la rangul de locotenent-colonel, iar în 1787 fu pensionat cu caracter de colonel și reposă în 1800, în etate de 82 de ani. **Archiv**. f. sieb. Landeskunde N.F. XVI. 558.

După țăranii din Gonțaga urmară locuitorii din comunele Vâlcelele-Bune, Vâlcelele-Rele, Boșorog, Bățălar, Valea Sân-Georgiului, Ohaba, Ocolișul-Mic, Titid, Sântă-Halm, Plopi și din alte comune. Vice-colonelului Karp îi înscrise și pe aceștia[54] și cu această ocaziune locuitorii din Valea Sân-Georgiului se plânseră la vice-colonelul Karp, că nobilul George Varadi îi silește să-i facă câte 6 zile de servicii pe săptămână, iar nobilul Adam Szabo tot din comuna Valea Sân-Georgiului le-a publicat, că pe viitor fiecare individ să-i facă 4 zile de lucru pe săptămână, pe când mai înainte, ziceau țăranii, câte patru zile pe săptămână avea să facă numai capul de familie.

Dar înscrierile întâmplate la Alba-Iulia și la Hațeg complicară și mai mult situațiunea. Comunele iobăgești îndată după înscriere începură să denege nobililor orice servicii și orice taxe feudale.

Chiar și plutașii din comuna Partoș[55] cari se înscrisese și dânșii ca militari se puseră numai decât în stare de libertate și nu mai voiră să transporte sarea statului în Ungaria.

Acum țăranii înscrișe se considerau peste tot locul liberi de iobăgie. Nu mai voiau să arete nici încredere, nici supunere față cu domnii lor și cu funcționarii comitatului.

În bucuria lor, că au scăpat de servitute și că domnii pământeni au ajuns acum pe mâna iobagilor, mai multe trupe de țărani, întorcându-se de la Alba-Iulia, legau câte o cârpă roșie în vârful unei prăjini și treceau cu steaguri către casă. De altă parte țăranii începură imediat după conscripțiune să vorbească peste tot locul în public, că pământurile iobăgești au să fie ale lor, că vor împărți și moșiile domnilor feudali, că nu vor mai domni nobilii peste dânșii, ci dânșii peste nobili, că vor tăia și extermina toată nobilimea ungurească îndată ce vor căpăta arme în mână. Între alții un țeran din Ilia cu numele Iosif Buda se exprimă astfel către un nobil ungur: „Acum ați gătat-o și voi ungurilor, vi se iau moșiile și ni le dau nouă, iar peste 15 zile căpătăm și arme și atunci vă tăiăm pe toți ungurii". Iar alt țăran cu numele Ion Lupaș din comuna Săcămaș, zise tot către același nobil: „După Sân-Mihai căpătăm arme și apoi nici o zi mai mult nu facem slujbe, dar să căpătăm odată arme, că apoi tăiăm capurile ungurilor ca napii".

Amenințări de natura aceasta se iveau peste tot locul și comitele Hunedoarei, br. Bornemisza scrise în 23 august guvernului transilvan, că țăranii vorbesc pe față, în public și pretutindinea de începerea uciderilor, jafurilor și aprinderilor, că funcționarii nu-și mai pot împlini funcțiunile lor, perceptorii nu mai știu cum să strângă contribuțiunea, cu un cuvânt, zicea dânsul, siguranța

[54] Subprefectul Nicolae Puy scrie în august 1784 baronul Bornemisza, comitelui din Deva, că vice-colonelul Karp i-a zis: „dacă trebuie să-ți spun, ceea ce am tăcut până acum, iată îți declar, că eu am instrucțiuni pentru conscripțiune, în ce privește ținutul acesta, aici încă trebuie să fie ca în Bohemia".

[55] Comuna Partoș (Maros-Porto) așezată pe țărmul drept al Mureșului în apropiere de Alba-Iulia. În epoca romană teritoriul acestei comune se ținea de municipiul Apulum și atunci încă se afla aici un collegium nautarum, sau corporațiune de plutași. **Archiv.**, f. sieb. Landeskunde, N.F. XII. 118. XIII. 299.

publică a ajuns în așa stare, încât de nu se vor lua măsuri la timp, din o mică scânteie se va aprinde un mare incendiu.

Direcțiunea mișcării era întru adevăr revoluționară.

Nobilimea ungurească, văzând acum entuziasmul iobagilor pentru libertate, renitențele și amenințările lor. dorul ce-i cuprinsese să ajungă proprietari de pământ, și de altă parte temându-se ca răul să nu ia proporțiuni și mai mari, începu după sistemul puterii feudale, să închidă, să pedepsească, să scoată de pe moșii pe corifeii iobagilor sau pe aceia, cari denegau serviciile feudale. Anume țăranii din comuna Sânt-Halm se plânseră la vice-colonelul Karp, că nobilul Francisc Măcicaș[56] a pus în fier pe doi iobagi, pe George Ignat cel bătrân și pe George Ignat cel tânăr, din cauză, că locuitorii comunei au fost la Hațeg, ca să ceară arme că tot dânsul a luat vitele și bucatele de la doi jeleri[57], cari se înscrise ca militari, iar pe femeile și copii lor i-a scos afară din sat. Afară de aceea, se mai plângeau țăranii, că nobilul Măcicaș voiește să pedepsească pe toți locuitorii comunei cu câte 50 de bastoane, să-i pună în fier și să-i trimită în închisorile de la Deva, iar administratorul acestui nobil, le-a zis în bătaie de joc: că poate apoi să vine împăratul și să-i scape din închisoare.

În unele locuri iritațiunea născută între țărani și nobili în urma conscripțiunii, ajunse până la acte de violență.

Așa se întâmplă, că niște țărani din Clopotiva prinseră în munți pe nobilul Nandra și-l uciseră, iar sub-prefectul Herța călătorind, în ținutul Jiului, fu pușcat noaptea prin cap când dormea, și-l găsiră numai a doua zi mort în locul unde se culcase.

Situațiunea era destul de gravă și guvernul transilvan o complică și mai mult.

[56] Familia Macskasi (de Măcicaș) trecută la catolicism pe la anul 1435 descinde din o veche familie de chinezi români, din districtul Caransebeșului. **Pesty**, Krassó Vámegye III. 328. 1428. Nos Sigismundus ... Attendentes Laude digna seruitia Fidelium nostrorum condam Romani fily Kosztae et Michaelis fily Farcasde Macskas Districtus nostri Sebesiensis ... cum inter nostros et ... Turcos (sub castro Galambocz) longa certaminis pugna commissa fuisset, praefati Roman et Michael, ut viri laudandae agilitatis inter ceteros nostrae aciei strenui pugnatores grata servitia exhibuerunt nostrae Majestati. In quo quidem conflictu yedem Roman et Michael extiterunt interempti. – Ibid. 336. 1431. Quod fidelis noster Nicolaus filius Kosztae, fily condam Romani de Macskas districtus nostri Sebesiensis suo necnon ejusdem Koszta Patris, ac Petri, Roman, Demetry et Sztojae carnalium, Item Nicolay, Iwan, Lucae, Michaelis et Ladislai filiorum Dionisy, praeterea Ladislai, Michaelis, et Zachariae filiorum Michaelis ac Nicolae fily Farkas, caeterum Sorbani, Demetry et Ladislai filiorum Andrae de dicta Macskás Patruelium et Condivisionalium fratrum suorum nominibus et in personis Maiestatis nostrae veniens in praesentiam. – Despre chineziatul, Măcicășeștilor, Cf. Ibid. 395. – Pesty, A Ször. Bánság, II. 252. III. 66, 68, 70.

[57] Jeleriu, inquilinus, termin feudal în Transilvania, însemnează locuitor așezat pe proprietatea unui nobil. Condițiunea jelerilor era mult mai inferioară ca a iobagilor, fiindcă de regulă, obligațiunile lor se bazau numai pe un simplu contract.

Br. Brukenthal, guvernatoriul Transilvaniei văzând că înscrierea se începuse din partea armatei fără de ştirea guvernului, că turburările iau din ce în ce un caracter tot mai serios, se decise să declare întreaga conscripţiune fără valoare şi să invite pe ţărani, ca să continue serviciile iobăgeşti.

Spre scopul acesta br. Brukenthal trimise pe Ştefan Halmágyi judele regesc din Târgul-Mureşului, ca să meargă la faţa locului, unde se ivise turburările, şi să publice ţăranilor, că înscrierile s-au făcut fără de ştirea împăratului şi prin urmare nu au nici o valoare şi nimeni să nu se ţină de ele, că iobagii să facă şai de aici înainte servicii domnilor săi, să le plătească dările şi taxele cu cari le sunt datori. Despre măsura aceasta guvernul informă numaidecât şi pe br. Preisz şi-l rugă totodată să facă dispoziţiuni, ca să înceteze toate lucrările conscripţiunii.

Dar br. Preisz răspunse în termeni plini de inocenţă, că dânsul a fost ce e drept informat despre cererea, care o făcuse iobagii din Hăpria dar nu are nici o cunoştinţă despre înscrierea celorlalte comune, însă fiindcă ştie, că ţăranii foarte uşor pot să fie seduşi la dizordini şi turburări, din această cauză a invitat pe comisariul din Alba-Iulia să declare ţăranilor, ca să fie cu ascultare şi cu supunere faţă de domnii lor; tot asemenea a dat ordin comandantului din Alba-Iulia şi celorlalţi ofiţeri din graniţă să înceteze cu toate lucrările conscripţiunii şi dacă va fi undeva de lipsă pentru conservarea ordinii să trimită forţa armată necesară şi să dea mâna de ajutor comisariului Halmágyi ca să poată îndeplini misiunea cu care este însărcinată.

Comisariul Halmágyi plecă numaidecât în comitatul Albei[58], şi în rapoartele sale, dânsul făcu cunoscut guvernului, că la Alba-Iulia s-a întâlnit cu o trupă de 200-300 de iobagi, cari venise acolo să ceară arme. Dânsul a chemat înaintea sa pe iobagii aceştia şi în prezenţa comandantului fortăreţii şi a mai multor ofiţeri le-a făcut cunoscut, că conscripţiunea s-a început fără voia comandantuluui general, fără voia guvernului, şi fără ordinul împăratului, că întreaga conscripţiune nu are nici o valoare, iobagii să meargă acasă, să asculte de funcţionarii comitatului, să-şi împlinească obligaţiunile feudale, căci altcum vor fi siliţi cu forţă armată, iar dacă dânşii au vreo plângere în contra cuiva, să ceară a li se face dreptate de către autorităţile comitatului, apoi a invitat pe ţărani, că cele auzite aici să le comunice şi la alţii, pe cari-i vor întâlni pe drum, cum şi iobagilor, cari au rămas acasă; iar în ziua următoare a chemat la Alba-Iulia câte 7 deputaţi din comunele vecine dimpreună cu preoţii lor, şi cu cuvinte blânde i-a invitat să rămână liniştiţi; în fine a făcut dispoziţiuni, că ţăranii, cari nu vor asculta de ordinul acesta şi vor cere să meargă în mase la Alba-Iulia, să fie respinşi cu blândeţe pe la poduri şi pe la vaduri. iar în ultimul său raport, comisariul Halmágyi exprimă speranţa, că în scurt timp poporul se va linişti cu totul, şi fiindcă scopul misiunii sale este ajuns, aşa dânsul a şi plecat la Târgul-Mureşului, la locul funcţiunii sale.

Tot asemenea fură trimişi comisari civili şi în comitatul Hunedoarei.

[58] După „Ziarul revoluţiunii lui Horea" dimpreună cu cancelistul guvernului Motoc (din Săscior).

Comitatul Hunedoarei în înţelegere cu vice-colonelul Karp, trimise în 6 septembrie pe Francisc Bodea şi pe Andrei Zejk, însoţiţi de trupe militare, ca să publice ţăranilor de pe valea Streiului şi de pe valea Mureşului din sus de Deva, pe unde renitenţa poporului se arăta mai mare, că înscrierile s-au făcut fără de ştirea împăratului, iobagii să fie şi de aici înainte cu supunere faţă cu autorităţile comitatului, să presteze serviciile iobăgeşti, să plătească contribuţiunea, să suporte sarcinile publice, să renunţe de a mai cere arme, iar dacă au vreo plângere întemeiată, să meargă înaintea autorităţilor comitatului şi să ceară să li se facă dreptate.

Episcopul ortodox Gedeon Nichitici[59], care se instalase la Sibiu, numai cu puţine zile mai înainte de începerea acestor mişcări, scrise şi dânsul preoţilor din Zarand să-şi dea toată silinţa, ca să liniştească poporul turburat, şi să-l înduplece a presta şi de aci înainte serviciile iobăgeşti.

În fine guvernul ordonă comitatului Hunedoarei să prindă pe autorii şi corifeii turburărilor, să-i tragă înaintea judecăţii, dar sentinţele înainte de publicare să le comunice guvernului.

Aşa era epoca în Transilvania. Guvernul, în loc de a cugeta serios la uşurarea poziţiunii iobagilor, căci timp de pierdut nu mai era, dânsul din contra, tot mai era de credinţă, că prin comisari şi prin sentinţe severe, va putea să convingă pe ţărani, că privilegiile nobilimii sunt nealterabile şi că iobăgia oricât de grea, este singura soartă menită pentru ei.

Dar publicaţiunea ce se făcu ţăranilor, ca să continue şi de aici înainte serviciile iobăgeşti, iritâ şi mai mult spiritele lor.

Iobagul se înstrăinase prea mult de domnul, de asupritoriul său. El ştia prea bine ce soartă are să aştepte în iobăgie, şi iobăgie era pentru el o oroare. Plânsorile ţăranului considerate totdeauna ca ilegale şi nedrepte zăceau de un şir lung de ani nerezolvate la comitate şi la guvern, şi chiar cercetările, cari se făcuse în timpul acestor turburări, nici acele nu reuşiră în favorul ţăranilor.

Aşa că iobagul înşelat prea de multe ori, perduse toată încrederea în nobilime şi în autorităţile Transilvaniei, se stinsese în el ori ce speranţă, ca să poată afla justiţia la comitat sau guvern. Iar de altă parte spiritul de libertate entuziasmase prea mult inima lui, profesiunea de arme i se părea mai nobilă, şi-i oferea totodată un vast câmp pentru ideile şi ambiţiunile lui. Aşa că ţăranii aproape peste tot locul unde li se făcu publicaţiunea, răspunseră că, ei nu pot crede că conscripţiunea se ar fi făcut fără de voia împăratului, fiindcă atunci, ziceau dânşii, ofiţerii cari au făcut-o ar fi fost pedepsiţi, dar aceasta nu s-a întâmplat şi aşa conscripţiunea trebuie să fie bună, că ei afară de împăratul, nu vor asculta de nimeni, nici de domnii feudali, nici de funcţionarii comitatului, ci mai bine vor emigra în Ţara Românească.

[59] Gedeon Nikitich mai înainte archimandrit al mănăstirii Şişatovaţ din diecesa Sirmiului, fu numit în 6 novembre 1783 episcop al românilor ortodocşi din Transilvania, şi fu instalat la Sibiu în 12 iulie 1784 (Ord. guv. trans. 5899 din 1784). Dânsul răposă la Reşinari în 1788.

Acestea erau argumentele țăranilor, și dânșii credeau din contră, că revocarea conscripțiunii nu este cu voia împăratului, ci numai rezultatul influenței și intrigilor nobilimii. Ei tot mai aveau speranță, că vor căpăta arme, și în această credință îi întări și mai mult atitudinea spectativă a armatei, care din partea sa se ferea peste tot locul, să declare țăranilor, că conscripțiunea ar fi fără valoare. Și așa se întâmplă, că iobagii din Ilia plecară din nou la Alba-Iulia, ca să ceară arme, și conscripțiunea se începu din nou în fortăreața Devei prin un cetățean, și în Șoimuș prin un funcționar de saline.

În unele locuri țăranii promiseră la început, că vor asculta de domnii lor și în scurt timp se întoarseră iarăși.

Așa se întâmplă cu locuitorii din comuna Cigmău. Aceștia mai întâi declarară în fața comisiunii, că se vor supune, iar în ziua următoare se uniră cu locuitorii din comuna Acmar și strigară în târgul de la Orăștie, că ei nu cred în publicațiunea comisarilor, că rămân și de aci înainte pe lângă conscripțiune și vor trimite deputați la împăratul în Viena, cum au făcut și locuitorii din Acmar.

Iar în alte locuri țăranii văzându-și acum speranțele lor nimicite și de altă parte iritați prin provocațiunile nobilimii, începură să amenințe, că vor face revoluțiune și vor extermina pe toți nobilii și pe toți ungurii.

Anume un țăran din comuna Tuscia, cu numele Todosie Tomescu, întorcându-se de la târgul Hațegului și trecând prin comuna Fărcădia, strigă înaintea mai multor oameni: „noi ne-am temut până acuma numai de neputința ungurilor, dar mai întâi să-i stingem pe unguri, că apoi pe nemți nici că-i luăm în seamă". Iar George Pădureanu din comuna Țelna zise către un nobil ungur: „Vom cerca noi și alta, că până nu vom speria pe domni n-a fi bine de noi".

Tendințele revoluționare se manifestau în toate părțile.

În unele locuri țăranii începură să declare în public: că țara asta e țara românilor și nu-i a ungurilor, că dacă vor căpăta ei arme în mână, vor alunga de pe pământurile lor pe unguri și pe domnii feudali[60].

Anume țăranul Florea Cosma din comuna Gârbău, zise către nobilul Szent Pali: „E de jaba jupâne, pe voi pe nemeși, pe domni și pe unguri, ar trebui să vă scoată tot cu balegi din sat și din țara asta, că țara asta e a noastră, a voastră e țara ungurească, și în scurtă vreme vă și scoatem noi de aici"[61]. Iar Ion Ispas din Corna zise către un alt nobil ungur: „vom vedea noi în scurtă vreme ce vor mai avea ungurii aici, noi acuși vom începe să măsurăm pământurile cu stânjinul".

„Țara asta-i țara noastră" era singura suvenire ce mai rămăsese țăranilor români din tot trecutul lor politic. Oricât de apăsați și umiliți, dar în inima lor însă trăise totdeauna credința, că Ardealul e țara românilor. Și această obscură reminiscență se strecurase cu țăranul român prin toți secolii, fiindcă exprima

[60] Quod publico e rumore audiverimus eo ex Principio et motivo Valachos Albam Carolinam ivisse, et arma violenter petiise, quod Regnum non Hungarorum, sed Valachorum esset, consequenter Hungaros et Dominos suos terrestres ejecturi sint e pripriis suis Possessionibus, etc. Certificatul asesorilor I. Veress, St. Bessenyei și Lad. Isak. Bucerdea-Vinoasă, 13 septembrie 1784, Archiva c. Iankovits.

[61] Archiva c. Iankovits no. 337.

epoca sa cea fericită, bunăstarea materială de o dată, timpul când el fusese proprietar de pământ"[62].

Iar în Țara Hațegului, țăranii începură a se exprima în public, că dacă nu le va succede să-și capete libertatea vor cerca ei să se libereze prin revoluțiune cu uciderí și cu devastări, că vor întrebuința forța și în contra împăratului, se vor retrage în munți și de aici vor năvăli asupra țării, și de nu vor căpăta arme la târgul Hațegului din 26 aug., vor începe ei atunci să-și realizeze planurile lor. Așa că vice-colonelul Karp, ca să prevină turburările, ce se puteau întâmpla cu această ocaziune, se văzu silit să contragă la Hațeg un număr mai însemnat de soldați. Iar țăranii din Zarand strigară în piața orașului Brad, cu ocaziunea unui târg de septămână, „că dânșii se vor duce la vice-colonelul karp în Hațeg, fiindcă le-a promis, că peste 8 zile le dă arme, și dacă nu le va da arme, vor scoate pe Karp din casă afară și-l vor ucide, apoi vor merge la Sibiu și vor cere arme de la comanda generală, și dacă nu vor căpăta arme nici de acolo, se vor duce la împăratul Iosif al II în Viena, și dacă nu vor dobândi arme nici de la împăratul Iosif, atunci națiunea românească va începe să lucreze și altmintrelea, românii se vor libera singuri pentru totdeauna și vor da de lucru și împăratului". Cuvinte grele pentru o epocă, în care teroarea era singura lege pentru iobagiul nemulțumit, dar și el, afară de o mizeră viață, nu mai avea ce să piardă. Tot asemenea și țăranii din Slivașul-de-Jos declarară în fața comisiunii, care le făcu publicațiunea, „că dacă împăratul nu voiește să le dea arme, vor căpeta ei destule de la alte puteri". Iar țăranul Mihai Breteanu, din comuna Ostrov, strigă în târgul Sânta-Măriei când li se făcu publicațiunea (20 sept. 1784): „Nouă ne

[62] Sub raportul etnografic, Transilvania și părțile orientale ale Ungariei reprezintă un teritoriu românesc. După recensemântul făcut în a. 1870, elementul român de peste Carpați posedă o majoritate absolută în 20 de comitate, pe când elementul unguresc în toată Ungaria și Transilvania, are o majoritate absolută numai în 29 de comitate. Exprimând cifra populațiunii române în procente, comitatele cu majoritate absolută română sunt următoarele:

1. Năsăud	99.10 %	11. Dobâca	79.19 %
2. Zarand	96.45 %	12. Solnocul-Interior	78.27 %
3. Hunedoara	94.13 %	13. Turda	66.50 %
4. Făgăraș	93.63 %	14. Arad	63.90 %
5. Chioar	90.11 %	15. Solnocul-de-Mijloc	59.85 %
6. Orăștie	86.05 %	16. Cluj	57.86 %
7. Alba-de-Jos	83.59 %	17. Sibiu	57.80 %
8. Caraș	81.24 %	18. Nocrigul	57.77 %
9. Mercurea	79.45 %	19. Cetatea-de-Baltă	55.24 %
10. Sebeș	79.27 %	20. Alba-de-Sus	53.85 %

În majoritatea relativă față cu celelalte naționalități se află elementul român în comitatul Brașovului cu 44% și în comitatul Timișoarei 42%. Peste tot așadar românii de peste Carpați aveau la anul 1870 o majoritate etnică în 22 comitate, în cari de altmintrelea nu sunt cuprinse comitatele Satmarul, Bihorul, Maramureșul, Crasna, Mediaș, Sighișoara, Cincul-Mare și Cohalmul, cu o populațiune considerabilă română. A se vedea **Keleti K.**, Hazánk és népe. Ed. II. 79.

plac poruncile înălțatului împărat și voim să le urmăm până la cea din urmă picătură de sânge, dar fiindcă domnii nu ascultă de poruncile împăratului, nici noi nu ne putem ține de ele".

Cei mai renitenți însă se arătară țăranii din comuna Măceu. Ei alungară din sat pe sub-prefect, pe soldați și pe primarii domnești, și cerură ajutor de la comunele vecine Ocolișul-Mic și Vâlcelele-Bune pentru cazul când va merge cineva asupra lor, puseră sentinele pe trei dealuri ca să le dea de știre de se va întâmpla ceva, și în tot timpul acesta nu permiseră nici unui locuitor ca să părăsească satul. Perturbațiunea era generală pe valea Streiului și pe valea Mureșului. Țăranii începuse să țină conferințe secrete, corespondența între dânșii curgea ziua și noaptea. Și cât de serioase erau planurile lor se vede din cuvintele gornicului Iosif Trifan din Certeju: „Vai de mine domnule, zise dânsul către un nobil ungur, dacă Dumnezeu nu va împiedica cumva lucrurile acestea, nu mai e speranță de bine, m-am întâlnit cu primariul din Cămărzinești și mi-a spus, că dânsul încă e cu cei conspirați".

Nobilimea ungurească se vedea amenințată de o revoluțiune, pericului se părea cu totul aproape, dar nimeni nu putea ști de unde are să izbucnească focul. Și în astfel de grele împrejurări comitatul Hunedoarei ceru de la guvernul transilvan să mijlocească a se trimite acolo pentru timpul de iarnă încă patru companii de infanterie și o diviziune de cavalerie, dar nu soldați grăniceri, zicea comitatul, fiindcă aceștia sunt români și cu dânșii nu se poate ajunge scopul.

Br. Brukenthal însă primise rapoarte contradictorii despre turburările cari se manifestau în comitatul Hunedoarei și al Zarandului. Și din această cauză trimise în luna lui octobre pe secretariatul Ștefan Costa[63] să se informeze la fața locului despre adevărata stare a lucrurilor și pe sub mână să cerceteze dacă există sau nu ceva pericul pentru siguranța publică. Dar secretariul Costa nu putu să pătrundă adevărata situațiune. Amenințările încetase și conspirațiunea începuse, țăranii se ocupau serios cu planul unei revoluțiuni generale. Costa în credință, că poporul s-a liniștit informă peste puține zile pe br. Brukenthal că mișcările ce existase mai înainte în Țara Hațegului și în părțile dincoace de Mureș s-au calmat aproape peste tot locul, iar despre starea lucrurilor din Zarand nu a putut să afle nimic cu siguranță. Br. Brukenthal consideră și dânsul turburările ca liniștite și în 19 octobre ordonă comitatului Hunedoara, că dacă a prins pe corifeii țăranilor din Măceu, să-i țină 8 zile în arest și apoi să-i lase în libertate.

[63] Ștefan Costa cu predicatul de Beiuș (Belenyes) de naționalitate român născut în Hălmagi la anul 1748, era pe la 1772 concipient, la 1784 secretar al guvernului din Sibiu, iar în 1810 îl găsim tot aici cu rangul de consilier, însă nu „consiliar de curte în Viena" după cum afirmă răposatul Papiu (Viața lui Șincai, 15) înțelegând rău un pasagiu din cronica lui Șincai.

Tot asemenea fură privite lucrurile și în Viena. Cancelaria aulică, întemeindu-se pe rapoartele br. Brukenthal supuse în 23 sept. împăratului Iosif următoarea părere: că deoarece din rapoartele guvernului și ale comisariului Halmágyi se vede, că lucrurile încă nu au ajuns la o revoluțiune formală, și fiindcă e speranță, că bunele dispoziții ale guvernului vor duce la rezultatul dorit, cancelaria e de părere, că autoritățile să trateze în mod mai blând cu poporul, și la pedepse mai aspre să condamne numai pe corifei și pe țăranii cari vor fi comis omoruri. În fine, zice cancelaria, dacă comisariul de rezbel ar fi procedat în efectuarea conscripțiunii cu mai multă seriozitate, și cu deosebire, dacă comandantul general ar fi avut mai multă precauțiune în distribuirea ordinelor sale, atunci poporul n-ar fi avut nici o ocaziune să mai facă excese. Cu un cuvânt, cancelaria ar fi dorit a se face o investigațiune despre geneza acestor turburări. Dar împăratul Iosif nu mai află cu cale, ca să trimită iarăși pe țărani înaintea tribunalelor comitatelor, și puse următoarea rezoluțiune pe părerea cancelariei: că deoarece lucrurile s-au liniștit să nu se mai facă nici o investigațiune, fiindcă într-o formă au greșit și comandantul general și comisariul de rezbel din Alba-Iulia cum și țăranii, cari au căzut în astfel de idei retăcite. De altmintrelea, zice monarchul, să se ordone autorităților, ca să trateze în mod mai uman cu țăranii și să nu-i silească, ca ei să-și schimbe poziționea lor.

Așa se încheie preludiul acestei revoluțiuni, înfățișându-ne în Transilvania un regim plin de anarchie și de violențe, o plebe oprimată și dezbrăcată de toate drepturile, e epocă, în care sărmanul iobag, dacă se plângea în contra asupritporilor săi se apăra în contra despoiărilor, el se vedea pedepsit cu lungi închisori, cu moarte sau persecutat în toată viața.

Dar Horea, principalul autor al turburărilor din vara a. 1784 rămase de astă dată cu totul pierdut din vederea autorităților transilvane, iar nobilimea și guvernul în credință, că țăranii s-au liniștit. Da, se liniștise, ca după 12 zile catastrofa să înceapă cu toată vehemența.

Dar nobilimea ungurească, îndată după începerea revoluțiunii, nu lipsi să inculpe administrațiunea armatei și în particular pe br. Preisz, pe Ortmayer și pe Karp, că numai conscripțiune militară a fost cauza principală a acestei drame sângeroase, și nicidecum greutatea sarcinilor iobăgești sau tirania domnilor feudali. În realitate, însă, cu toate agitațiunile secrete ale lui Horea, turburările din vara a. 1784 erau numai simptomele unei stări insuportabile a țăranilor, și revoluțiunea din 1784 oricât de triste au fost scenele ei, se prezintă înaintea istoriei ca o consecință logică și legitimă a trecutului.

„Spiritul de dizordine, zice vice-colonelul Karp într-o adresă către comandantul general, era de mult înrădăcinat în popor și n-a putut fi excitat prin conscripțiunea militară. Toate acțiunile mele au țintit într-acolo, ca să depărtez erupțiunea cea apropiată a turburărilor, lucru, care mi-a și succes pe un timp destul de îndelungat. Însă dezorganizarea domnea în comitat. Nobilimea nu se

mai sfia de nimeni, opresiunea țăranilor crescu tot mai mult, plânsorile iobagilor numai arareori erau primite, dar și atunci cercetate în mod superficial. Și chiar petițiunile, pe cari le predase țăranii Maiestății sale împăratul și cari fusese recomandate funcționarilor comitatului sub titlul de „Imperiale“ ca să le cerceteze și complaneze, nici aceste nu au fost examinate cum ar fi trebuit, și cu toate că comisiunea din vara anului trecut constatase adevărul acestor plângeri, totuși n-a urmat nici o ușurare pentru popor, așa că poporul a trebuit să cadă în desperațiune și să facă planuri desperate. Aceste și altele multe, cari s-ar mai putea înșira, zice Karp, au pus fundamentul turburărilor, așa că devastările și vărsările de sânge au fost cauzate prin apăsările grele și continue ale nobilimii, dar nicidecum prin mine“.

PARTEA A II-A

REVOLUȚIUNEA LUI HOREA ÎN TRANSILVANIA ȘI UNGARIA

XI. CĂPITANII REVOLUȚIUNII

Primul căpitan al revoluțiunii era țăranul U r s u N i c o l a sau H o r e a din Albac, iobag al statului, în etate de 54 de ani pe timpul revoluțiunii. El se trăgea din familia Nicola sau a Niculeștilor din Albac, și adevăratul său nume era V a s i l e N i c o l a, după cum singur ne declară în testamentul său[1]. Iar numele Ursu era numai o numire secundară, ce o primise în familie, în locul numelui de botez Vasile. O datină particulară există la țăranii din Munții Abrudului, că adeseori părintele de familie, în locul numelul de botez dă fiului său numele de „Ursu", și cu numele acesta figurează țăranul în toată viața sa în familie și în societate[2]. Așa se întâmplase și cu Vasile Nicola, căpitanul revoluțiunii din 1784. Iar numele Horea era un simplu epitet poporal, ce i-l dase muntenii pentru deosebita pasiune, ce o avea dânsul să horească[3], pentru farmecul și puterea cântărilor sale.

Despre viața sa înainte de 1779, se știe cu siguranță numai atât, că petrecuse mai mult timp în comuna Ciucea, din cqmitatul Clujului, la un unchi al nevestei sale. Dar și aici mizera soartă a țăranului mișca inima lui. Sentința Forului dominal din 1783, îl inculpă, că făcuse agitațiuni și între jelerii statului de aici, cărora le promisese, că-i va scăpa de impozitul personal, dar n-a putut să obțină nici un rezultat. Dar ce putea oare să le ajute în epoca aceasta, călătoriile și petițiunile unui simplu iobag, când mulțimea imensă a ordinelor împărătesei Maria Theresia și ale împăratului Iosif încă nu puteau să le folosească nimic? Dar mai târziu, după cum ne spune sentința, primariul din Albac Dumitru Todea, îl chemă și-l aduse iarăși în locul nașterii sale, ca să ațâțe și pe iobagii din domeniul de sus al Zlatnei[4]. Bătrânii cari îl cunoscuse, mai spuneau despre

[1] Întreg testamentul se va comunica mai târziu.

[2] Bătrânul Ursu Coroi, din Cărpeniș, în vara anului 1879, mi-a relatat următoarele despre istoria numelui Ursu: „Aici, la noi, în Munții Abrudului, zise dânsul, e obiceiul, că dacă-i moare unui părinte fiul încă până e mic, atunci ca să nu-i moară și cel de al doilea, țăranul nu-i mai zice pe numele de botez, ci-i pune singur numele Ursu. Așa s-a întâmplat și cu mine, zicea dânsul. Numele meu de botez este Macavei, dar tatăl meu în loc de Macavei mi-a pus numele Ursu; și cauza pentru care se întrebuințează numele acesta, este fiindcă ursul e puternic și sănătos" – Această particularitate a numelui Ursu, a făcut pe toți scriitorii moderni să creadă, că adevăratul nume al lui Horia ar fi fost Nicolae Ursu, așa-l numește Ilarian (Nicolae Ursul), așa-i zice Teleki (Nyikuláj Ursz) așa-l traduce Szilágyi (Ursz Miklós).

[3] **Pompiliu M.**, Balade, 89. „La dânșii (la românii crișeni) horă înseamnă o melodie duioasă, o doină; de aici horesc: cânt de dor și de jale.". – Iar numele de Flora, ce se mai atribuie lui Horea, se bazează pe o simplă confuziune cu numele lui Florea Nicola, un căpitan subaltern din Albac.

[4] Quod Providum Nicula Ursz alias Horae Possessione Nagy-Aranyos oriundum Fiscalem subditum ... in Inclitum comitatum Kolos transeuntem, ad consortis suae Patruum, ibidemque extra limites Dominii sub conditione Inqwuilinali commorantium

dânsul, și aceasta corespunde pe deplin cu faptele, că el fusese un fel de apărător al țăranilor pe la judecătoriile comunale din Munții Abrudului[5].

Dotat de la natură cu multe calități eminente, o inteligență frumoasă, eloquență vie, înfățișare simpatică, constant și resolut cu inimicii țăranilor, înavuțit totodată cu mai multe cunoștințe practice, câștigate în viața sa agitată și în călătoriile sale la Viena, Horea stăpânea pe iobagii din comunele Râul-Mare, Vidra, Câmpeni și Bistra, și popularitatea lui încă de pe la 1782 se părea periculoasă funcțioanrilor domeniului[6]. Dar starea sa materială era cu totul nevaforabilă. Afară de o mizeră căsuță, mai mult colibă, care există și astăzi în crângul Feregetului[7], Horea pe timpul revoluțiunii altă avere nu poseda, și aceasta se explică îndeajuns prin pasiunea lui înnăscută de a se interesa mai mult de afacerile publice ale comunelor. Horea era căsătorit, pe soția dânsului o

Fiscalium subditorum animos eo convertentem, quod, si ipsi expensae competentes administratae fuerint, in finem sit deducturus, ut a taxa capitis inquilinaris relascentur, itaque sub spe firma consequendae relaxationis adminsitratum sibi 300 aut 400 flor. summam absumentem, nil tamen proficientem, Inctus Togya Dumitru ad pares concitándas in Dominio superiori Zalathnensi invitasset et reduxisset. – În testamentul seu Horea încă zice: „Satului Ciucea am fost dator 170 florinți".

[5] Toate celelalte notițe despre viața lui Horea înainte de revoluțiune, că ar fi fost crescut de un magnat ungur, fratele unui episcop român, preot în Câmpeni, căpitan în armată, sunt simple fabule.

[6] Dacă Horea a știut scrie și ceti nu e deplin sigur. În archiva c. Iancovits se află două scrisori originale adresate de Horea către sub-prefectul George Bisztrai din Câmpeni, pe cari atât Bisztrai, cât și nobilul Chendi le declară de „scrisorile lui Horea". Asemenea mai există un ordin al lui Horea pentru adunarea țăranilor la Geoagiul-de-Jos. Toate actele acestea sunt scrise de aceeași mână, cu litere cirile, trăsuri betrânești și stilul lor corespunde întru toate cu modul cum vedem că-și exprima Horea ideile sale. Cu ocaziunea prinderii sale se mai aflară la dânsul, condei, creion, ceară roșie și un sigiliu al său propriu. Așa că din toate elementele acestea rezultă cu probabilitate, că dânsul știa scrie și ceti cu litere cirile. Tot asemenea susține și tradițiunea care s-a păstrat despre Horea în familia Nicola din Albac. Dificultatea însă se prezintă când Horea în interogatoriul său declară că nu știe nici scrie nici ceti. Însă declarațiunile ce le făcuse Horea în cursul procesului său, trebuie cumpănite cu multă critică, fiindcă dânsul negase și o mulțime de alte fapte, cari de altmintrelea erau pe deplin constatate. – Descrierea persoanei lui Horea, așa după cum s-a făcut din partea armatei, e următoarea: statura de mijloc, talie mai mult subțire ca groasă, părul scurt, casnaniu deschis, mustețe aproape roșietice, fața ovală, nasul ascuțit, umblă și stă totdeauna drept. Portul său: suman negru pe margini cu cusături vinete, cizme încheiate pe jumătate, în timp de iarnă, un cojoc de piele, și pe cap căciulă neagră.

[7] Casa lui Horea, construită din bârne cioplite din brad și încheiate foarte bine, conținea două despărțăminte, o tindă și o cameră de locuit. Din grinda principală, unde țăranii români scriu de ordinar anul sau numele celui ce a ridicat casa, se vede de mai mult timp tăiată o bucată măricică, pe care, după cum ne spune Szilághi, era gravat numele Nikula Ursz (Hóra-világ, 209). Astăzi casa lui Horea se află în posesiunea țăranului Toader Bumb.

cheamă Ilina, şi avea doi copii, unul Ion în etate de 19 ani, care fu şi dânsul vice-căpitan pe timpul revoluţiunii, şi altul Luca în etate de 16 ani[8].

Al doilea căpitan al revoluţiunii şi cel mai intim amic al lui Horea era I o n C l o ş c a, iobag al statului din comuna Cărpeniş, în Munţii Abrudului, în etate de 37 de ani[9]. Adevăratul său nume era I o n O a r g ă, iar Cloşca un simplu epitet poporal dat mai mult în glumă decât în batjocură, după cum adeseori întâmpinăm astfel de numiri caracteristice în clasa ţăranilor români[10]. Curagios, inteligent şi serios, Cloşca câştigase încă de tânăr iubirea ţăranilor din comunele Cărpeniş, Abrud şi Bucium, cari în trei rânduri îl trimiseră ca deputat la Viena, şi mai întâi la a. 1779 în etate numai de 32 de ani. Relaţiunile sale materiale erau însă mai favorabile ca ale lui Horea. Cloşca poseda o casă lângă drumul ce duce de la Abrud spre Câmpeni în locul numit astăzi coasta Closteştilor[11], mai multe pământuri de arătură şi fânaţe. Pe soţia dânsului o chema Marina, pe frate-său Toader Oargă, iar pe soru-sa Achimia.

În fine, al treilea căpitan fu G e o r g e C r i ş a n, iobag al statului cin comuna Cărpeniş, în etate de 52 de ani, un ţăran înfocat, rezolut, sever şi superb, cu un exterior frumos şi impunător. Numele său adevărat era G i u r g i u

[8] Horea în testamentul său făcut în închisoarea sa din Alba-Iulia dă o etate mai mică copiilor săi, anume lui Ion 14 şi lui Luca 6 ani, şi aceasta a făcut-o desigur din motivul ca să nu fie urmăriţi şi ei. Însă veritatea istorică stă cu totul altmintrelea. Ion fusese şi dânsul căpitan peste o tabără întreagă, şi un martor ocular ne spune, că în timpul revoluţiunii el era în etate de 19 ani, iar în lista oficială de la începutul a. 1786, când Ion fu exilat în Banat, el a trecut în etate de 20 de ani şi căsătorit, prin urmare pe la începutul anului 1785 era în etate de 19 ani. Tot asemenea stă lucrul şi cu Luca. În registrul decedaţilor din Maerii Sibiului, Luca, la moartea sa întâmplată în a. 1839 e trecut în etate de 71 de ani, prin urmare pe timpul revoluţiunii era de 16 ani. Dar etatea de 6 ani a lui Luca nu corespunde nici cu cercetările, cari se făcuse în comitatul Bihorului, în luna lui ianuarie 1785, din cari rezultă, că soţia lui Horea de 7 ani nu mai trăia cu dânsul.

[9] Noi punem aici anii etăţii lui Cloşca după cum îi declară singur în testamentul său. Etatea aceasta se confirmă şi prin descrierea persoanei sale făcută din partea armatei, unde Cloşca e pus în etate de circa 40 de ani. Prin urmare declaraţiunea lui Cloşca din interogatoriul său, că e „cam de vreo 30 de ani" trebuie înţeleasă după limbagiul poporului, adecă etatea de 30-40 de ani. Descrierea persoanei sale făcută din partea armatei e următoarea: statură mică, îndesată, bine făcută, faţa plină, brunetă şi mai mult rotundă, părul castaniu închis, muşteţe brune roşietice, vorbeşte peltic, umblă şi stă drept. Îmbrăcămintea ca a lui Horea, câteodată poartă un cojocel scurt cu lână în afară.

[10] Despre originea numelui Cloşca a auzit în Munţii Abrudului două versiuni, una, că numele acesta i-a rămas încă de când era tânăr, fiindcă în jocurile sale cu alţi copii avea mai totdeauna rolul cloştei, care-şi apăra puii în contra uliului; altă versiune, că fiind dânsul proprietariu de mine, săpa în toate părţile cercând să cuprindă teren cât se poate mai mult, din care cauză poporul l-a şi numit Cloşca.

[11] Casa lui Cloşca se află actualmente în posesiunea ţăranului Iosif Găldău, şi pe grinda principală se mai vede şi astăzi gravat cu litere cirile anul 1752.

M a r c u l de origine din comuna Vaca[12], în comitatul Zarandului, sau de pe Criş, de unde îl numiră muntenii şi Crişan. În tinereţele sale, Crişan fusese soldat în regimentul contelui Francisc Gyulai[13], după cum singur ne spune, şi aici disciplina militară înăspri şi mai mult natura sa de fier, încât el rămase cu totul nemişcat în mijlocul crâncenelor vărsări de sânge, ce le comiseră oamenii săi cu nobilii din Zarand. Crişan era şi dânsul căsătorit, şi după cum rezultă din actele prindrii sale avea un fecior cu numele Ion[14].

În timpul revoluţiunii Horea se numea c ă p i t a n u l-m a r e, umbla totdeauna însoţit de o gardă armată de 12-30 călăreţi, cei mai aleşi bărbaţi din Munţii Abrudului, era înarmat cu o puşcă şi purta o manta albă de soldat. Iar Cloşca şi Crişan umblau încinşi cu săbii şi se numeau v i c e-c ă p i t a n i.

Afară de Horea, Cloşca şi Crişan, mai apare în cele de întâi zile ale revoluţiunii încă un al p a t r u l e a c ă p i t a n, un om de o statură înaltă, în etate cam de 50 de ani, cu faţa negricioasă, purtând pe cap o chivără roşie de soldat, două pistoale la brâu şi încins cu o sabie lungă. Dar cine şi de unde era căpitanul acesta? ne-a rămas cu totul necunoscut. Horea se prezintă cu dânsul în comuna Bucium, din Munţii Abrudului (8 şi 9 nov.) şi aici căpitanul acesta anonim, singur dă ordine poporului, el vorbeşte în locul lui Horea, iar Horea îi zice căpitan, şi în unele cestiuni trimite pe ţărani să întrebe părerea dânsului[15]. Din Bucium tot Horea merge cu dânsul în comuna Muşca (9 şi 10 nov.). Aici rolul principal îl joacă ce e drept Horea, dar căpitanul anonim răpeteşte şi înăspreşte şi mai mult ordinele lui Horea[16]. Iar din Muşca căpitanul acesta dispare, cu totul de pe teatrul revoluţiunii. El vorbea româneşte şi toţi martorii

[12] Capitaneus nomine Krissan György ab origine ex comitato Zarandensi possessione Vaka. Declaraţiunea l. Al. Chendi. Abrud, 5 ianuarie 1785.

[13] Regimentul Francisc Gyulai în secului trecut era compus aproape numai din soldaţi români.

[14] Casa lui Crişan, construită din bârne în stilul architectonic al ţăranilor din Zarand (astăzi însă foarte mult renovată) este aşezată în partea stângă a drumului ce duce de la Abrud spre Câmpeni, în locul numit Beseacăn sau coasta Dăroaei, şi se află în posesiunea strănepoatei sale Ilina, măritată George Câmpenar. Pe grinda de la intrare se mai vedea încă anul gravat cu litere cirile, 1784.

[15] ein mann mit einen rothen Soldaten Kalpag und Säbel sey auch dort (in butsum) gewesen den der Horea Capitain gennant habe. Depoziţiunea l. Onu Costinaş din Bucium în interogatoriul făcut de c. Iancovitz. – Hora aber hat sich mit seinem Hauptmann, welcher wie schon gesaget worden, einen rothen Hussaren Kalpag auf den Kopf, und einen Säbel umgürtet hatte ... gegen Muszka gezohen ... den jedoch niemand von seinem Dorfe (Butsum) kenne ... jedoch es gewiss dass dieser anstatt des Hora immer das Wort geführet habe. Depoziţiunile l. Toma Bugnar şi Petru Giurca din Bucium în interogatoriul făcut de c. Iancovits.

[16] dass zwar Horra die Befehle im Orte (Muska) ausgegeben, der Mann aber, der den rothen Kalpag auf dem Kopfe, einen langen hungarischen Säbel an der Seite und ein Paar Pistolen im Gürtel getragen, solche wiederholt und verschärft habe. Depoziţiunea l. Toma Petruţa din Musca în interogatoriul făcut de c. Iancovits.

câți l-au văzut declară, că nici dânșii și nici alții din comunele lor nu l-au putut cunoaște.

Îndată însă la începutul revoluțiunii, se lăți faima în toată nobilimea ungurească, că primul căpitan al țăranilor răsculați, ar fi un străin cu numele Salis, care după ce-și umplu sacul cu bani și alte lucruri prețioase, trecu în Turcia sub pretext să cumpere arme și muniție, dar nici el nu se mai întoarse, și nici arme nu trimise. Salis acesta, un om de o statură mică și uscată, cu fața lungăreață și palidă, în etate de 39 de ani, era născut în Silezia prusiană, și pentru mai multe fapte rele exilat din toate țările Austriei. Adevăratul său nume era Ignaz Kristian Herzog, iar numele fals Iulius Ignaz Salis de Salfeld, și în lunile lui octobre și novembre, era urmărit din ordinul împăratului Iosif, prin toate comitatele Ungariei și Transilvaniei, suspect fiind, că umbla să înduplece pe locuitori la emigrațiune. Împăratul decretase un premiu de 100 galbini pentru acela care va prinde pe Salis sau pe unul din emisarii săi, și ordonase autorităților să-i trateze după legile marțiale, îndată ce se vor afla culpabili, că au cercat să înduplece pe locuitori la emigrațiune. Prin această singură coincidență a împrejurărilor, că tot timpul acesta se ridicară și țăranii din Transilvania, se născu faima, că Salis ar fi fost amestecat în revoluțiunea română. Dar nime nu putu să constate prezența acestui individ, în toată Ungaria și în toată Transilvania, și nici nu exista un singur indiciu că Salis ar fi avut oarecari legături cu țăranii români, cu cari de altmintrelea nici că se putea înțelege. Așa că necunoscutul din Munții Abrudului era o persoană cu totul distinctă de vagabundul Ignaz Herzog sau Salis de Salfeld[17].

XII. CONSPIRAȚIUNEA ȘI SCOPUL REVOLUȚIUNII

Revoluțiunea din 1784, se începu în urma unei conspirațiuni.

La început planul țăranilor români era să înceapă revoluțiunea numai în anul următor 1785, și atunci într-o zi sau noapte anumită, să se revolteze deodată toate satele românești din Transilvania, și fiecare sat să-și ucidă pe domnii săi; iar până atunci țăranii să-și dea silința să poată căpăta arme din Alba-Iulia. În modul acesta se pregătea asupra nobilimii ungurești, un măcel sângeros analog cu vespera siciliană din 1282 sau cu noaptea St. Bartolomeu din 1572.

[17] În mai multe scrisori și manuscripte contimporane se amintește că între răsculații români se ar fi aflat și un capelan al curții, cu numele Orha (poate orga numele lui Cloșca?) un Baranyai, ofițer destituit, un Koczy, fost vice-colonel întru un regiment românesc de frontieră, Mihai Poperski, ofițer rusesc. Nimic de cât simple ficțiuni. Mihai Poperski sau Popescul era din principatele române (dânsul odată declară din București și altă dată din Iași), fusese locotenent în armata rusească, și în primele zile ale revoluțiunii (2-12 nov.) dânsul se afla la contele Gyulai în comitatul Solnocului-de-Mijloc, de unde, priveghiat de autoritățile Transilvaniei, trecu peste Năsăud în Bucovina.

Dar ziua pentru începerea masacrului general, nu era fixată încă definitiv. Țăranii din comitatul Zarandului voiau să înceapă revoluțiunea în ziua de St. Ion sau la Bobotează[18], iar țăranii din comitatul Albei, în luna lui mai 1785[19].

Într-o petițiune, pe care o înaintase cancelariei aulice[20] nobilii și funcționarii din comitatul Cetății-de-Baltă și din scaunul Mureșului, dânșii expun următoarele: că prin depozițiunile unor țărani răsculați, s-a constatat, că la început, planul țăranilor a fost să înceapă revoluțiunea în ziua de întâi a lunii lui mai 1785, iar până atunci prin emisari să comunice din sat în sat intențiunea aceasta tuturor țăranilor și la ziua numită să se revolteze deodată toate satele iobăgești din Transilvania, și fiecare sat să-și ucidă pe nobilii săi. Dacă planul acesta să ar fi putut pune în execuțiune, nu suferă îndoială, că versările de sânge aveau să fie și mai crâncene. Atât este ce știm cu siguranță despre primul proiect de revoluțiune al țăranilor români.

Dar grija, că până la primăvara viitoare conspirațiunea să nu fie trădată; de altă parte neliniștea, în care se afla Horea, capul conspirațiunii, urmărit cu ordin de arestare încă de la 1782, îl silră să înceapă imediat revoluțiunea.

Dar cum se legase între sine cei trei căpitani Horea, Cloșca și Crișan, și ce fel de înțelegeri avuse ei? Despre toate aceste momentoase împrejurări ale conspirațiunii, nu găsim decât o tăcere adâncă în interogatoriile lor[21].

[18] Arhiva c. Iancovits no. 227.

[19] ut universae valachicae Possessiones inter se constituerint omnes et singulor Terrestres Dominos 10-a May 1785 nocte intempesta jugulare. Archiva com. Bihor Fasc. Hóra Pórhada. Iar comitele Făgărașului Ahlfeld pe baza informațiunilor din Sibiu scrie în 23 novembre: Die ganze Conspiration ist zu früh ausgebrochen. Es ware solche allgemein eingeleitet und sollte erst den 24 May jünftigen Jahres im ganzen Lande zugleich mit Ermordung aller Edelleuthe ihren Anfang nehmen.

[20] Cu data 1 Dec. 1784 no. 14953.

[21] Despre căpitanul C r i ș a n ne relatează Francisc Szilágyi următorul interesant episod întâmplat la curtea br. Antoniu Iosica din Brănișca cu puține zile înainte de începerea revoluțiunii: „În anul 1784 pe la mijlocul lunii lui octobre, într-o zi după amiază, când br. Antoniu Iosica se afla dus la vie, soția dânsului contesa Maria Teleki aude deodată lătrând tare în curte câinele de vânat al baronului. Baroneasa întrebând ce e cauza, servitoriul îi răspunse, că jos la scară stă un român în haine curioase, legat la un ochi, cu o căciulă înaltă pe cap. el dorește să vorbească cu baronul sau cu baroneasa între patru ochi, și de altmintrelea zice, că el e profet. Dar baroneasa nu voi să se intereseze și ordonă servitorilor să-l scoată afară din castel. Însă românul așteptă pe baronul afară la poartă, și nu trecu mult timp, către seară baronul se și întoarse și întrebă pe omul acesta, cine e? și ce voiește? Iar românul se rugă de baronul să-l asculte între patru ochi, fiindcă are să-i spună lucruri importante, și de altmintrelea „el e profet". Baronul însă nefiind curois să-i afle secretul, ce pretindea el, îi zise să-i spună aci îndată orice ar avea în prezența conpanionilor săi. Dar românul nu se învoi, și se rugă foarte mult de baronul, să fie așa de bun și să-l asculte, că desigur nu-i va părea rău. Baronul însă crezând că e un pungaș, nu mai stete de vorbă cu el, ci-i dete un sfanț de argint și plecă. Românul văzând că baronul nu voiește să-l asculte, plecă după dânsul și cu o voce tare îi zise, să asculte cel puțin lucrurile, ce i le va spune acum. Baronul uitându-se înapoi, românul -i zise

În cursul revoluțiunii însă Horea, Cloșca și Crișan, siliră trupele peste cari comandau, cum și pe mai mulți țărani în particular, să le presteze jurământul de credință. Și anume trupa lui Cloșca în număr de 1,400 oameni, îi prestă jurământul de credință în valea numită „la pârâul Turcului". Și tot dânsul jură pe popa Iancul din Lupșa, că va asculta de poruncile împăratului și de poruncile sale, și nu va cerca la nici o ocaziune să-l părăsească, așa să-i ajute Dumnezeu, Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt, Maica Domnului și toți sfinții. De asemenea jură și Crișan pe toți țăranii întruniți la biserica din Mesteacăn. Iar Horea făcu pe subcăpitanul Uibar Ursu, să-i presteze jurământul de credință pe crucea sa din aur, și jurământul se făcu cu invocarea Sfintei Treimi. Tot Horea jură pe țăranul Petru Jurcă din Buciumi, că va merge cu dânsul și cu căpitanul său anonim peste tot locul, ca să răscoale întreaga țara Ardealului și să stingă pe unguri, așa să-i ajute Dumnezeu Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt. Și de astă dată Petru Jiurcă făcu jurământul acesta punând mâna dreaptă pe sabia căpitanului anonim, scoasă de jumătate afară din teacă[22].

---

astfel: Fiindcă Măria Ta nu voiești să mă asculți, îți voi vorbi acum în pilde: „se va scula un crai, care va începe război și vor umbla oamenii în sânge până la glezne", și după cuvintele aceste misterioase se depărtă repede de aci. Dar mai târziu baronul meditând asupra acestei întâmplări, îi păru rău de ce a lăsat să plece omul acesta curios, trimise după primariul satului și-i ordonă să-l caute, dar nu-i mai putură da de urmă. După două săptămâni se începu revoluțiuna lui Horea, și între alte devastări ce se făcură, fu ruinat și castelul baronului din Brănisca. Dar după suprimarea revoluțiunii și după ce căpitanii fură prinși, pe la începutul lui februarie 1785, baronul Antoniu Iosica fiind trimis la Alba-Iulia în cestiunea țăranilor prizonieri din comitatul Hunedoarei, dânsul cercetând acolo diferitele închisori intră și în camera, în care era închis Crișan. Crișan, îndată ce observă pe baron, îl întrebă dacă îl cunoaște pe el Măria Sa. Baronul răspunzându-i că nu-l cunoaște, Crișan îi aduse aminte, că el este omul care se făcuse profet, și pe care baronul nu voise să-l asculte în Branisca înainte de culesul viilor, acum i pare rău, fiindcă el voise sub formă de profeție să facă atent pe baronul la evenimentele, ce se vor întâmpla, ca să poată lua precauțiunile necesari. Baronul întrebându-l din ce cauză a făcut aceasta, Crișan îi răspunse, că la pasul acesta l-a îndemnat numai recunoștința, fiindcă înainte cu vreo doi ani aflându-se dânsul greu bolnav în Miercurea, unde zăcea sub streașina unui otel, se întâmplase, că tot atunci trăsese acolo și baronul, și îndată ce baroneasa auzi de starea mizeră în care se afla el, a lăsat bani la otelariul, și i-a ordonat să-l îngrijească bine și să-i dea tot ce va avea de lipsă, iar după câteva zile întorcându-se baronul către casă l-a pus pe carul de bagaje și l-a dus până la Brănisca, unde a rămas până s-a însănătoșit deplin, și atunci baronul mai dându-i și alte daruri el s-a dus acasă la Cărpeniș. Această mare binefacere a voit el să o răsplătească în modul acesta familiei baronești și să-i profețească lucrurile pe care nu le putea descoperi altmintrelea, fiindcă limba lui era legată cu un jurământ înfricoșat. Această întâmplare interesantă și totodată momentoasă chiar din puntul de vedere psichologic – zice Szilágyi – i-a comunicat-o în 23 oct. 1838 baronul Ion Iosica, fostul președinte al guvernului transilvan și fiul lui Antoniu Iosica, și dânsul mai adause, că răposatul său părinte încă mulți ani după aceea adeseori își arăta părerea sa de rău, că n-a ascultat pe profetul român (Sziágyi, Hóra-világ, 227).

[22] În a. 1765 și 1766 se revoltase și țăranii de pe moșiile conților Batthyani din Ungaria. Jurământul lor, pe care-l traducem aici din limba latină oficială, era următoriul: „Noi sub

Precum fiecare revoluțiune își are ideile sale, așa și revoluțiunea țăranilor din 1784 își avea tendințele sale precise.

În prima linie scopul revoluțiunii române era p o l i t i c. Căpitanii țăranilor voiau: să extindă revoluțiunea peste toată Transilvania[23], să extermineze pe toți nobilii și pe toți ungurii, sau să-i forțeze a se face români primind religiunea română[24].

Și în modul acesta voiau dânșii, să pună capăt domniei ungurești din Transilvania și țara să ajungă sub puterea e l e m e n t u l u i r o m â n, se înțelege sub regimul casei austriace.

Documentele în această privință sunt clare.

Alexandru Chendi, nobil român din Câmpeni, care în timpul revoluțiunii petrecuse mai multe zile în casa lui Horea și-i făcuse servicii de secretariat pentru limba latină și limba ungurească, ne spune, că „unicul scop al căpitanilor a fost, să scoată pe unguri din T r a n s i l v a n i a și țara să ajungă sub d o m n i a l o r"[25].

---

ceriul senin, unde ca în tot locul domnesc puterea lui Dumnezeu în tunete, în fulgere, în ploaie, în grindină, jurăm pe Dumnezeu cel cu trei fețe, prea sfânt, drept și atot puternic, pe Tatăl, Fiul și pe Spiritul Sfânt, pe Sfânta Treime una și nedespărțită, pe Maica lui Isus Christos, pe toți sfinții și pe toată ceata sfântă cerească, că până va mai fi în noi o picătură de sânge, noi nu ne vom abate, prin nici o rugăciune, prin nici un sfat, sau amenințare, de la cele ce am hotărât, nici nu vom trăda pe vreunul din autori, și nici nu vom privi cu ochi indiferenți și mai bine vom muri și pieri cu toții împreună ca adevărați curuți (cruciați sau revoluționari). Dacă vreunul din noi va călca jurământul acesta, să fie lipsit pentru totdeauna de scumpul sânge al fiului lui Dumnezeu, ca și când pentru el Christos niciodată nu ar fi suferit, lepra, amețeala, abcesele, piatra și toate durerile imaginabile ale boalelor să-l cuprindă deodată, copii și nepoții să-l blasteme totdeauna, munții și râpele să-l acopere, memoria lui să piară pentru totdeauna și să fie blăstămată, el să fie lipsit de toate bunătățile de veci, și nici o dată să nu vază Ierusalimul ceresc, sufletul lui să fie chinuit de toată Ghena, și puterea ceriului și a pământului să-l stingă și nimicească". **Sam. Székelly**, Analecta monumentorum omnis aevi. . III. 381. Ms. Biblioteca Batthyani din Alba-Iulia.

[23] Er (Krisan) habe ... gesaget: dass ... Sie dreye: Er Hora und Kloska ... zusammen getrofen wären, so wären Sie alle drey zu Hauptleuthen gemacht worden, mit der Einverständniss dass die Rebellion in den ganzen Grossfärstenthum ausgebreitet, und die unter sich beschlossene Veranstaltungen, gehörig durch sie durchgeführet werden sollen. Interog. 1. Crișan, 24.

[24] Haec quoque ipse Hora coram me dicebat, quod omnes Hungari nisi Baptismum Valachorum susciperent interficerentur, ita ut nullus quidem Hungarorum in hoc principatu ... permansurus esset Interog. lui Toma Petruță din Musca. Abrud, 11 ianuarie 1785. – Botezarea ungurilor nu era deloc dictată prin un sentiment de fanatism religios, din cotnra țăranii românii considerau botezul ungurilor, ca singurul mijloc pentru a-i romaniza deodată și fără nici o întârziere. Despre motivele acestor botezuri vom avea ocaziunea să vorbim și mai târziu.

[25] unicum et praecipuum propositum habentes, ut Hungaros e magno hoc principatu Transilvaniae eliminarent, et ipsi deminarentur. Declarațiunea lui Al. Chendi dată vicecolonelului Kray. Abrud, 5 ian. 1785.

Iar căpitanii Cloşca şi Crişan declarase înaintea mulţimii poporului, pe când se aflau în comuna Mogoş, „că după ce vor stinge pe toţi ungurii, întreg Ardealul are să fie administrat numai de funcţionari de naţionalitate română, pe cari îi vor numi Horea şi Cloşca“[26]. Iar căpitanul Crişan formulează cererile românilor astfel: „Românii să nu mai fie iobagi şi nici un ungur să nu mai domnească în Transilvania“[27].

Însuşi căpitanul Horea declară înaintea ţăranilor din Musca, că de aci înainte nu se vor mai suferi în ţară nici nobili, nici funcţionari de ai comitatului şi de ai domeniului, adecă unguri, şi că va mijloci dânsul să fie numiţi alţi funcţionari[28]. Iar în ultimatul său către comitatul Hunedoarei, prina condiţiune de capitulaţiune este că, nobilimea să-i preteze jurământul de credinţă, adecă să se supună românilor.

Iar în linia a doua, revoluţiunea română, ca toate revoluţiunile făcute de popor avea şi un caracter social.

Cererile ţăranilor erau:

1. Poporul român să fie liber de iobăgie;

2. Nobilime să nu mai fie, şi nobilii să plătească impozite întocmai ca poporul ţăran. Cu un cuvânt, ruina totală a feudalităţii, nimicirea nobilimii din Transilvania, egalitatea în sarcini şi egalitatea în drepturi. Şi întru adevăr este o glorie pentru poporul român, că încă la anul 1784 şi-a vărsat sângele cu profuziune pentru nimicirea principiilor false ale societăţii, pentru desfiinţarea servituţii şi a nobilimii feudale;

3. Românii să capete arme şi să fie militari. Înarmarea naţională;

4. Pământurile nobilitare să se împărţească între ţărani[29]. Adecă deposedarea completă şi fără nici o îndemnizare a nobililor, sau după cum ziceau ţăranii, a elementului nefolositor statului[30].

---

[26] Per eundem Kloska et tertium Ducem Krisan alias Mark Dsurs in Possessione Mogos praesentiaque totius Plebis antequam iter ad Krakko eliquasque Possessiones pro devatatione destinatas, inchoassemus dictum est nobis, interfectis omnibus Hungaris, totus hid Principatus ab Officialibus duntaxat Valachicae Nationis per duces Hora et Kloska denominandis administraretur. Interog. preotului Gavrilă Sular şi al lui Ion Sular din Mogoş. Abrud, 26 dec. 1784. – Despre aspiraţiunile lui Horea la domnia Transilvaniei şi despre titlul său onorific de „rege“ şi „împerat“ vom vorbi mai târziu.

[27] dass wir keine Unterthanen sein sollen, kein Unger soll nicht in 7-bürgen regieren. După raportul caporalului Serentsés. 21 novembre 1784.

[28] dass künftig weder hungarische Edelleute noch Comitats- noch auch herrschaftliche Beamte mehr im Lande gelitten ... und dass er Hora erwürken werde, dass andere Beamte eingesetzt. Interog. 1. Ignat Urs din Musca.

[29] Erstlich das. Löbl. Commitat samt allen Besitzern und deren Familien unter und auf das Kreutz schwören. Zweitens: künftighin kein Adel mehr seye ... Drittens. Sollten die adeligen Besitzer von ihren Güthern völlig weggehen. Ferner viertens. Solten Sie adeliche eben solche Contribuenten, als die übrigen seyen. Fünftens. Dass die edelgründe nach denen zu erfolgenden Verordnungen unter das gemeine Volk aufgetheilet werden solten. Ultimatul 1. Horea (trad. oficială din limba ung.), Şoimuş, 11 nov. 1784. – Locotenentul Probst încă se exprimă astfel despre cererile românilor din trupa lui Cloşca:

În cazul de faţă însă pretenţiunea pentru împărţirea pământurilor nobilitare, era cu totul lipsită de tendinţe comuniste sau anarchice. Ea nu deriva din principiul legilor naturale, că tot omul are dreptul la o proprietate, ci se baza numai pe simple motive istorice. Ţăranii români se considerau despoiaţi pe nedrept de pământurile, de păşunile, de munţii şi pădurile lor. Ei cercau împărţirea pământurilor nobilitare, nu din motivele unei noi ordine sociale, ci bazaţi pe principiul: că ţara este a lor şi pământurile sunt ale lor[31].

Ideile revoluţiunii erau aşadar tradiţionale formate pe baza dreptului istoric, pe baza vechimii românilor în Transilvania.

XIII. ADUNAREA ŢĂRANILOR LA MESTEACĂN

Cu două zile mai înainte de începerea revoluţiunii ţăranii români avură o adunare secretă la biserica din Mesteacăn.

Joi, în 28 octombrie 1784 era zi în care se făcea târg de săptămână în comuna Brad din comitatul Zarandului. Căpitanul Crişan, trimis din partea lui Horea, veni şi dânsul la târg, şi ca să nu fie observat de nobilime sau de agenţii săi, se ascunse sub podul de peste Criş. Aici dânsul chiamă pe rând la sine, pe mai mulţi ţărani din diferite sate, cărora le făcu cunoscut că Horea din Albac a fost la Viena şi a adus de la împăratul un ordin, ca ţăranii români să capete arme şi să nu mai facă servicii nobilimii. Spre încredinţare Crişan le arătă crucea de aur a lui Horea, şi-i invită, ca pe dumineca viitoare să vină câte 3-4 inşi din fiecare sat la biserica din Mesteacăn, ca să asculte porunca împărătească, ce a adus-o Horea de la Viena, şi totodată să se înţeleagă ce să facă. Ca adunarea aceasta să fie pe cât se poate de numeroasă, Crişan a însărcinat totodată pe ţărani să trimită emisari şi în alte comune cu ordin, că la ziua fixată să vină la Mesteacăn câte 3-4 inşi din fiecare comună[32].

---

1 bitten sie um die Freiheit von der Leibeigenschaft. 2-do militarisirt zu werden. – Tot asemenea şi românii din trupa lui Crişan către oculistul Molnar: bitten wir vorzüglichst, dass der Kaiser ... geruhen wollte, uns von dem Joch der Frundherrschaft zu befreyen, und in kaiserl. Dienste aufzunehmen.

[30] Este aşadar o evidentă alterare a ideilor acestei revoluţiuni, când Szilágyi (pag. 61) scrie: „Românii s-au răsculat în contra nobilimii ungureşti, ca să o stingă şi să-i pustiească averile“. Revoluţiuni populare numai pentru omoruri şi pustiiri de averi, fără vreo idee naţională sau socială, nu au existat niciodată.

[31] quod Regnum non Hungarorum, sed Valachorum esset, consequenter Hungaros et Dominos suos terrestres ejecturi sint e propriis suis Possesionibus. Certificatul asesorilor I. Veress, St. Besseney, Lad. Isak. Bucerdea-Vinoasă, 13 septembre 1784. – Iar Florea Cosma din Gârbău, iobagul contelui Grigore Bethlen declară: ţara asta e a noastră, a voastră e ţara ungurească. Cf. pag. 128.

[32] venerunt ex Brad ad possesionem nostram (Kriscior) numerosi Incolae ... qui jusserunt Pagensibus nostris, ut duo vel tres veniremus cum ipsis ad possessionem Mesztaken ad audiendum manadtum quoddam. Depoziţiunea 1. George Marcul din Cristior, 1 februarie 1785. Asemenea şi depoziţiunea lui Adam Giurgiu din Cristior cu aceeaşi dată.

Dumineca în 31 octombrie se adunase în secret la biserica din Mesteacăn vreo 500 până 600 de țărani din districtul Zarandului, al Hunedoarei și din Munții Abrudului. În aceeași zi, zi pe la amiazi sosi la adunare și Crișan, îmbrăcat în haine zdrențoase, având în mână o cruce mică de lemn colorată frumos. Cu dânsul dimpreună mai venise la Mesteacăn și un alt locuitor din comuna Cărpeniș, dar pe acesta poporul nu-l putu cunoaște[33]. La adunarea aceasta Crișan înfățișă țăranilor crucea de aur și o scrisoare, și le făcu cunoscut că Horea fiind bolnav n-a putut să vină la adunare, dar l-a însărcinat pe dânsul și pe soțul său, ca să le comunice, că dânsul a sosit numai de curând din Viena, și că împăratul i-a dat crucea și scrisoarea[34], ca să adune pe toți țăranii din Transilvania, și să-i ducă la Alba-Iulia, unde a sosit un nou ordin, ca să primească arme și să fie grăniceri, împăratul lasă fiecăruia în voia liberă, sau să fie militar, sau să facă și de aci înainte serviciile iobăgești, că la Alba-Iulia se vor scădea sarcinele iobăgești și contribuțiunea pentru țăranii, cari vor voi să rămână și de aci înainte iobagi, și iobagii aceștia nu vor avea în viitor să facă mai mult nobililor decât o singură zi pe săptămână, dar și aceasta pe lângă plată, iar țăranii, cari nu voiesc să mai fie iobagi, aceia desigur au să primească arme la Alba-Iulia și se vor face grăniceri, și în fine că tot la Alba-Iulia se va publica țăranilor o nouă poruncă împărătească[35]. Apoi ridicând în sus crucea de aur le

[33] pervenimus ad dictam possesionem Mesztaken, ubi circa Templum et coemeterium, erant quam 600 coadunati homines valachici, sed inermes, ubi comparuit laceris vestibus dictus Krisan Dsurs cum quodam mihi ignoto. Depositiunea 11. George Marcul din Cristior, 1 febr. 1785.

[34] Comitatul Hunedoarei în două rapoarte ale sale, unul către c. Iancovits (25 nov.), altul către cancelaria aulică (3 dec.), afirmă, că scrisoarea, care fu prezentată aici poporului, ar fi fost o diplomă cu litere aurite (Literasque cum quibusdam caracteribus aurreis commonstravit). Dar în raportul supref. Lad. Pop, cu data Brad, 1 nov., și în raportul provisorului din Zlatna, tot din 1 nov., scrise așadar numai a doua zi după adunarea din Mesteacăn, se vorbește numai de o scrisoare (literae quaedam – eine Schrift), așa că certitudine deplină există numai despre o scrisoare, care zicea Crișan, că o are Horea de la împăratul. Crișan, în interogatoriul său, încă declară, că la Mesteacăn a avut niște scrisori românești (scripta valachica) dar ce conțineau scrisorile acele, dânsul se ferește ca să spună.

[35] ein von Stephan Hollaki subst. Vice comes, vom K. Banya d. 1. Nov. un 10 Uhr abends abgefassten Bericht worin er anxeigt ... dass 2 Einwohner aus Kerpenyes ... Mocz genanut bey dieser Versammlung erschienen und ihnen vorgetragen dass Hore Kankheit wegen nicht selbst kommen könne ihnen sagen lasse er seye aus Wien angelangt und von Ihro Mayestät dem Kayser die Verordnung erhalten dass alle diejenigen welche ihren Grundherrn dienen wollen wöchentlich nur 1 Tag gegen 10 Groschen Bezahlung zu arbeiten schuldig sein sollen, wenn sie ihnen aber (ilegibil) bleiben wollen; sie in Carlsburg ganz gewiss Gewehr erhalten würden ... Der Zalathnaer Provisorat von 1-ten Nov. bestätigt dass ein gewisser Betrüger des vorigen Tages, einen Hauten bey Mesztakon versamelter Bauern mit mit Vorweigung eines goldenen Kreutzes und einer Schrift die er in der Absicht von Ihro Mauestät erhalten zu haben vorgegeben um die alle hiesigen Unterthanen nach karlsburg anzuweisen, woselbst sie zu Soldaten

zise: Vedeți aici e chipul împăratului și e semn, că voința împăratului este ca voi să fiți militari, le vorbi despre sfințenia crucii, că voi credeți în cruce, pe cruce sunteți botezați, pe cruce jurați[36], și-i invită să plece imediat la Alba-Iulia, că acolo se vor convinge despre adevărul cuvintelor lui Horea și despre puterea acestor semne[37]. Și în fine, Crișan mai adaugă, că Horea încă-i așteaptă la Zlatna, ca de acolo împreună cu dânșii să meargă la Alba-Iulia, ca să primească

angenommen werden würden. Raport al guv. trans. către cancelaria aul. fără dată. Analecta ad Historiam seditionis: Zwey Bauer aus Kerpenyes hatten dabei im nahmen des Hora dem Haufen angekündigt Er sey kürzlich von Wien gekommen, und lasse Ihnen sagen S-e Majestät hatten es jedem frey gestellt, entweder sich militarisiren zu lassen, oder ferner roboten; etc. – Iar subpref. Lad. Pop cu data Brad 1. nov. raportează com. Hunedoarei: Quidam maleferiatus ... die hesterno plurimis huius circuli Incolis ad Possesionem Mesztaka, clandestine coadunatis crucem auream et literas quasdam spectandas exhibuit, illasque sua Majestate Sacratissima sibi eo fine data esse asseruit, quatenus universos Magni huius Transilvaniae Principatus Iobbagioens Albam Carolinam ad suscipienda arma inviaret. – Sub-căpitanul George Marcul din Cristior, care a fost prezent la adunarea din Mesteacăn, declară în 17 nov. către oculistul I. Molnar: Der Horre hat uns angedeutet, wir solten uns in den Mesztaker Terren versamlen, er schrieb uns auch, dass er die Vollmacht vom Kayser habe, uns alle zusam zu berufen, wir sollten demnach alle zusammen kommen, indem es befehle hätte, die er uns herausgeben wolte ... (wir) solten mit ihm nach Karlsburg gehen, um daselbst die weitere Befehle zu erhalten, und so schwurren wir alle bey der Mesztzaker Kirche. – Crișan în interogatoriul său încă ne spune următoarele: Hierauf habe Er (Krisan) also Sie auf nächsten Sontag zur weiteren Verabredung zur Mesztaker Kirchen bestellet ... Er mit einen in der hand gehabten kelinen hölzernen schön gemahlten Kreutz nachmittags bey den Volck erschienen... Bey der Kirchen zu Mesztaka habe Er (Krisan) denen vers mleten Leuthen öfentlich bekant gemacht: dass Sie zu Carlsburgwerden Gränitzer werden, Gewehre, und die Erleichterung an der Contribution, und an den grundherrlichen Diensten erhalten; denn Hora habe Ihm es gesagt dass Er derowegen von Ihro Mayestät den Kaiser resolutionen in handen habe. – Contele Iancovits întreabă pe Crișan: Ob Er nachdem die angerodnete Menschen bey der Mesztakaer Kirchen sich versamlet hatten, alldorten den Befehl gegeben have ... zu Kuaarety erscheinen, von dorten aber zur weiteren Vernehmung eines kaiserlichen Befehls nach Carlsburg mitgehen solle? Și dânsul răspunde: Ja! Er habe dieses befohlen. – Martorul Adam Giurgiu din Cristior, în interogatoriul său din 1 fevr. 1785, încă declară: quo (Meszteka) pervenientes, tale acceperunt mandatum ut ... pervenirent. A. Carolinam ad mandatum regligium exaudiendum. – Iar vice-comitele Zarandului St. Hollaki în scrisoarea sa de la 28 Ian. 1785, ne spune, că George Crișan și soțul său, ar fi zis către popor: că Horea îi înștiințează și le adevărește prin dânșii, că mergând la Maiestatea Sa, a căpătat scrisoarea (cu litere mari) și crucea, ca să meargă cu ei la Alba-Iulia, unde a ajuns până acum o nouă poruncă ca să ia arme, etc.

[36] **Benkö I.**, în manuscrisul său despre revoluțiunea lui Horea. Bibl. Muzeului Trans. din Cluj.

[37] Scrisoarea vice-comitelui din Zarand Ștef. Hollaki 28 ian. 1785. bibl. muzeului trans. Col. Ales. Mike T. III „despre români".

arme, că de pe valea Mureşului încă va apleca câte un bărbat de fiecare casă la Alba-Iulia, iar unii au şi plecat.

Preotul din Mesteacăn confirmă şi dânsul toate cele zise de Crişan. Apoi adunarea ţăranilor decise: să plece imediat la Alba-Iulia, şi ca steag în călătoria aceasta să le servească crucea de lemn, ce o adusese Crişan[38]; iar drumul să-l facă nu peste Brad, ca să nu-i împiedice ungurii de acolo[39], fără să meargă peste comunele Vaca şi Zdrapţ până la curechiu, aici să rămână peste noapte, de acolo să-şi urmeze drumul peste munţi până la Zlatna, şi de la Zlatna pe drumul ţării să meargă la Alba-Iulia. De asemenea, se mai decise în adunarea aceasta, că după ce ţăranii vor căpăta arme la Alba-Iulia, Crişan să-i înveţe exerciţiul militar în limba română, ca mai târziu să-l poată pricepe mai uşor în limba germană de la ofiţeri, apoi jurară cu toţii şi preotul de la Mesteacăn făcu rugăciuni pentru succesul fericit al acestei călătorii[40].

Terminându-se consultările, Crişan le dete ordin să-şi ia merinde pe câte 3-4 zile, iar luni în ziua următoare să fie cu toţii prezenţi la Curechi, unde se vor aştepta unii pe alţii. De asemenea, trimiseră de aici emisari şi în alte comune, ca să comunice ţăranilor cele hotărâte şi să-i invite a trimite câte 3-4 deputaţi la Curechi[41]. Apoi plecară către comuna Vaca, unde rămaseră în noaptea aceea.

La adunarea din Mesteacăn aşadar fu prezentată ţăranilor şi o scrisoare a lui Horea „de la împăratul". Cuprinsul acestei scrisori, după cum ne relatează un martor ocular era: că ţăranii să nu mai facă servicii nobililor, ci numai împăratului[42]. Cel puţin aşa le spunea Crişan, şi relatarea aceasta corespunde pe deplin cu vorbirea ce o ţinuse dânsul la Mesteacăn.

Pe când ţăranii se consultau în secret la biserica din Mesteacăn[43], vice-comitele Zarandului Ştefan Hollaki îşi petrecea fără griji cu baronul şi baroneasa Iosica în curtea sa din Hălmăgel şi fu informat despre adunarea ţăranilor numai

[38] În adunarea de la Mesteacăn aşadar, fură prezentate poporului două cruci, una de lemn a lui Crişan adusă anume cu intenţiune, ca să le servească de steag în călătoria către Alba-Iulia, şi alta era crucea de aur a lui Horea. Despre crucea lui Crişan vorbeşte şi nobilul A. Chendi în declaraţiunea sa din 5 ian. 1785.

[39] Încă în luna lui Aug. comisariul Halmágyi dase ordin să împiedice pe ţărani de a mai călători la Alba-Iulia ca să ceară arme.

[40] Imposturam vero ejus localis quoque Parochus Mesztakiensis confirmavit, recitatis pro felicitate ... expedionis coram populo publicis precibus. Com. Hunedoarei către C. Iancovits 25 nov. 1784.

[41] Crişan, în interogatoriul său preliminar (Abrud, 30 ian. 1785), întrebat cum s-a făcut adunarea ţăranilor la Mesteacăn şi la Curechi, răspunde: Taliter quod de Pago in Pagum nuncium habuerunt et convenerunt.

[42] Der Horre unser Capitain ... hat eine Schrift von Kayser, vermög derer man nicht den Grunderrschaften mehr, sondern dem Monarchen allein dienen solle. George Marcul către oculistul I. Molnar. Brad, 17 nov. 1784.

[43] Biserica aceasta ruinându-se din cauza vechimii, astăzi nu mai există. Ea era aşezată în partea stângă a drumului, ce duce de la Brad spre Baia de Criş, pe o mică colină lângă „valea satului" şi aproape de drumul ce merge spre Ribiţa în locul numit coasta bisericii, unde astăzi se află înălţată o cruce de piatră cu anul 1834.

în ziua următoare pe când se afla la masă cu oaspeţii săi. Ştirea aceasta, ne spune însuşi Hollaki, îl aduse în mare confuziune, şi trimise repede pe trei subprefecţi ca să liniştească poporul şi să prindă pe agitatori. În credinţă, că ţăranii se vor afla tot la Mesteacăn, plecă şi dânsul într-acolo, dar în Baia de Criş fu informat, că ţăranii se depărtase şi subprefecţii plecase după ei, şi aşa se întoarse către casă noaptea târziu. Dar pe drum se întâlni cu mai multe cete de ţărani, cari călătoreau în grabă mare, şi în întunerecul ce era, întrebându-i unde şi pentru ce merg? dânsul rămase uimit când ţăranii îi răspunseră „că sunt chemaţi cu porunca împăratului la Curechi".

Unicul scop al adunării de la Mesteacăn era aşadar ca ţăranii să plece la Alba-Iulia ca să primească arme, şi acolo să li se publice o nouă poruncă împărătească. Deşi ţăranii fură împiedicaţi în drumul lor şi nu putură ajunge până în Alba-Iulia, dar cu toate acestea, noua poruncă împărătească a lui Horea ne este astăzi deplin cunoscută. Crişan o publică a treia zi în comuna Curechi, şi această nouă poruncă împărătească era, că ţăranii să se revolteze, să stingă şi să stârpească pe toţi nobilii şi pe toţi ungurii din Transilvania.

Planul este aşadar evident, Horea şi căpitanii săi voiau ca ţăranii înainte de începerea revoluţiunii să capete arme în mână[44].

Dar ce se întâmplă oare la Alba-Iulia? Căpătau ţăranii arme ori nu?

Noi vom lăsa cu totul la o parte cestiunea, că armata imperială se afla şi dânsa într-o gravă complicitate morală pentru turburările din vara anului 1784, că dânsa înscrisese fără nici o greutate pe ţărani ca militari şi le promisese arme, că militarizarea corespundea pe deplin cu intenţiunile împăratului Iosif şi al partitului militar. Vom observa numai, că după cum ne probează adunarea din Mesteacăn, Horea punea acum din nou în mişcare către Alba-Iulia, toate stratele ţăranilor, atât pe cei cari voiau să rămână iobagi, cum şi pe ţăranii cari voiau să fie militari, că iobagii plecau acum după arme legaţi cu jurământ şi cu o rezoluţiune mult mai desperată, aşa că în tot cazul, dacă dânşii ajungeau până la Alba-Iulia, ori căpătau arme ori nu, dar revoluţiunea se începea acolo.

XIV. REVOLUŢIUNEA ÎN COM. HUNEDOAREI ŞI ZARANDULUI[45]

1. Crişan proclamă revoluţiunea la biserica din Curechi

[44] Cloşca încă declară oamenilor din trupa sa, că are să-i ducă la Alba-Iulia, ca să primească arme (Interog. 89). Nu are aşadar nici un fundament real afirmaţiunea lui Szilágyi (pag. 60) când susţine: că desigur călătoria ţăranilor către Alba-Iulia a fost numai un pretext, ca să mascheze adevăratul scop al conjuraţiunii; şi prin urmare nici n-au avut intenţiunea ca să călătorească până acolo.

[45] În urma ordinului împăratului Iosif, din 19 mai 1784, Transilvania fu divizată în următoarele unsprezece comitate: 1. Comitatul Hunedoarei unit cu comitatul Zarandului. 2. Sibiul unit cu districtele Orăştia, Sebeş, Miercurea şi Mediaş. 3. Alba. 4. Cetatea-de-Baltă. 5. Făgăraş. 6. Haromsec sau Treiscaune. 7. Odorheiul. 8. Turda. 9. Clujul. 10. Solnocul-Intern. 11. Solnocul-de-Mijloc. Iar în 6 sept. 1784, Zarandul a şi fost unit cu comitatul Hunedoarei.

Țăranii, cari plecase duminecă de la Mesteacăn ajunseră luni seara, în 1 nov., în comuna Curechi, sat românesc aşezat în partea orientală a Zarandului. Tot în aceea zi sosiră aici mai mulți deputați și preoți și din alte comune, cari nu participase la adunarea din ziua precedentă[46]. Căpitanul Crișan le dete ordin să-și capete cuartire, iar dimineața în ziua următoare să vină cu toții ca să asculte poruncile ce le va da. Dar mulțimea poporului crescuse la un număr considerabil și țăranii neputându-și afla cu toții cuartire în sat, o parte din ei tăbărâră pe câmp afară.

În aceea zi, noaptea târziu, sosiră la Curechi subprefecții Michai Gál din Baia-de-Criș și Wolgang Naláczi din Brad, cu o gardă de 3-4 soldați ca să prindă pe căpeteniile țăranilor.

Ca misiunea dânșilor să fie încoronată cu deplin succes, cei doi subprefecți trimiseră înainte pe gornicul Petru Cara din Cristior, ca să spioneze locul unde se află încuartirat căpitanul Crișan. Petru Cara, ne spune un sub-căpitan de al lui Crișan, veni noaptea în Curechi, se duse la casa primarului unde află numai pe fiul acestuia, ceru pâine și aruncă pâinea în foc, ceru vinars și aruncă sticla cu vinars, apoi întrebând pe băiat unde e crăișorul vostru ca să-l mănânce? începu să-l tortureze cu vătrariul ars în foc arzându-i fața și genitalele, ca să-i descopere locul unde se află încuartirat căpitanul Crișan.

După acestea Petru Cara se depărtă, iar pe la miezul nopții se întoarse din nou cu cei doi subprefecți chiar la casa unde dormea căpitanul Crișan. Aici însă o femeie făcu atent pe Crișan, că au sosit subprefecții și soldații ca să-l prindă; dânsul apucă repede fuga, iar subprefecții văzând că-l scapă, invitară pe soldați să tragă foc asupra lui.

În momentul acela însă oamenii din jurul lui Crișan începură să dea chiote de alarmă în sat, traseră clopotele și mulțimea poporului se adună imediat. Cei doi subprefecți văzându-se acum în pericul ordonară soldaților să tragă cu armele asupra mulțimii dar armele lor nu luară foc. Țăranii îi încunjurară de toate părțile, apoi cu pietri, cu bâte și ce apucară în mână năvăliră asupra subprefecților și-i uciseră pe amândoi. Petru Cara fu prins și dânsul și după ordinul lui Crișan executat imediat[47], iar soldații fură dezarmați, și scăpară cu o mică bătaie.

Apoi, în dimineața următoare (2 nov.), Crișan chemă pe țărani la adunare în locul numit „la cruce" afară de sat, aici le arătă din nou scrisorile ce le avuse la Mesteacăn și-i invită să continue drumul până la Alba-Iulia, ca să primească arme.

[46] hoc certum est, quamlibet Possessionem suos Deputatos cum Popis ad Kurety misisse. Interogatoriul prelimiar al lui Crișan. 25.

[47] George Marcul, sub-căpitanul lui Crișan, în declarațiunea sa făcută către oculistul Molnar, ne spune că numele acestui gornic ar fi fost Petru Legin. Dar în alte acte oficiale, anume în interogatoriul lui Crișan și în sentința pronunțată în contra dânsului, gornicul acesta figurează sub numele de Petru Kara.

Dar situațiunea se agravase. Țăranii, în urma conflictului din noaptea trecută, îngrijați de soarta familiilor ce rămăsese acasă, declarară, că dânșii nu mai pot să continue drumul. Apoi Crișan conduse mulțimea țăranilor de la cruce la biserica din sat și aici le declară: că deoarece nobilimea, după cum se vede din cazul întâmplat în noaptea trecută, se opune ca dânșii să capete arme, de aceea țăranii să-l urmeze acum pe dânsul, să stingă pe toți nobilii și pe toți ungurii, să nu aibă nici o frică, fiindcă dânsul are poruncă de la împăratul să stingă pe toți ungurii și să le prădeze toate averile[48].

Revoluțiunea era acum proclamată.

Crișan se întoarce cu trupa țăranilor înapoi asupra nobilimii din Zarand, și înfiorătoriul războel țărănesc, putem zice război de rasă dintre români și unguri se începe din nou în Transilvania.

2. Ocuparea Zarandului

Pe la anul 1404 românii din comitatul Zarandului își aveau voievodul lor național pe Boalia fiul lui Boar, cu reședința în comuna Criscior[49].

Dar pentru diferite ofense și insulte, ce le făcuse voievodul Boalia regelui Sigismund, comitele Timișoarei Pipo de Ozora din ordinul regelui îi tăiă capul și-i confiscă toate averile, atât moșiile particulare cât și actele, cari le ținea în puterea voievodatului. Dar peste puțini ani un fiu al lui Boalia cu numele Vlad câștigă prin valoarea și meritele sale din nou grația regelui Sigismund. Cu deosebire se distinse dânsul în Bosnia, unde rămăsese pentru apărarea castelului Balavar, și regele ordonă comitelui Pipo de Ozora să-i restituie moșiile confiscate ale părintelui său, anume Criscior, Rîșca, Zdrapțul și Ceretel[50].

[48] dass nachdem (wie dieser Zufall Sie belehret hat) die Hungarn der Erfüllung des kais. Befehls, nemlich dass das conscribitte Volk zu Carlsburg Gewehr empfangen solle, sich widersetzen: ... Er (Krisan) habe das Volk zu den ausser den Dorf aufgerichteten Kreutz bestellet; als es versamlet ware zur Orts Kirchen geführet, und dorten die vorbemerkte Worte geredet (adică: dass nachdem die vergangene Nacht Ihre Ueberfallung und die Ermordung zweier Stuhlrichten und eines Gorniken sich ereignet habe; das Volk Ihme folgen, alle Herren, Edelleuthe, und Hungaren umbringen, und Ihr Haab und Gut plünderen solle). Interogatoriul lui Crișan 10, 37. – Iar sub punctul 47 contele Iankovits face următoarea observațiune: der Turcsiu Mihay saget dem Krisan Zsurs hier ins Gesicht, dass Er dem ... Volk also zugeredet habe: Erschreket nicht, denn ich habe den Befel des kaisers alle Hungaren zu plünderen und zu ermorden.

[49] În documentele din anii 1599 și 1610 Crisciorul apare ca un castru al comitatului Zarand. Col. Kemeny în Transilvania 1868. 541.

[50] **Kemeny**, în Uj Magyar Muzeum II. 1854. 125-126. 1415. Nos Pypo de Ozora Themesiensis ... Comes ... quod licet nos Boalyam Voyvodam de Krestor, qui pro suis multiplicibus et sepissimis excessibus, et notoriis infamiis, ac difamationum et dictorum offensionibus, quibus idem erga serenissimum dominum nostrum Regem diversis locorum în temporibus non immerito fuit accusatus, ex ejusdem domini nostri Regis commissione et nandato specialibus ipsum Boalya decollari fecerimus universasque possessiones et portiones possessionarias erga manus suas tam jure perpetuo, quam etiam

Mai târziu însă această ilustră familie română, întocmai ca cealaltă nobilime națională de peste Carpați, trecu la catolicism, apoi la reformațiune, și din reformațiune la deznaționalizare, așa că în secolul trecut descendenții voievodului Boalia din Zarand erau ungarizați cu totul, și după numele moșiei principale Criscior, ei purtau numele de Kristsori.

Asupra nobilimii din Criscior se întâmplă la anul 1784 cel dintâi atac al țăranilor răsculați.

Căpitanul Crișan plecase din Curechi marți dimineața, în 2 novembre, și în aceea zi pe la 10-11 ore înainte de amiazi ajunse cu trupa țăranilor în comuna Criscior. Cu o furie vehementă țăranii se aruncară îndată asupra curților nobilitare și executară 17 persoane din nobilimea de aici, între cari se aflau 12 membri din vechea familie Kristsori, subprefectul Mihai Pakot și soția preotului reformat[51]. Puțini nobili scăpară cu fuga prin păduri, iar ceilalți bărbați, femei și copii fură făcuți prizonieri și apoi cu toții botezați în religiunea română.

Iobagii din Criscior împărțiră între sine toată averea mobiliară a domnilor săi, zicând că dânșii cu munca lor au câștigat-o, luară clopotul de la biserica reformată și-l puseră la biserica română, vechea reminisscență, că biserica aceasta fusese odată a românilor. Iar pe fiica sub-prefectului Mihai Pakot, cu numele Apolonia, o botezară mai întâi în religiunea română, și apoi preotul Constantin Turciu, numit și Popa Costan, o cunună cu un tânăr iobag din Criscior, anume Ion Sârbu.

Acest Popa Costan, om încă tânăr, în etate de 32 de ani, fu unul din cei mai activi și devotați preoți în toată revoluțiunea Zarandului. În repetate rânduri dânsul asigurase pe țărani, că pe viitor nu au să mai fie iobagi, le declară că are și dânsul porunci de la împăratul să extermineze pe toți ungurii, și în tot timpul cât ținu revoluțiunea română, Popa Costan cânta în biserică în toate miercurile și vinerile: „Mântuiește Doamne poporul tău". Iar țăranii, în semn de stimă și iubire, îi dase titlul onorific de vicar al românilor ortodocși din Transilvania[52].

---

pro officio ... habitas, et existentes abstulerimus, ... tamen quia idem serenissimus dominus noster Rex praenotatus attentis et consideratis fidelitatibus, et fidelum servitiorum gratuitis meritis, quibus nobilissimus Ladislaus filius ejusdem condam Boalya propter sua seruitia diversis locorum et temporum curriculis et specialiter nuper in regno Bosniae in Castro Balavar vocato, ex nostra comissione pro defensione, et tuitione regni, et castri praemissorum ramenendo, ... possessiones Kristor, Riska, Zdravez et Czernezel in districtu albi Crisii existentes propter dicti Boalya excessus per nos ablatas mandavit nobis eidem Ladislao remittere et resignare ... Nos itaque mandatis ejusdem domini nostri Regis satisfacere et eidem obtemperare volentes praemissas possessiones ... remisimus. – Tot aici a publicat contele Kemeny și genealogia familiei Kristsori de la Boar și până în a doua jumătate a secolului trecut.

[51] După lista oficială din 24 martie 1785 sub titlul: Tabella individualis per tumultuantes Valachos Anno superiori 1784 mense Novembri in Inclyto comitatu Hunyad cum Zarand unito Interemptorum.

[52] După trecerea la unire a mitropolitului Atanasie, românii ortodocși din Transilvania rămaseră fără episcop în țară până la anul 1784 și întreaga administrațiunea bisericii

Din Criscior, trupa țăranilor se diviză în două părți. O parte apucă drumul spre comuna Mihăleni, iar căpitanul Crișan cu altă trupă de țărani, atacă în aceeași zi după amiazăzi, nobilimea din orașul Brad.

La știrea că românii vin asupra Bradului, mare parte din nobilimea de aici își căutase refigiul în turnul bisericii reformate, dar țăranii năvăliră îndată asupra bisericii, frânseră ușile, se suiră în turn, traseră jos pe nobili, o parte din ei fură executați, aici, iar ceilalți bărbați, femei și copii, agrațiați sub condițiune să primească religiunea română, apoi peste două zile, joi, în 4 novembre, fură botezați cu toții, catolici și reformați. Un iobag român intră în casa fostului asesor Nicolae Bradi, cu cuvintele: „Aici ești dragul meu de domn", îi luă de pe cap căciula de nobil și o puse pe capul său, apoi scoase pe domnul său din casă afară și-l dete pe mâna mulțimii, care-l execută imediat. Iar alți doi nobili, Ion Nemes cu doi fii ai săi, George Anca cu un fiu al său, cantorul reformat și un amărât de croitor, crezură că vor putea scăpa cu fuga din captivitatea românilor, dar fuga le fu nefericită, ei fură prinși, aduși înapoi la Brad, condamnați la moarte, iar vineri, în 5 novembre, duși la podul de peste Criș și aici executați cu toții, nobili și particulari, părinți și copii. În Brad, furia țăranilor răsculați, căzu și asupra unor comercianți evrei. Iosif Samuel, evreu din Alba-Iulia, venise tocmai în timpul acesta la Brad cu soția sa și un companion al său, ca să vândă licheruri și alte lucruri de comerț. Dar țăranii le sechestrară îndată toată marfa, raseră bărbile la amândoi evreii, și după cum se plânge Iosif Samuel îi dezbrăcară pe toți trei până la piele și le turnară apă peste cap, zicând că-i botează și-i făcu români.

Acum țăranii începură a se ridica în masă în toate părțile Zarandului. În fiecare comună soseau câte 2-3 emisari de ai lui Crișan, convocau pe săteni la adunare, le publicau porunca împăratului pentru exterminarea gințiii ungurești și nouă cete de țărani soseau pe fiecare oră în trupa lui Crișan.

Din Brad mulțimea țăranilor se diviză iarăși în mai multe trupe, apucând fiecare trupă câte o direcțiune diferită prin toate colțurile Zarandului. Iar căpitanul Crișan cu o parte din armata țăranilor atacă miercuri, în 3 novembre, dimineața, curțile nobilimii din comuna Ribița. La știrea că țăranii răsculați vin asupra Ribiței, mare parte din nobilimea de aici se retrăsese în casele fostului perceptor Iosif Ribiczei, și aici cu armele în mână cercă să se apere în contra furiei poporului răsculat. Dar țăranii înconjurară îndată casa lui Ribiczei și o luptă înverșunată se încinse între dânșii și între nobilii desperați, luptă care ținu până după amiazăzi și în care căzură 7 oameni din trupa lui Crișan[53]. În fine țăranii incendiară casa lui Ribiczei, o parte din nobili căzură în cursul luptei, alții pe când voiau să fugă, iar ceilalți fură prinși, și apoi după cum e justiția

---

ortodoxe (afară de numirea și sfințirea preoților) era până în timpul acesta încredințată unui vicar. (Cf. **Benkö**, Transsilvania, Ed. 1833. II. 240. 588).

[53] Popa Avram din Uibărești încă a fost acuzat la episcopul Nichitici, că în timpul atacului din Ribița, dânsul se suise în turnul bisericii și de acolo îndemna poporul la luptă în contra nobilimii. Interogatoriul făcut de secretarul episcopului Dumitru Eusthievics. Abrud, 14 decembre 1784.

poporului înfuriat condamnați cu toții în mod sumar la moarte, iar joi, în ziua următoare, duși cu mare escortă la capul satului și aici dați pe mâna țiganilor să-i execute și înmormânteze. Între cei condamnați se afla și perceptorul Zarandului, Moise Ribiczei, dar țiganul întârzia cu executarea dânsului, zicând că-i este milă și voiește mai întâi să-i sape mormântul, ca deodată să-i arunce cadavrul dinaintea ochilor. Iar Moise Ribiczei, legat cu un lanț de car trebui să privească cu ochii săi cum îi sapă țiganul mormântul. În timpul acesta însă sosiră aici câțiva soldați trimiși de căpitanul Csepi din Baia-de-Criș, aceștia intervenirâ pentru Ribiczei și-l scăpară de la moarte.

Iar două fete ale lui Emeric Nemes, una Rafaela, în etate de 24 de ani, alta Agneta, de 20 de ani, fură agrațiate sub condițiune să treacă la religiunea română, și ceremonia botezului, după cum ne spun dânsele, se întâmplă în modul următor: Preotul le întrebă dacă li-i scârbă de religiunea lor și se leapădă de bună voie de ea. Ele răspunseră că da, și scuipară de trei ori pe pământ, una primi în botez numele de Raveca și alta Rafira, preotul le unse fața, fruntea și dosul mâinilor cu mir și apoi zicând cuvintele: „Botează-se roabele lui Dumnezeu, Raveca și Rafira", muie patrafirul în apă și le stropi pe amândouă.

Peste tot țăranii români uciseră și executară în Ribița 42 de persoane, nobili și diferiți particulari, între cari se aflau 19 inși din familia Nemes, 5 din familia Ribiczei, fostul notar al comitatului Iosif Madocsai și cantorul reformat.

A doua trupă a țăranilor, care plecase marți la amiază, în 2 novembre din Criscior, ajunse în aceeași zi în comuna Mihăleni[54].

comune, auzind că țăranii răsculați vin asupra dânsului, cercă să fugă repede cu familia sa prin păduri, dar abia făcuse câțiva pași de acasă și Ladislau Csizár fu prins dimpreună cu toată familia sa, adus înapoi la Mihăleni și aici executat cu doi copii ai săi și cu un frate al său.

Iar soția dânsului, Caterina, fiica fostului comite al Zarandului, a br. Pavel Hollaki, o nevastă tânără și frumoasă se îmbrăcă în haine țărănești și la propunerea preotului din Mihăleni se ascunse în podul bisericii românești. Dar miercuri, în ziua următoare, o aflară și aici doi iobagi, soldați licențiați, aceștia o duseră în biserică și aici o siliră să presteze jurământul, că se lapădă de confesiunea catolică și trece la religiunea română. Iar joi, în ziua următoare, sosi în Mihăleni și căpitanul Crișan, venind cu trupa sa din comuna Ribița. Nefericita nevastă, de frica țăranilor fugi din nou în păduri, dar căpitanul Crișan trimise trei oameni după dânsa, aceștia o prinseră, o aduseră înapoi la Mihăleni și acum țăranii înfuriați voiau s-o execute. Dar interveni în această justiție populară căpitanul Crișan, și Caterina Csiszár fu lăsată în viață[55] sub condițiune, după cum se plânge dânsa, ca să se boteze din nou[56].

[54] La Szilágyi, 4 novembre, dar inexact.

[55] În petițiunile sale către împăratul Iosif și către contele Inakovits, Caterina Csiszár nu amintește nimic că dânsa ar fi scăpat de la moarte cu ajutorul căpitanului Crișan. În interogatoriul său însă, căpitanul Crișan declară în două rânduri și în mod foarte categoric, că dânsul a împiedicat poporul să nu o execute (inveni illam dominam vestibus valachicis amictam, et impedivi ne illa interliceretur. Interog. prelim. 17). Deși Crișan în

Trista soartă a acestei nobile dame, deșteptă și compătimirea istoricului transilvan, a abatelui Iosif Carol Eder, care într-o epistolă poetică descrie cu mult sentiment, putem zice cu ceva exaltare, suferințele acestei femei pe timpul revoluțiunii române. Un adevăr însă foarte caracteristic pentru epoca de atunci aflăm totuși în scrisoarea abatelui Eder, anume, că în timpul acesta înaintea țăranilor români era o crimă de a fi născut cineva din sânge unguresc. – Hungarico sanguine natos crimen erat![57]

Iar joi, în 4 novembre, altă trupă de țărani atacă populațiunea ungurească din orașul Baia-de-Criș.

Călugării franciscani de aici[58], mare parte de naționalitate unguri, simțindu-se cu viața în pericul, fugiră cu toții spre Ungaria lăsând în sfânta mănăstire numai pe un singur călugăr. Țăranii răsculați pătrunseră îndată în mănăstire, distruseră tot ce aflară aici și în iritațiunea lor asupra nobilimii și a națiunii ungurești străpunseră icoana Prea-Curatei Fecioare zicând: „Asta-i maica precesta a ungurilor", aruncară pe jos cuminecătura din potir strigând: „Asta-i Dumnezeul ungurilor, acum să le ajute dacă poate", și în furia de care erau cuprinși, înaintea lor nu mai era nimic sfânt ce era unguresc. Deschiseseră mormântul fostului comite Ladislau Mariaffy, îngropat cu un an mai înainte, botezară în religiunea română pe văduva subprefectului Mihai Gál ucis la Curechi cu două zile mai înainte și o măritară după un iobag român, executară pe advocatul George Szentkirályi, pe un curier al comitatului și pe un nobil cu numele Iosif Kis.

În același timp sentinelele răsculaților de la satul Târnova în apropiere de Baia-de-Criș prinseră pe o femeie din Beiuș cu numele de Eva Ajtai, care călătoria la părinții săi din Abrud și țăranii crezând că e unguroaică voiau s-o execute. Femeia aceasta însă scăpă de la moarte numai declarând că e română, iar spre încredințare trebui să reciteze țăranilor Tatăl Nostru în limba românească.

Iar miercuri, în 3 novembre, țăranii din comunele Herțegani și Săliște plecară asupra curții contelui Francisc Gyulai din comuna Trestia[59]. Pe drum

tot cursul procesului său este foarte laconic, dar dânsul nu inventează niciodată lucruri, cari nu s-au întâmplat, și din această cauză, noi contrari părerii lui Szilágyi, trebuie să considerăm declarațiunea lui Crișan în privința Caterinei Csiszár ca adevărată.

[56] În mai multe scrisori particulare din timpul revoluțiunii se amintește, că țăranii răsculați ar fi măritat pe Caterina csiszár după un iobag român din Blăjeni, cu numele Toader Cleș, soldat licențiat, care după cum se constată din actele oficiale, executase pe bărbatul și pe copii dânsei. Faptul acesta îl relatează ca pozitiv și contele Dominic Teleki. În plânsorile sale însă Caterina Csiszár, cu tot dreptul, nu amintește nimic în privința acestei delicate cestiuni. Dar e foarte probabil, ca și dânsa ar fi avut soarta celorlalte femei nobile din Zarand, să fi fost silită în aceste critice împrejurări să-și mântuie viața prin o căsătorie țărănească.

[57] Epistola poetica. ms. în Biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu, vol. XLVII.

[58] Din ordinul „Părinților observanți", cari în general se numesc „Bulgari" sau preoți ai provinciei bulgare, în unele scrieri și călugări români (Olá-Bátok).

[59] Cu predicatul conte de Mintia (Maros-Németi) și baron de Trestia.

însă un băiaş îi făcu atenţi că Trestia e comună băiăsească şi vor face pagubă împăratului şi ţăranii se întoarseră înapoi, ca să nu atace nimic ce e împărătesc. Dar în ziua următoare veniră la dânşii doi iobagi din Trestia şi-i invitară din nou, ca să vină să atace curtea domnului lor. Ţăranii plecară şi edificiile contelui Francisc Gyulai fură prefăcute în ruine.

Apoi joi, în 4 novembre, ţăranii atacară şi distruseră frumosul palat al contelui Francisc Gyulai din Luncă, executară pe administratorul domeniului Antoniu Gencsi, botezară în religiunea română pe două fetiţe nobile cari se aflau în curtea de aici, apoi le măritară, una după un soldat licenţiat, alta după un iobag. Distruseră şi în mare parte arseră curţile nobilitare din Luncoiul-de-Sus, Luncoiul-de-Jos, Oci, Hălmagiu, Hălmăgel, Pleşcuţa, Ţărmure, Tomeşti, Sălişte şi Aciuva, împrăştiară archiva comitatului, atacară şi despoiară bisericile reformate din Criscior, Brad, Ribiţa, Baia-de-Criş, cum şi bisericile catolice din Oci, Michăleni, Luncă şi Trestia.

Aşa că în urma lor nu rămase un edificiu, un monument neatins, care avea ceva suveniri legate de domnia despotică a nobilimii din Zarand.

Vicecomitele Zarandului, Ştefan Hollaki scăpă cu fuga la Arad, mai mulţi nobili se ascunseră în primele momente ale periculului pe la iobagi mai credincioşi, apoi rătăcind câte 2-3 zile prin păduri se retraseră la Deva, iar alţii îşi căutară scăparea la Oradea.

Aşa că în timpul de patru zile de la 2-5 novembre, Zarandul întreg ajunse în posesiunea ţăranilor răsculaţi şi afară de autoritatea lui Horea şi Crişan, aici nu mai exista nici un fel de autoritate[60].

Peste tot locul pe unde ajungeau trupele răsculaţilor întrebau pe iobagi, dacă ţin cu împăratul sau cu domnii, în cazul întâi să meargă cu dânşii, iar în cazul al doilea vor aprinde casele pe ei. Însă ameninţările acestea erau cu totul de prisos. Iobagii români peste tot locul aşteptau cu dor trupele răsculaţilor şi se însoţeau de bună voie cu dânşii. Iobagii proprii erau cei dintâi cari intrau în casele domnilor săi şi cei mai înverşunaţi asupra lor[61].

Ţăranii erau surzi şi muţi la rugările şi lacrămile domnilor săi. Legaţi cu lanţuri de car duceau pe nobili la capul satului şi aici îi da pe mâna ţiganilor să-i execute şi înmormânteze. În furia lor, ei nu cruţau nici femeile, nici copiii domnilor lor, şi executau într-o formă pe domnii lor feudali, cum şi pe aceia, cari nu aveau nici un iobag. Revoluţiunea nu era numai în contra nobilimii, ea era în contra întregului element unguresc.

Iar agraţiările, ce le acordau ţăranii erau legate de o singură condiţiune, aceea de a se face români. Stângerea sau românizarea elementului unguresc din

[60] Magnaţii din Transilvania în memoriul lor înaintat contelui Iankovits încă se plâng pe cum urmează: „În comitatul Zarandului compus din românii cei mai sălbatici, zic dânşii, astăzi domneşte numai Horea cu rebelii săi, şi aşa că l-a închis de toate părţile, încât nimeni nu mai poate străbate acolo, şi nici nu mai există în comitatul acesta nici un fel de administraţiune, ca şi cum nu s-ar ţinea de Transilvania".

[61] Eben derselbe (Gubernial-Commissarius B. Brukenthal) berichtet ... die eigenen Einwohner der Dörfer hätten bis itzt immer am rasendsten gewühlt, wenn der Schwarm zu ihnen gekommen sey **Ms. Analecta** ad historiam seditionis.

Transilvania era deviza acestei violente revoluţiuni. Iar convertirea la naţionalitatea română se făcea prin acceptarea religiunii române. Ţăranii credeau că prin misteriul apei sfinţite, prin asimilarea credinţei vor putea naţionaliza imediat pe adversarii lor, şi 117 prizonieri nobili şi particulari, câţi căzură în mâinile ţăranilor se supuseră cu toţii acestui proces de românizare. Unii se făcură români prestând numai jurământul, că se lapădă de credinţa lor şi trec la religiunea română, iar alţii fură botezaţi din nou după toate formalităţile bisericii ortodoxe, şi tot cu asemenea ceremonii ţăranii măritară văduvele şi fetele nobililor după iobagi. Pe femei le îmbrăcau în haine româneşti, le interziceau să mai vorbească ungureşte, nu le era permis să amintească că au fost doamne nobile şi că au avut iobagi, le sileau să umble desculţe pe străzi, apoi toţi captivii, bărbaţi şi femei într-o formă, erau obligaţi la toate lucrurile economiei domestice şi agricole a ţăranilor, până chiar să le cureţe poeţile[62]. Şi câtă bucurie era pentru ţăran văzând pe stăpânii săi deodată ajunşi acum în stare de servitute la dânsul.

Trupele ţăranilor, ori pe unde treceau, în urma lor, din casele nobililor, nu mai rămânea decât cenuşa sau triste ruine. Aşa că urmele acestui înfricoşat războel de exterminare, deşi acoperite de noile ruine ale anului 1848-1849 se mai cunosc şi până astăzi în comitatul Zarandului.

„Casele noastre, se plânge nobilimea din Zarand către împăratul Iosif, au fost prefăcute în cenuşă sau în ruine mizerabile, toată averea noastră a fost prădată, şi în această situaţiune, care nu se poate descrie, când inimile noastre erau aproape să se frângă de durere ne văzurăm ajunşi într-o stare cu mult mai amară decât însăşi moartea. Sufletele noastre au fost forţate să primească vechia lor religiune grecească, iar noi supuşi la cea mai tristă stare de sclavi, şi în această situaţiune şi mizerie am trebuit să petrecem mai mult de patru săptămâni fără nici un ajutor sub mâinile servitorilor şi ţăranilor noştri[63].

Catastrofa era într-u adevăr mare.

Ţăranul român asuprit, despoiat şi torturat sute de ani, el care văzuse distrusă întreaga lui individualitate politică, libertatea lui nimicită, proprietatea lui luată, religiunea lui declarată de idolatrie, numele de român egal cu numele de sclav, el care nu mai avea nici un tribunal la care să se poată plânge, se constitui acum singur în tribunal şi singur îşi făcea dreptate. Pedepsele de moarte, cari lovise aşa de mult şi aşa de greu pe ţăranul român se întorceau la anul 1784 asupra nobilimii ungureşti.

[62] Petiţiunea mai multor nobili din Criscior refugiaţi în Deva către br. I. Bornemisza comitele Hunedoarei. Deva, 25 novembre 1784.

[63] unsere Seelen wurden dem Zwange der annahme Ihrer alt glaubisch-griechischer Religion, wir aber selbsten, dem tranrigsten, Sclaven stande unterworfen. In solchem Zustande nun mussten wir unter den Händen unserer Knechte, unserer Tyranen ... uber 4 Wochen, alle Hülf und Rettungs-los elendiglich legen. Petiţiunea nobililor şi libertinilor unguri din Zarand către împăratul Iosif II. f.d.

Era o tragică răzbunare a trecutului. Şi violenţa cu care se execută această revoluţiune, este numai o probă despre nedreptatea, mai mult despre batjocura ce se făcuse cu poporul român seculi întregi.

3. Revoluţiunea se extinde peste întreg comitatul Hunedoarei

După Zarand urmă districtul Hunedoarei.

Încă miercuri, în 3 novembre, Ladislau Pop, fostul vicecomite al Zarandului, văzând că revoluţiunea ţăranilor creşte din zi în zi, apucă repede drumul călare spre Deva, strigând pe la ferestrele nobililor să fugă fiecare încotro poate, ajunse în Şoimuş noaptea pe la 11 ore şi alarmă îndată întreaga comună, să îngrijească fiecare de sine. În aceeaşi zi sunetul clopotelor din Băiţa şi din comunele de frontieră ale Zarandului anunţară populaţiunii din valea Mureşului că revoluţiunea se apropie de districtul Hunedoarei. Iar ţăranii de pe Mureş la ştirile ce le primeau despre succesul revoluţiunii din Zarand, începură şi dânşii a se înarma repede cu baltage, cu lănci şi arme de foc. Momentul li se părea venit în care iobagul să-şi tragă socoteala cu domnul său.

O frică ce nu se poate descrie cuprinse îndată toată nobilimea de pe valea Mureşului. „Pentru Dumnezeu, suntem pierduţi" erau cuvintele cu cari agenţii de percepţiune, gornicii şi servitorii nobililor se întorceau de prin comunele vecine şi anunţau domnilor lor pericului iminent al revoluţiunii. Baronii Antoniu şi Ştefan Iosica din Brănişca, br. Antoniu Orbán din Binţinţ, contele Grigore Kun din Geoagiu părăsiră în grabă mare castelele şi locuinţele lor, br. Ion Bornemisza lasă oficiul de comite al Hunedoarei şi fugiră cu toţii la Sibiu. Iar cealaltă nobilime de pe valea Mureşului, temându-se şi dânsa de răzbunarea ţăranilor îşi căută repede scăparea la Deva şi se retrase în fortăreaţa de acolo. Încă din timpul războelului cu Mihai Viteazul iobagul din Transilvania nu mai inspirase atâta teroare nobilimii ungureşti ca la anul 1784.

Apoi joi, în 4 novembre două trupe de ţărani coborându-se pe valea Caianului trecură din Zarand în districtul Hunedoarei. Una din trupele acestea apucă direcţiunea pe Mureş la vale şi în aceeaşi zi seara prefăcu în cenuşă castelul br. Antoniu Iosica din Brănişca[64]. Iar în cele două zile următoare ţăranii

[64] Familia baronilor Iosica din Transilvania, după origine e română şi se trage din Caransebeş. Cel dintâi care înalţă renumele acestei familii fu Ştefan Iosica, român din Caransebeş, cancelar al Transilvaniei pe timpul Principelui Sigismund Bathori. Mai târziu, însă Ştefan Iosica căzu în suspiţiune, că aspirează la tronul Transilvaniei şi din ordinul Principelui fu executat în anul 1598. – **Szamosközi**, Rerum Transylvanicarum Pentadis V., lib. II. Erat Iósika ex Karam Sebesso Valachorum oppido. … nobili quidem familia, sed neque opibus valenti, nec ullis daris facinoribus praestanti oriundus … Sed propter singularem fortunae felicitatem, et Sigismundi Principis lib ralitatem, nonnihil suo etiam ipse adiutus ingenio, ex infimo pene sortis gradu, in summos et amplissimos honores provectus fuerat, atque etiam cancellariatus quam vocant munere honestatus. – **Bethlen**, Historia de rebus Transsylvanicis, Ed. Cibinii 1785. IV. 45. Principele Sigismund Báthory către Ştefan Bocskay: Hoc tibi svadeo, quod si tibi opus sit Principatu Transsylvaniae, ne per aliequem Valachum (Iosikam indigitans) praeripi tibi

distruseră şi arseră toate curţile nobilitare din Sulighet, Capre, Bretea, Ilia, Bacea, Sârbi, Gura-Sadă, Câmpeni, Tătăreşti, Lasău, Leşnic, Dobra, Roşcani şi Zam, până în frontiera Ungariei, despoiară biserica catolică din Brănişca şi cele două biserici catolică şi reformată din Ilia, arseră toate cârciumele domneşti dintre Deva şi Dobra, executară în Ilia pe nobilul Ladislau Crainic cu toată familia sa, în număr de 10 persoane, pe preotul reformat şi pe cantorul reformat, şi aceeaşi soartă o avură mai multe persoane, nobili şi particulari din alte comune. Ladislau Göttfy, comisarul de contribuţiune din comuna Sârbi, cercă la început să scape de furia ţăranilor în casa preotului român de acolo, dar în ziua următoare ţăranii îl scoaseră din casă afară şi-l executară chiar în curtea preotului.

Iar trupa a doua a ţăranilor din Zarand năvăli joi seara, în 4 novembre, asupra nobilimii ungureşti din comuna Şoimuş, dete îndată signalul de revoluţiune cu tragerea clopotelor, devastară şi arseră curţile nobilimii de aici, iar vineri, în dimineaţa următoare, cu făclii şi luminări în mână, ţăranii plecară asupra nobilimii din Hârău şi Bârsău, apoi cu rapiditatea care se vedea de mai înainte calculată, luară direcţiunea pe Mureş în sus. La 8 ore distruseră şi aprinseră curţile nobililor din Chemindia, la 10 ore în Banpătaca, Cărpeniş şi Uroi, la 12 în Rapolt, la 2 în Bobâlna, la 5 ore în Folt, la 6 ore în Geoagiu-de-Jos, unde arseră castelul conţilor Ştefan şi Ladislau Kun[65], la 8 ore seara prădară, distruseră şi executară în Băcăinţa şi Homorod, lăsând peste tot locul în urma lor numai flăcări şi ruine. Despoiară bisericile reformate din Şoimuş, Chemindia, Bobâlna, Rapolt, Geoagiul-de-Jos până la Homorod şi executară în drumul lor de la Şoimuş până la Homorod 15 persoane, nobili, administratori de domenii şi alţi particulari.

Iar sâmbătă, în ziua următoare, incendiară frumosul palat al br. Antoniu Orbán din Binţinţ, îi ruinară preţioasele florării şi lacuri artificiale şi prefăcură în cenuşă curţile conţilor Iosif Gyulai şi Sigismund Kun din comuna Pischinţi. Aşa, că lumina curţilor incendiate pe valea Mureşului în zilele de 5, 6 şi 7 novembre, străbătuse noaptea departe la apus până în Banat şi la miazăzi până în Ţara Haţegului.

illum patiaris. – Fragemnte din genealogia familiei Iosica de la anul 1559-1695 sunt publicate de Pesty în opera sa: A ször. Bánság. I. 470.

[65] Descendenţa naţională a familiilor aristocratice din Transilvania şi Ungaria se află încă acoperită de un adânc întunerec istoric, întunerec până astăzi puţin străbătut. După Pesty (A ször. Bánság I. 453), familia Kun, din comitatul Hunedoarei, încă este originară din Banatul Severinului. Anume aflăm în secului al XVII-lea pe mai mulţi membrii din această familie, ocupând în Banat diferite funcţiuni înalte de vice-comiţi ai Severinului, comiţi şi primari ai Caransebeşului (Ibid. 324. II. 262). Dar Benkö, reprezentantul istoriei transilvane din secului trecut, ne spune, că familia Kun din comitatul Hunedoarei, ar fi de origine secuiască. (Transsilvania, Ed. 1833, II. 399). Astăzi însă ştim cu deplină certitudine, că genealogiile magnaţilor din Transilvania şi Ungaria până în secului trecut era compusă după împrejurări şi simple ambiţiuni, încât nu prezintă nici cea mai mică valoare istorică în privinţa descendenţei naţionale.

Un conductor al poştelor transilvane, cu numele Antoniu Schmidt din Sibiu, întorcându-se cu poşta din Banat ne spune: că a văzut cu ochii săi prefăcut în cenuşă castelul br. Iosica din Brănişca, că la Deva primise o gardă de soldaţi pentru paza carului de poştă, dar cu toate că pe drum s-a întâlnit cu mai multe cete de răsculaţi, dânşii l-au lăsat peste tot locul să treacă liber şi nu i-au făcut nici o violenţă, iar în noaptea de 7 spre 8 novembre se afla cu carul de poştă pe la viile Lugojului şi de acolo se vedea un foc mare înflăcărat spre frontierele Transilvaniei, că între Cosova şi Dobra s-a întâlnit pe drum cu mai mulţi ţărani din Banat, cari călătoreau la târgul din Dobra şi zicându-le să se întoarcă înapoi, fiindcă acolo nu-i linişte, ţăranii îşi continuară drumul lor zicând: „De ar da Dumnezeu să fie în toate părţile aşa!"

Iar baronii Antoniu Orbán, Iosif Györffy şi contele Grigore Kun se plâng astfel către guvernul transilvan:

„La începutul acestei luni a trebuit să fugim de furia ţăranilor la Sibiu, şi după ce am petrecut aici câteva zile, auzind ştiri mai favorabile, anume, că ţăranii s-ar fi liniştit întrucâtva, ne-am decis să ne întoarcem iarăşi la casele noastre, dar cu ochii plini de lacrimi, suntem siliţi să mărturisim, că toate edificiile noastre au fost prefăcute în cenuşă, am găsit casele noastre încă scânteind şi fumegând şi am văzut atâta ruină, cât n-a făcut vreodată nici turcul, nici tătarul în Transilvania, şi fiindcă acasă nu am putut fi siguri cu viaţa noastră, ne-am întors din nou aici despoiaţi de toate, unde trebuie să ducem o viaţă plină de mizerie."

Ruină, ce n-a făcut vreodată nici turcul, nici tătarul în Transilvania?

Există însă o deosebire radicală între devastările popoarelor barbare, ale goţilor, vandalilor, hunilor, gepizilor, avarilor, turcilor şi tătarilor, devastări purcese dintr-un simplu sentiment de cupiditate şi din o sălbatică iubire de distrucţiune şi între furia ţăranilor români, singurul popor muncitor în nobilele comitate ale Transilvaniei, care nimicea de astă dată curţile şi averile nobililor pentru a scăpa de lanţele sclaviei şi a-şi câştiga din nou o patrie în care el fusese declarat străin.

Ţăranii, cari trecuseră din Zarand, puseră numaidecât în mişcare şi pe iobagii de pe Valea Streiului şi din Ţara Haţegului. E porunca împăratului, ca ţăranii să se ridice asupra nobililor şi a ungurilor, ziceau dânşii, la din contră le vor aprinde casele şi-i vor ucide. Iar nobilimea de pe Strei şi din Haţeg înspăimântată, părăsi repede casele şi averile sale, parte fugi la Deva, parte în castelul Hunedoarei, unii îşi căutară scăparea în oraşul Haţeg, alţii se retraseră -n comunele Pui, Peşteana şi Densuş şi aici se puseră în stare de apărare. Apoi un sat după altul dând signalul cu tragerea clopotelor se ridicară asupra domnilor săi şi în zilele de 6, 7, 8 şi 9 novembre, ţăranii prădară, ruinară şi arseră edificiile nobilitare din comunele Pescăria, Simeria, Bârcia Mare, Nighighis, Pestişul-de-Sus, Pestişul-de-Jos, Almaşul Ghârgociului, Băcia, Tomăşeşti, Batiz, Buituri, St. Măria de Piatră, Sân-Georgiu, Titid, Strei, Ruşi, Bătălari, Bretea (ung.), Bretea Românească, Silvaşul-de-Sus, Silvaşul-de-Jos, St. Măria Haţegului, Nălaţi, Vad, Roşia Pâclişa, Cârneşti, Unciuc, Brezova, Grădişte, Ostrov, Clopotiva, Râu-de-Mori, Ciopeia, Ruşor, Râul-Alb, Gălaţi, Pui, Ponor,

Râu-Bărbat, Sălaşul-de-Sus, Măteşti, Şerel şi Zăicani până lângă frontierea Ţării Româneşti.

În Sânta-Măria prefăcură în flăcări şi în cenuşă două castele ale conţilor Kendeffi[66], în Nălaţ curţile br. Iosif Naláczi[67], devastară bisericile reformate din Sântă-Măria[68] şi Râu-de-Mori, iar în comuna din urmă le sechestrară şi clopotul.

Iar ţăranii români din Cinciş, neştiind în această situaţiune turburată ce să facă, trimiseră dumineca în 7 novembre trei deputaţi la Haţeg, să întrebe pe un căpitan de al răsculaţilor ce atitudine să ia, şi căpitanul acesta le declară, că voinţa împăratului este, să masacreze pe toţi domnii lor feudali şi să împărţească între dânşii toată averea lor, câştigată numai cu sudoarea ţăranilor, că acela, care se va arăta mai activ în executarea acestui plan şi va urma pe căpitani, afară de prada ce o va face, va primi încă o plată de 30 cr. pe fiecare zi. În 11 novembre, deputaţii ţăranilor din Cinciş se întoarseră de la Haţeg acasă, deteră imediat signalul de adunare cu tragerea clopotelor, comunicară sătenilor ştirea adusă, şi apoi cu toţii se aruncară asupra curţilor familiei Csolnakosi, le prădară şi apoi le arseră[69].

---

[66] Protopărintele genealogic al familiei Kendeffi din Transilvania a fost românul Cândea din comuna Râu-de-Mori în Ţara Haţegului. Col. **Kemeny**, în Transilvania 1872, 183, 1404. Nos Sigismundus ... possessionem Nuxora vocatam, in comitatu Hunyad existentem, fidelibus nostris Ioanni filio Kende de malomviz, districtuque de Haczeg et per eum Kende fratri suo uterino, ipsorumque haeredibus ... in perpetuom duximus conferendam. – **Idem**, Transilvania 1873, 79, 1439. Albertus ... pro fidelitatibus, et fidelibuz servitiis Ioannis dicti Kende de Malomviz, ac Ladislai filii ipsius, nec non Kende filii Kende de eadem nobilium ut dicitur Valachorum nostrorum Districtus nostri Haczeg appellati ... tumque propter instrumentorum literalium eorum super possessionibus ... deperditionem possession(es) ... malomviz ... cum Malomviztorok, Sebestorok, Strogyel, et Szabathfalva nuncupatas in praedicto Districtu Haczeg ... nove nostrae Donationis titulo in perpetuum contulerimus. Generaţiunea a doua din familia lui Cândea a primit supranumele de Kendefi (filius Kende). Iar în secului trecut împărăteasa Maria Theresia conferi lui Alexe Kendeffi titlul de conte (Benkö, Transsilvania, Ed. 1833, II, 483).

[67] Pe la anul 1585 unii membrii din familia Naláczi figurează în şirul nobililor din Banatul Severinului. Iar la anul 1658 aflăm pe un Ştefan Naláczi ca primar al Caransebeşului. **Pesty**, A ször. Bánság. I. 455, II. 268.

[68] Biserica reformată din Sântă-Măria, împreună cu biserica reformată din comuna Strei, cele două biserici ortodoxă şi reformată din Peşteana şi biserica din Densuş reprezintă cele mai vechi monumente de architectură medievală în Ţara Haţegului. După noile cercetări archeologice construcţiunea lor datează din secului al XIII şi al XIV-lea. Archiv. f. sieb. Landeskunde N.F. XVI. 280 et seq.

[69] Familia Csolnakosi (sau de Cinciş) după origine este de asemenea română. **Schwartner**, Introductio in rem dipl. Budae, 1802, 367, 1448. Ioannes de Hunyad Regni Hungariae Gubernator ... Dicit nobis Egregius Woyik de Chionok (astăzi Csolnakos) fratrer noster condivisionalis, in sua, ac Ladislai et Sandrini filiorum suorum, nec non Daan filii Iarizlo de dicta Chionok personis, quomodo complures forent Nobiles et Castellani, qui ipsos in diuersis seruitiis ... nimium aggrauassent ... Un le nos praesentibus hisce nostris requirimus Dominationes vestras ... quatenus praefatos ...

Violențele țăranilor în contra nobilimii începură să inspire neliniște și populațiunii săsești din comitatul Sibiului.

Magistratul din Orăștie, temându-se că țăranii răsculați să nu atace și orașul acesta, refuză să acorde azil ungurilor, cari fugeau aici și scrise țăranilor de peste Mureș, că cetățenii din Orăștie doresc să trăiască în pace cu dânșii[70].

În cele mai multe locuri din palatele magnaților și din curțile nobililor nu rămase decât cenușă sau ruine mizerabile. Și peste tot locul țăranii executau devastările acestea cu anume intențiune, ca pe viitor să facă imposibilă orice existență a nobilimii, spărgeau ușile și ferestile caselor, stricau mobilele, distrugeau zidurile cu securile, iobagii proprii împărțeau între dânșii bucatele, fânul și vitele nobililor, zicând că sunt agonosite cu munca lor, frângeau ușile pivnițelor, spărgeau buțile și lăsau să curgă vinul, ce nu-l mai puteau bea, prin uși, prin ferești și pereți nu mai lăsau o bucată de fier, ruinau florăriile, spărgeau archivele familiilor și împrăștiau hârtiile, iar acolo unde întâmpinau case acoperite cu țigle, dacă nu le puteau preface în flăcări altmintrelea, suiau slănini în pod, aruncau grămezi de paie pe ele și așa le da foc, cum s-a întâmplat cu curțile br. Naláczi din Bobâlna și ale conților Kendeffi din Sântă-Măria.

„În locurile unde erau mai înainte curțile nobililor, casele parochilor, biserici și cimitire, se plânge comitatul Hunedoarei către contele Iankovits, astăzi domnește numai oroarea, tăcerea și pustietatea și afară de ruinele edificiilor nici nu se mai vede altceva, mulți din cei despoiați, scăpând de periculul vieții desculți cu capul gol și mai dezbrăcați, abia își putură acoperi trupul cu haine împrumutate de la alții, și mulți își câștigă pâinea de toate zilele de la bunavoință și caritatea deaproapelui“[71].

---

posteritatesque ipsorum uniuersas, in ipsorum possessionibus, puta Chyonok praedicta in hatzek, et Doboca in Hunyad districtibus habitis, nullo modo impedire, et impedire facere dignemini. – Tot cu privire la descendența acestei familii a se vedea Benkö, Transsilvania, Ed. din Viena 1778, I. 567.

[70] După textul original, răspunsul comunelor românești către magistratul din Orăștie este următorul: Cinstiților orășeni, pace și sănătate, vă poftim. Noi, satul Rapolt, vă mulțumim de scrisoarea care ne-au venit. Dară noi vă dăm de știre cum că noi nu avem acea grijă ca să venim cu răutate asupra D-voastră. Iar de alte părți nu știm precum nu am știut și când au venit la noi numai cât ne-am trezit cu ei veniți de pe Criș. Niște vorbe, care au dat pentru niște feciori cari i-au prins la Turdaș, care bine ar fi de i-ar slobozi să nu fim noi în alean cu Dumneavoastră. Aceasta scriind vă rămânem de binevoitori
Satul Rapolt

Și noi bobâlnenii de împreună cu Folteanii și cu vecinii stăm pe acea pace, dar Dumneavoastră să ne dați valos (răspuns) înapoi și celușag să nu fie..

[71] Familiile din comitatul Hunedoarei, cari au suferit pagube mai mult sau mai puțin însemnate în cursul acestei revoluții sunt următoarele: conții Bánffi, Bethlen, Eszterházi, Gyulai, Haller, Kendeffi, Kun, Nemes, Teleki și Torotzkai; baronii, Bornemisza, Iosica, Naláczi, Orbán; familiile nobile, Apoli, Bágya, Bália, Balica, Bálint, Balog, Barcsai, Berivoi, Bernád, Bobic, Boér, Brázovai, Buda, Calugărița, Crainic, Csolnakosi, Daia, Farkas, Goró, Hernia, Herța, Hortobágyi, Horváth, Intze, Kádar, Kenderesi, Komlosi, Kováts, Kozolyai, Macskasi, Makrai, Mara, Marcorian, Mihonia, More, Munian, Nagy,

Așa că în timp de o săptămână de la proclamarea revoluțiunii în Curechi, comitatul Zarandului și al Hunedoarei prezenta numai un vast spectacul de ruine și dezolațiune. „Numai în 61 de comune din districtul Hunedoarei, zice guvernul transilvan către împăratul Iosif, au fost parte arse, parte devastate 232 curți nobilitare.“ Iar numărul nobililor și al particularilor unguri, ce căzură loviți de furia țăranilor răsculați în aceste două districte era peste tot 133 persoane.

Executările erau mai puține în districtul Hunedoarei ca în Zarand, și aceasta din cauză că pe valea Mureșului și a Streiului, țăranii în cele mai multe locuri nu întâmpinară în drumul lor decât numai curți părăsite.

4. Țăranii atacă orașul Deva

Ca țăranii să poată ajunge stăpâni pe comitatul Hunedoarei trebuia să ocupe orașul Deva, reședința comitatului, unde se retrăsese partea cea mai mare din nobilimea de pe valea Mureșului.

Asupra Devei era concentrată iritațiunea mizerilor țărani din tot comitatul, și îndată ce revoluțiunea ajunse la țărmurii Mureșului, iobagii începură a se ocupa cu planul, cum să atace și să prefacă în cenușă orașul acesta. Intențiunea lor era să execute pe toți nobilii și pe toți cetățenii unguri, care se aflau aici, apoi să dea foc orașului de patru părți[72].

Revoluțiunea ajunse vineri, în 5 novembre, la marginea teritoriului Deva, iar sâmbăta, în 6 novembre, se făcură publicațiunile pentru atacarea orașului. Primarii și jurații umblând din casă în casă, pe unele locuri gornicii și țăranii trimiși anume publicară prin toate comunele vecine, că din fiecare casă să vină câte un om armat la țărmul Mureșului, ca să atace Deva, fiindcă un om, cu numele Horea, a câștigat de la împăratul să stingă toată nobilimea ungurească, că Horea încă vine cu steag roșu de la Alba-Iulia să se întrunească cu dânșii la Deva, și împreună să extermineze întreagă nobilimea adunată în fortăreața de acolo, că soldații grăniceri chemați de nobilime pentru apărarea Devei nu vor fi în contra țăranilor, din contra se vor alia cu dânșii, îndată ce se vor întruni acolo. Apoi primarii, jurații, gornicii și oamenii veniți din Zarand deteră instrucțiuni țăranilor, că peste tot locul pe unde vor ajunge să aprindă la marginea satelor edificiile nobilitare, ca să intimideze poporul.

În aceeași zi o trupă de țărani, care venea de către Ilia spre Deva, publică de asemenea prin toate comunele vecine dincoace de Mureș, că un om cu numele Horea vine de cealaltă parte a Mureșului cu două steaguri roșii și cu mare mulțime de oameni, ca să atace Deva, fiindcă a câștigat de la împăratul să stingă toată nobilimea din Transilvania, ca din această cauză a poruncit Horea că

Nandra, Nopcia, Orbonaș, Petric, Pogán, Ponori, Pongrátz, Puy, Ribiczei, Rutkai, Szente, Szeredai, Szilvási, Toth, Turnia, Türi, Ujvári, Vadas, Vitán, Váradi și Zejk.

[72] imo uti hodie instituto Benigno Examine quorundam Captivorum in reverenter advoluto Extractu comprobatur proposuerant hoc oppidum aquatuor lateribus supposito igue incendere ... singulor nobiles et Hungaros crudeliter interimere. Comitatul Hunedoarei către guvernul trans. Deva, 8 novembre 1784.

şi din partea de jos a Mureşului să se scoale câte un om din fiecare casă, să vină să se întrunească cu dânsul la Deva şi să extermineze nobilimea de acolo, la din contra vor aprinde casele pe aceia, cari nu vor veni[73].

Apoi în aceea zi seara o mare mulţime de ţărani, după ce prădară şi prefăcură în flăcări curţile nobilimii din Mintia plecară cu împuşcături şi strigări înfiorătoare asupra reşedinţei comitatului, veniră până la marginea din jos a oraşului, aici aprinseră vila văduvei Adam Ribiczei, apoi divizaţi în cete mai mici se aruncară asupra suburbiei bulgare voind să atace casele cetăţenilor unguri de acolo.

Dar grănicerii români chemaţi de nobilime pentru apărarea Devei, traseră cu armele în aer peste capetele ţăranilor, şi ţăranii văzând, că armata imperială li se opune începură a se retrage numaidecât.

De la Deva trupa ţăranilor se întoarse din nou la Mintia. Aici se întruniră în curtea contelui Iosif Gyulai, ţinură sfat şi din nou trimiseră oameni prin toate comunele vecine să invite pe ţărani, că duminecă, în ziua următoare, să vină din nou să atace Deva şi să împlinească porunca lui Horea. Apoi toată noaptea aceea cu împuşcături, cu strigări şi ameninţări strânseră pe ţărani şi-i aduseră pe ţărmurile Mureşului.

Iar duminecă, în 7 novembre, atacul se începu din nou.

În aceea zi, înainte de amiazăzi, o trupă de ţărani, în număr de 300-400 de oameni[74], cu împuşcături şi strigări zgomotoase: „haideţi cu porunca împăratului şi cu voia lui Dumnezeu", plecă din nou din Mintia asupra reşedinţei comitatului. Pe la 11 ore trupa ţăranilor ajunse la marginea din jos a oraşului şi aici se opri nu departe de fortăreaţă. În momentul acesta însă comandantul fortăreţei, locotenentul Pfeifer, văzând intenţiunea ostilă a ţăranilor, luă cu dânsul 70 de soldaţi graniceri şi 74 de husari români, le ieşi înainte şi făcu imediat un atac asupra lor. Dar acţiunea ţăranilor nu era calculată în contra armatei imperiale. Ei se considerau aliaţi fideli ai împăratului în contra nobilimii şi credeau că rezistenţa ce o întâmpinase în seara precedentă din partea armatei imperiale se făcuse numai sub presiunea nobilimii din Deva. Acum însă fură surprinşi văzându-se serios atacaţi din partea armatei, şi după o mică rezistenţă ajunseră îndată în confuziune şi începură în dezordine mare a se retrage către ţărmurile Mureşului. Iar armata imperială şi 22 de nobili călări începură să-i persecute acum către ţărmul Mureşului, 72 ţărani fură tăiaţi, mare parte aruncaţi în Mureş, alţi 44 căzură prizonieri în mâna armatei, iar dintre soldaţi şi nobili nu

[73] Interogatoriul făcut cu prizonierii Nicula Sârbu, Petru Petrescu, Lapedat Veran, Tănase Reu, Ion Solnoc, Ioja Hegedüs, Constantin Josan, Filimon Grozav, Iosif al Popii şi Adam Părău. Deva, 8 novembre 1784.

[74] În rapoartele sale comitatul Hunedoarei nu fixează de loc numărul cât era de mare trupa ţăranilor, cari atacase în ziua aceasta oraşul Deva. Locotenentul Pfeifer calculează numărul ţăranilor la 800 de oameni, Teleki la 300, Szilagyi peste 300. Însă dacă vom avea în vedere, că 144 de soldaţi avură curajul să părăsească fortăreaţa cea înaltă a Devei şi să atace pe câmp deschis trupa ţăranilor, atunci numărul lor în tot cazul nu putea fi mai mare de 300-400 de oameni.

mai puţini fură răniţi[75]. Aşa scăpă oraşul Deva cu ajutorul grănicerilor români de un pericul, a cărui mărime nu se putea prevedea de ajuns[76]. Iar Horea cu trupa sa nu veni şi nici că putea să sosească. Dânsul chiar în ziua aceasta ocupase comuna Roşia din Munţii Abrudului şi publicaţiunea, că vine Horea cu mare mulţime de oameni, se făcuse numai ca să inspire mai mult curaj ţăranilor.

În amândouă atacurile de la Deva ţăranii români nu avură nici un comandant. În credinţă că armata imperială nu li se va opune, ei făcură atacul în masă, fără ordine de bătaie, fără plan, numai de o singură parte a oraşului. Mai mult entuziasm decât cunoştinţe militare! Şi nici nu era posibil, că o trupă de ţărani, care nu cunoştea nici o ordine, armată numai cu băltage, cu lăci, cu furci de fier şi foarte puţini cu arme de foc, să poată susţine o luptă victorioasă cu o trupă de infanterie şi cavalerie, superioară prin arme şi superioară prin disciplină.

[75] Hodie post prandium circa horam 2-dam Rebellis multitudo a Pago Nemeti rursum et non procul ab oppido hujate circa arcem constitit, cui obviam profecti Nostrates Nobiles item 70 pedives et 74 Equites siculicae Legionis limitaneae (escadronul din Dobra) ... sub ductu ordinar. V. C. impetum in Rebelles fecere ultra 70 partim caesi partim marusio absorpti partim intercepti, reliqui in fugam conjecti, sunt pauci ex nostris vulenrati. Comitatul Hunedoarei către guvernatorul S. Brukenthal (Deva, 7 novembre 1784). Iar maiorul Stoianich raportează în 10 novembre comandantului general: Gleich bei meiner Ankunft auf Deva meldete mir, der allhier commandirte Herr Oberlieut. Pfeifer dass derselbe ... de 6-ten Abends ... augegriffen seye worden, welche aber in zeiten repousirt hat. Den folgenden Tag den 7-ten ... ist ein Schwarn deroselben in Zahl von 800 abermahlen Vormittag erchienen, Deva stürmisch angegriffen, und gedachter Officier mit Zuziehung deren berittenen Edelleuthen ... sie verfolgte ... ohnerachtet dessen haben Tumultuanten auf keine gute Art ergeben, sondern mit feuern continuirt, wodurch also die Edelleuthe viele Rebelles getödtet, in die Maros gesprenget und von herrn Oberlieut. Pfeifer 44 Köpf gefangen gemacht, die sogleich dem Comitat überliefert. În privinţa orei când s-a întâmplat atacul, ambele rapoarte ale comitatului şi armatei divergează unul de altul. Noi însă am adoptat timpul înainte de amiază, care se confirmă şi prin interogatoriile făcute cu prizonierii (Die vero 7-ma 9-br. arcem aeque oppidum Devense 11-a praettacti diei, hora antemeridiana temerario ausu aggredi hostiliter ausi sunt).

[76] Atacul ţăranilor asupra Devei a fost cu totul desfigurat în raportul comitatului Hunedoara, cunoscut sub numele de Species facti, cum şi în scrierile contelui Teleki şi Szilágyi. Contele Teleki susţine că 25 de unguri au respins întreaga trupa ţăranilor, iar despre armată dânsul nu face nici cea mai mică amintire. Szilágyi încă dă rolul principal nobilimii şi fixează, poate din eroare, numărul armatei imperiale cu 84 în loc de 144 de soldaţi. Amândoi scriitorii, Teleki şi Szilágyi, au urmat în mare parte monografia lui Vitán Sandor, scrisă din memorie cu 40 de ani în urma acestor evenimente şi plină de cele mai grosolane neadevăruri (aşa d. ex. că din toată trupa ţăranilor numai 4 inşi au scăpat cu viaţă). După cum rezultă însă din primele rapoarte oficiale rolul nobilimii în lupta de la Deva a fost mai mult în persecuţiune. Tot asemenea susţine şi un raport particular al lui Andrei Kis şi Francisc Domokos, în care se zice: „Văzând nobilii, că tâlharii fug, căpătară încredere şi erau 24 la număr şi făcură frumoasă învingere" (Col. Hóra, veszendelme).

Afară de lupta de la Deva diferite alte ciocniri mai mici între grăniceri şi ţărani se întâmplară la Binţinţ şi în Ţara Haţegului. Vice-colonelul Karp atacă cu o trupă de grăniceri pe ţăranii români chiar în momentul când aceştia erau ocupaţi cu despoierea curţii br. Antoniu Orbán din Binţinţ, 20 de ţărani fură răniţi, iar 41 făcuţi prizonieri şi predaţi autorităţii comitatului din Deva. Tot vice-colonelul Karp atacă în 9 novembre mai multe cete de ţărani în Ţara Haţegului. Aici 50 de ţărani fură ucişi, iar alţii strâmtoraţi lângă apa Streiului îşi aflară mare parte moartea în undele râului.

5. Executarea prizonierilor din Deva

Deva era scăpată şi ţăranii plătise scump atacul din ziua de 7 novembre. Dar nobilimea comitatului nu era mulţumită cu atât.

Luni, în 8 novembre, dimineaţa, funcţionarii şi nobilii prezenţi în Deva, se întruniră în şedinţă să facă judecată asupra prizonierilor. Şedinţa o ţinură în fortăreaţa Devei, deoarece „cuprinşi de frică, declară dânşii, n-au cutezat să facă judecată în oraş."

Apoi fără să cerceteze mult, care din prizonierii aceştia era culpabil şi întrucât, îi condamnară pe toţi în mod sumar la moarte. Şi, ca sentinţa să poată fi executată imediat, luară de pretext ordinul împăratului Iosif în privinţa agentului Salis şi a emisarilor săi, ordin care se raporta expres numai la crima pentru amăgire la emigraţiune, şi care nu avea absolut nimic a face cu mişcarea politică şi socială a ţăranilor români[77].

Textul acestei temerare sentinţe era următorul:

„Deoarece acuzaţii sunt cosntataţi prin acţiune fiscală, că sunt aprinzători evidenţi, omorâtori cruzi şi jefuitori de case, şi au fost prinşi de nobilime parte în cursul luptei, parte în persecuţiune continuă, pe când voiau să facă un atac ostil asupra oraşului Deva dimpreună cu cealaltă mulţime a ţăranilor revoltaţi, şi fiindcă din mărturisirile unor prizonieri şi din relatările demne de credinţă ale altor persoane rezultă cu evidenţă prezumţiune, că acuzaţii menţionaţi mai sus dimpreună cu cealaltă mulţime revoltată sunt partizanii unui emisar oarecare, din această cauză Tabla, în conformitate cu graţiosul decret al guvernului din 6 novembre anul curent, no. 909, a aflat cu cale să aplice asupra acuzaţilor procedura sumară a legii militare, şi în consecinţă îi condamnă ca pe nişte rebeli

[77] Ordinul împăratului Iosif în privinţa lui Salis era următorul: Lieber Graf Banffy! dem sicheren Vernehmen nach soll ein grwisser Salis eine beträchtliche Auswanderung meiner Unterthanen aus Siebenbürgen, Hungarn und den dortigen Grenzen einzuleiten vorhaben Sie werden also den unverzüglichen Befel an die betreffenden Provinzial-Beanten und Komitate erlassen, damit aller Orten und in den Grenzen auf diesen menschen, wenn er etwa in die dortigen Gegenden kommen sollte, sowie auf seine Emissaires ein obachtsames Auge getragen, ihren heimlichen Verführungen sorgfältigst nachgespüret, und wenn sich ein oder anderer dieses Verbrechens schuldig machte, solcher auf der Stelle und ohne Anfrage mittelst Standrecht, das in derlei Fällen stattfindet, mit dem Strange abgestraft werde, wovon mir alsdann die gehörige Anzeige zu machen ist. Prag. den 16 sept. 1784. Iosep.

evidenţi şi turburători ai liniştii publice, prinşi în cursul luptei şi în atac ostil, numai la pedeapsa cu paloşul, cu toate că dânşii după dizpoziţiunile legilor patriei ar merita cu tot dreptul o pedeapsă de moarte mult mai severă[78], dar motivele de siguranţă publică şi împrejurările actuale consiliează ca pedeapsa să fie mai moderată"[79].

Apoi tot în acea zi nobilimea din Deva începu executarea. Douăzeci de prizonieri fură duşi în dosul fortăreţei lângă drumul ce merge spre Dobra, aici le făcură un şanţ lung, nefericiţii ţărani trebuiră unul câte unul să îngenunchieze la marginea groapei, capul lovit de sabie le cădea de sine în groapă, iar trupul îl împingeau carneficele, ca să facă loc altuia, şi în modul acesta fură decapitaţi toţi douăzeci de inşi[80].

„De frica represaliilor, scrie în aceea zi vice-comitele Zejk guvernului transilvan, am condamnat pe prizonierii români numai la pierderea capului, deşi dânşii erau demni de o pedeapsă mult mai severă, şi ca nu cumva din cauza întârzierii să ne scape din mână, noi am şi executat pe câtiva". Apoi recunoscând singur fapta rea adaugă: „şi dacă în împrejurările actuale am greşit ceva în contra drepturilor militare rugăm pe Excelenţele voastre să binevoiţi a interveni pentru noi"[81].

Dar pe lângă toată conştiinţa acestei fapte neumane, în ziua următoare, executarea se începu din nou.

[78] După Constitutio criminalis Theresiana din 1768 Art. 5, pedepsele de moarte erau de două specii. Pedepse mai grele: 1. Pedeapsa prin foc sau arderea de viu. 2. Despicarea în patru bucăţi. 3. Frângerea cu roata de jos în sus. Şi aceste pedepse se mai puteau înăspri cu târârea condamnatului până la locul de supliciu, sfâşierea cu cleştele arse, tăierea limbii şi smulgerea gâtului. 4. Tragerea în ţeapă. Iar pedepse de moarte mai uşoare erau tăierea capului cu paloşul şi furcile.

[79] eosque tamquam manifestos rebelles et publicae tranquillitatis perturbatores, in ipsoque conflictu et hostili agressione interceptos, poena gladii duntaxat ex ea ratione plectendos judicari, quod quamvis iidem Incti ad dictamen legum Patriarum graviorem suplicii exasperationem jure promerentur, publicae tamen securtatis ratio, et modernae circumstantiae mitigationem poenae svadere videntur.

[80] La executarea acestor prizonieri se raportă următoarea scrisoare a comisariului Mihai Brukenthal către comitatul Hunedoarei, cu data Sebeş, 12 novembre 1784: e variis in intinere meo acceptis ... relationibus pro certo intelexissem. I. Tabulam Continuam una die 20 ejusmodi interceptos tumultuantes exequi fecisse, eosque omnes in unam eo fine praeparatam fossam injici et contumulari curasse. – Lista nominală a prizonierilor decapitaţi în ziua aceasta nu mi-a succes să o pot afla în archivele comitatului.

[81] concepto metu concussi in oppido hoc Iudicium ferre non ausi de captivis rebellibus ... his in castello Iure quasi statario tamquam ... in continua persecutione interceptos ... ob metum repressariarum capite plectendos judicavimus, et aliquot ne interposita mora nobis eriperentur decollari curavimus ... et si aliwuid contra Iura militaria in hisce circumstantiis erravimus Excellentiarum Vestrarum gratiosam interpositionem exorandum duximus.

Alți patrusprezece prizonieri fură de asemenea duși în dosul fortăreței și aici executați lângă mormântul victimelor din ziua precedentă[82].

După aceștia urmară prizonierii din Bințint. Douăzeci și doi de țărani prinși cu ocaziunea devastării curții br. Antoniu Orbán din Bințint fură duși, fără să mai fie cercetați, în partea de sus a orașului și aici executați de la cel dintâi până la cel din urmă, fără nici o compătimire[83].

În modul acesta făcu nobilimea din Deva să cadă prin paloș 56 de țărani prizonieri[84], după ce mai întâi cu rea intențiune îi lipsi de dreptul de apel. Moderațiunea lipsea cu totul nobilimii, și executarea prizonierilor din Deva nu mai avea nici chiar umbra unei justiție rigoroase, din contra era numai o crâncenă tiranie[85].

„Scenele petrecute cu executările acestea, ne spune o persoană demnă de credință, erau atât de înfiorătoare, încât condamnații se îmbulzeau singuri înainte ca să fie decapitați cât mai în grabă". În furia sa nobilimea nu voi să acorde acestor nefericite victime nici chiar ultima consolațiune creștinească, să se mărturisească și cuminice, ci preoții români îi însoțiră până la locul de supliciu numai cu rugăciunea Tatălui nostru.

Și ce era mai dureros, că între țăranii cari căzură jertfă răzbunării nobilimii din Deva se aflau și oameni cari nu participase de loc la revoluțiune. Așa se întâmplă cu țăranul Șandru Murariu, din comuna Șibot. Acesta întorcându-se de la Orăștie către casă, văzuse un foc mare în comuna Bințint, de curiozitate se

[82] Aceștia erau: Nicula Sârbu, Petru Petrescu, Lapedatu Veran, Tănase Reu, Onu Solnoc, Avram Ferghiuș, Ion Ferghiuș, Ioja Heghedüs din Mintia, Nicula Petru, Constantin Josan din Herepea, Ion Părău din Fărnădia, Ion Dan, Filimon Grozavu din Vulcești și Antoniu Schreiber din Vețel. Amândouă mormintele țăranilor decapitați aici se mai văd și astăzi ca două mici movile în stânga drumului ce merge spre Dobra în coasta de miazănoapte a „viilor noi".

[83] Numele acestor țărani era: Ion Ciurdariu, Adam Dănescu, Ion Vințan, Petru Oltean, Pavel Băcăniţan, David Mariș, Pavel Giula, Ion Romosan din Bințint, Ion Buciuman din Geoagiu, Ștefan Dobra, Ianăș Ignat, Iosif Trifu din Homorod, Aron Stoica, Sofrone Cândea, Avram Cândea din Râng heti, Șandru Murar din Șibot, Popa Mihail din Gelmari, Ianăș Temeșan, Ianăș Spinianț, Ruselin Maier din Șeulești, Adam Munteanu din Uroi și Adam Iacob din Cigmăn.

[84] Lictor Comitatensis Grantsa Antoni exponit: se in moderno tumultu 56 captivos capitis sententia damnatos exequntum fusse, 97 homines partim in conflictu Devensi caesos partim in carceribus mortuos sepelivisse (Protocolii Incl. comitatus Hunyad cum Zarand, uniti, Anni 1785 Tomus I. Sessio politico-oeconomica, 16 Februar. 1785). – Este așadar neexact când Szilágyi scrie că în ziua de 8 novembre au fost executați la Deva 10 țărani, iar în 10 novembre alți 34 de inși, sau peste tot numai 44 de țărani.

[85] În manuscriptul Analecta ad Historiam Seditionis, aflăm următorul episod cu privire la executarea acestor prizonieri: Pe timpul execuțiunii din Deva, nobilii observând că o mulțime oarecare se coboară pe un deal la vale, dânșii nu se mai îndoiră de loc, că aceștia vor fi români, întrerupseră îndată execuțiunea, aleargă și se înarmează, dar în fine aflară, că mulțimea aceasta era numai o turmă de capre, pe cari un păstor liniștit le mâna pe deal la vale.

duse și dânsul să privească, dar fu prins de armată, dus la Deva, și aici nobilii fără să-l mai cerceteze îi tăiară capul. Aceeași soartă o avu un băiaș neamț din comuna Vețel, cu numele Antoniu Schreiber. Nobilimea aflase la dânsul două lămâi, ce le primise de la un român, care prădase o florărie, și singur acest fapt fu de ajuns, ca nobilimea să-l trateze ca rebel și să-i taie capul.

Iar două femei prinse și dânsele în atacul de la Deva, fură condamnate la câte 60 de lovituri cu biciul, un băiat la 40 de lovituri, apoi dimpreună cu alți treisprezece prizonieri, lăsați cu toții în libertate, după ce mai întâi prestară jurământul că vor fi credincioși împăratului, funcționarilor și domnilor pământești.

Iar vice-comitele, Ion Zejk, președintele și sufletul acestui tribunal de sânge, consumat de agitațiunea celor 4 zile și poate torturat de conștiința faptei rele, pe care singur o mărturisi înaintea guvernului, întorcându-se miercuri seara (10 novembre) din fortăreața Devei la cuartirul său, se puse în pat și muri imediat.

Scenele sângeroase întâmplate la Deva cu executarea prizonierilor români provocară numaidecât o justă indignațiune și în sânul armatei imperiale. Br. Preisz, comandantul general al Transilvaniei, informat despre atrocitățile nobilimii din Deva, adresă în 12 novembre următorul protest guvernului din Sibiu:

„Din raportul anexat al maiorului Stoianich, onorabilul guvern se va putea convinge, că Tabla comitatului Hunedoara[86], a executat imediat cu sabia 44 de prizonieri. Din raportul acestei Table, ce mi s-a comunicat de onorabilul guvern cu nota sa din 9 novembre, se vede, că menționata Tablă informase încă mai înainte pe onorabilul guvern despre execuțiunea, ce avea de gând să o facă și-i arătase, că dânsa voiește să ia de pretext decretul cancelariei aulice în privința lui Salis. În credință, că onorabilul guvern va fi comunicat Tablei instrucțiunile ce avea să le urmeze în această privință, comanda generală a crezut că nu mai e necesar să facă vreo amintire asupra acestei cestiuni. Însă după ce lucrurile s-au pus acum în execuțiune, am onoarea a face atent pe onorabilul guvern, că amintitul decret în privința lui Salis deloc nu poate fi aplicat la împrejurările actuale, și că prin astfel de execuțiuni pripite, și cari trec în mod evident peste toată măsura justă, se vor irita și mai mult spiritele celorlalți țărani răsculați, înfuriați și așa într-un grad foarte mare[87], și poate, că din cauza acestor executări vom avea să ne temem de un pericul și mai mare. Din aceste motive las la buna apreciare a onorabilului guvern, dacă nu află cumva cu cale, să suspendeze și să interzică în mod sever tuturor autorităților subalterne atât executarea arbitrară a răsculaților, cât și pedepsirea lor, rămânând ca dispozițiunile în această privință și deciziunea asupra împrejurărilor, cari se vor prezenta să fie rezervate numai

[86] Jurisdicțiunea ordinară a comitatului Tabula continua Comitatus).

[87] dass das angezogene Hof-Decret (in Ausehung des Salis) auf die vorseyende Umstände gar nicht anwendbar seye, und dass durch solche übereilte und ganz oofenbar das rechte Mass überschreitende Executionen die Gemüther der übrigen ohnehin in höchste Grad aufgebrachten Tomultuanten nur noch mehr verbitteren, etc.

onorabilului guvern, deoarece însuşi onorabilul guvern va putea să aprecieze, că există o mare diferenţă între aceia, cari fac rezistenţă şi sunt prinşi cu armele în mână şi între aceia, cari poate ajung să fie prinşi numai din cauză, că aleargă şi dânşii cu trupa răsculaţilor".

În urma acestui energic protest guvernul transilvan, care până aici nu aflase de loc cu cale, nici să interzică, nici să dezaprobe atrocităţile nobilimii din Deva[88], văzând acum atitudinea rezolută a br. Preisz scrise comitatului Hunedoara: că din motivele arătate de comandantul general, guvernul deloc nu poate să aprobe executările făcute cu prizonierii, deoarece procedura sumară a dreptului militar nu are loc în Transilvania, şi din această cauză guvernul ordonă comitatului să înceteze cu toată procedura sumară şi să urmeze în privinţa prizonierilor români, ordinele ce le va primi de la comisariul guvernului.

Aceleaşi represalii în contra prizonierilor români voia să înceapă şi nobilimea din castelul Hunedoarei.

Asesorul Moise Váradi, care dimpreună cu altă nobilime de pe valea Streiului îşi căutase refugiul în castelul Hunedoarei, scrise în 9 novembre vice-comitetului Ion Zejk în Deva, că locotenentul Kallyani a adus la Hunedoara 97 de prizonieri din comunele Batiz şi Cinciş, dar fiindcă timpul îndelungat şi fără pericul nu-i pot ţine în castelul de acolo, din această cauză dânsul roagă pe vice-comitele să mijlocească a se trimite la Hunedoara o trupă de 100 de husari, ca să transporteze pe prizonierii din Hunedoara în fortăreaţa Devei, „iar dacă aceasta nu se poate nici într-un caz, adaugă Váradi, şi fiindcă d-voastră, după cum mi-aţi comunicat aţi făcut judecată asupra acestor fel de oameni prădători şi i-aţi executat, că încă aş putea să încep o asemenea procedură cu prizonierii de aici, numai să binevoiţi a-mi trimite toate informaţiunile necesare şi dacă se poate şi un proces şi o sentinţă de forma aceea, fiindcă poimâine aş ţine judecată nemaiavând nici alimente pentru subsistenţa lor. Eu aşa cred, că deoarece prizonierii aceştia sunt partizanii renumitului amăgitor Salis şi pe lângă aceea mai sunt şi aprinzători, omorâtori şi tâlhari prădători, eu ar trebui să aplic asupra lor legea militară, în conformitate cu decretul dat în privinţa lui Salis şi a emisarilor săi. Dar cu toate aceste voi urma instrucţiunile d-voastră, numai să binevoiţi a mă autoriza să ţin şedinţă şi în locul d-voastră să am eu preşedinţia, iar de va fi trebuinţă d-voastră trimiteţi şi gâdele[89] ca să nu avem vreo lipsă nici în privinţa aceasta".

Execuţiunea din Hunedoara era să se înceapă în ziua de 11 novembre. Dar în contra acestei intenţiuni protestă administratorul domeniului fiscal din

[88] Membrii guvernului transilvan în anul 1784 erau următorii: Guvernatoriul br. Samuil Brukenthal. Consilieri: Episcopul catolic contele Ignat Battyani, contele Carol Teleki Tesaurariul, br. Wolfgang Banffi, contele Wolfgang Kemeny, contele Samuil Teleki, contele Ion Eszterházy, David Szekelly, Mihai Hutern, Ştefan Hannenheim, Ion Clos, Emeric Pásztori, Ion Gál, Mihai Brukenthal, Samuil Biro. Iar între secretari aflăm pe br. Antoniu Iosica şi Ştefan Costa.

[89] În Transilvania carneficele se numea în secului trecut „armaş".

Hunedoara, Iosif Leithner[90], şi încă în aceeaşi zi scrise vice-comitelul din Deva, că deoarece nobilimea din castelul Hunedoarei voieşte să execute cât mai în grabă pe prizonierii de acolo, administraţiunea crede, că ar fi mai consult, ca prizonierii aceştia să fie transportaţi la Deva, la locul unde s-a început execuţiunea, deoarece administraţiunea se teme, că nu cumva iobagii din domeniul fiscal al Hunedoarei, cari până aici au rămas liniştiţi să se revolteze şi dânşii văzând vărsarea sângelui.

În 12 novembre comitatul răspunse lui Leithner, că transportarea prizonierilor din Hunedoara la Deva prezintă o mare dificultate, anume din cauză că armata este ocupată cu suprimarea revoluţiunii şi comandantul din fortăreaţa Devei a refuzat să mai primească prizonieri în închisorile de acolo, din această cauză comitatul a fost necesitat să închidă în case particulare pe vreo 80 de prizonieri români. De altmintrelea, adaugă comitatul, este necesar ca prizonierii aceştia să fie judecaţi de Forul-dominal din Hunedoara şi sentinţa să se execute tot acolo. Cu judecarea lor comitatul autorizează pe Forul-dominal din Hunedoara, însărcinând cu preşedinţia acestui For pe asesorul Moise Váradi, pe care-l autorizâ să aleagă din sânul nobilimii de acolo pe judecătorii cari vor fi de lipsă, şi dânşii să nu întârzie a face judecată asupra acestor prizonieri în conformitate cu legile patriei. Iar pentru executarea sentinţei de moarte, care se poate întâmpla să o pronunţe, comitatul le trimite pe gâdele din Deva. Din executarea aceasta, adaugă în fine comitatul, va rezulta acel bine, că ţăranii din părţile vecine ale domeniului se vor săpimânta de frica pedepsei şi vor începe a se linişti.

Dar intenţiunea nobilimii din Hunedoara fu anihilată cu totul. Încă vineri dimineaţa, în 12 novembre, locotenentul Kallyani[91], primind ordinele vice-colonelului Karp din Haţeg, puse în libertate pe toţi ţăranii prizonieri cari se aflau în Hunedoara în număr de 115 oameni, îi dojeni să nu se mai apuce de

[90] Eben den 11-ten wolte die hiesige Tabular Congregation mit den eingebrachten 115 Gefangenen das Standrecht anfangen allein da man viel zu wenig Bedeckung hatte, das hiesige Schloss vor einem möglichen Ueberfalle zu schützen, und mit Grunde befürchten konnte dass ein derley Execution den Hass und die Rache der rebellirenden wider das Schloss vermehren würde, so hat man wider wider das Vorhaben protestirt, die Execution rückstellig gemacht uand an die Tabula Cont. Iudiciaria nacher Deva geschrieben, die Execution dieser hier inhaftirten leuten alldort ausüben zu wollen. Administratorul Iosif Leithner, Hunedoara, 17 novembre 1784.

[91] Avram Kallyani, român din Transilvania, era în timpul acesta locotenent primar, şi la anul 1790 căpitan în I-l regiment român de frontieră. În anul acesta din urmă Kallyani dimpreună cu mai mulţi ofiţeri români din regimentul I şi al II-lea de frontieră (anume Petru Lup, Nicolae Remetei, Ladislau Moldovan, Simeon Viteaz, Ion Ignat, Ion Sinkay, Basile Pop, Atănase Androny, Nicefor Şarda, Dănilă Gallan şi protopopul Tiron Dragosy (capelan al regimentului al II-lea) subsemnară o petiţiune către împăratul Leopold al II, în care se rugau şi dânşii, ca naţiunea română din Transilvania să fie declarată în camera viitoare de a patra naţiune politică în ţară. În anul 1793 regimentele româneşti din Transilvania, luând parte activă la războiul cu Franţa, căpitanul Avram Kallyani căzu ca un brav soldat în regiunile Renului la poalele muntelui Zabern, 27 august 1793.

astfel de fapte şi-i invită să îndemne şi pe sătenii lor, ca să înceteze cu revoluţiunea şi să rămână liniştiţi pe la casele lor[92].

Motivele acestei liberări, după cum le expune vice-colonelul Karp către comandantul general, erau următoarele:

În ziua de 8 novembre, zice vice-colonelul Karp, o trupă de soldaţi venind de la Orăştie către Hunedoara, ca să apere castelul de acolo, 48 de ţărani din comuna Batiz observând că armata se apropie, apucară numai decât fuga prin păduri. Dar grănicerii strigând către dânşii, să nu se teamă nimic, că din contră au să fie amnestiaţi şi ridicând o cârpă albă ca steag, ţăranii aceştia se întoarseră de bună voie, însă îndată ce se apropiară, soldaţii îi arestară şi-i duseră ca prizonieri în castelul Hunedoarei. Tot asemenea s-a întâmplat şi cu alţi 48 de locuitori din comuna Cinciş, cari tot în modul acesta au fost arestaţi şi transportaţi la Hunedoara. Dar fiindcă aceşti 96 de ţărani erau cu totul nevinovaţi, interesul liniştii publice cerea ca ei să fie lăsaţi iarăşi în libertate, şi din această cauză dânsul a dispus să le dea drumul din închisori. Karp apoi adaugă: „Dacă nu aş fi liberat pe oamenii aceştia, deşi dânşii erau nevinovaţi, nobilimea voia să-i execute cu gâdele, pe care îl chemase anume pentru scopul acesta, şi în lipsă de sabie voiau să le taie capul cu toporul[93]. Procedura aceasta, este probabil că ar fi aţâţat poporul spre mai mare răzbunare şi l-ar fi făcut să comită acte şi mai înfuriate."

6. Ultimatul lui Horea

Primul căpitan, în urma atacului nereuşit de la Deva, adresă în 11 novembre un sever ultimat către nobilimea din comitatul Hunedoarei, ultimat care rezumă ideile politice şi sociale ale acestei revoluţiuni.

Textul acestui important document aşa cum a fost comunicat comitatului de funcţionari de saline Carol Brünek din Şoimuş este următorul:

„În situaţiune destul de dureroasă şi tristă a ajuns o parte din nobila noastră patrie în urma revoluţiunii ţăranilor, cari au început să-şi verse furia lor omorând, aprinzând şi devastând după cum le place, şi ale căror crudelităţi eu nu sunt deloc în stare să le descriu cu condeiul.

Dar acum cuprins de frică şi ca să-mi scap viaţa sunt silit să aduc următoarele la cunoştinţa Măriei Tale şi a onorabilei nobile Table, căci la din contră viaţa mea va fi pierdută, după cum mi-au declarat dânşii. Astăzi au venit la mine din Criscior, George Marcul, Ion Abrudean şi Petru Abrudean din Ruda, toţi trei trimişi ca deputaţi din partea căpitanului lor Horea, spunându-mi să scriu Măriei Tale şi onorabilei nobile Table, cari sunt intenţiunile amintitului căpitan şi ale poporului său, căci la din contră viaţa mea, după cum amintii mai

[92] Între prizonierii aceştia se afla Popa Dumitru din Cinciş, preotul grăniceresc Mihai din Băcia şi trei români din comuna Podele, districtul Zarandului.

[93] Häte man aber diese Leuthe nicht entlassen, so wären solche wie ich berichtet worden bin, ... unschuldigerweise, und zwar in Ermangelung des Schwerds, mit einer Hacke enthauptet worden. Raportul v. col. Karp, 26 novembre 1784.

sus, desigur va fi pierdută. În urma aceasta am socotit şi eum că de nu voi comunica lucrurile acestea Măriei Tale şi onorabilei nobile Table, atunci Măriile Noastre nefăcând nici o dispoziţiune veţi fi atacaţi cu forţa, eu, dacă nu voi scrie, încă voi fi pierdut şi fiscul încă va avea să sufere pagube în urma aprinderilor, iar Măriile Voastre veţi rămâne fără nici o pregătire şi din această cauză rog cu supunere pe Măriile Voastre să nu luaţi în nume de rău sila, în care mă aflu de prezent, din contră să o consideraţi cu o graţioasă bunăvoinţă.

Notificările comandantului lor amintit mai sus cu numele Horea şi ale poporului său plebeu sunt următoarele;

1. Că nobilul comitat dimpreună cu toţi posesorii şi cu toată semenţia lor să presteze jurământul sub cruce.
2. Nobilimea să nu mai fie, ci fiecare (nobil) dacă va putea să capete vreo funcţiune împărătească să trăiască din aceea.
3. Posesorii nobili să părăsească o dată pentru totdeauna moşiile nobilitare.
4. Că dânşii (nobilii) încă să plătească impozite întocmai ca poporul contribuabil plebeu.
5. Pământurile nobilitare să se împărţească între poporul plebeu, în conformitate cu odinul ce-l va da Maiestatea Sa Împăratul[94].

Dacă Măria Ta şi onorabila nobilă Tablă, cum şi nobilii Posesori, primiţi condiţiunile aceste, ei vă promit pace, şi în semnul acestei păci dânşii cer să ridicaţi steaguri albe în prăjini cât se poate mai lungi, atât pe fortăreaţă, cât şi la capetele oraşului (Deva) cum şi în alte locuri.

De altminterea cei trei deputaţi din ordinul căpitanului lor fixează un termin la toate condiţiunile acestea, anume, că răspunsul Măriei Tale şi al onorabilei nobile Table şi al nobililor Posesori să se trimită pe duminecă seara în 14 a lunii acesteia la Popa Dănilă din Criscior, fiindcă la din contră, după cum ameninţă dânşii, vor pune jurământ şi cu toată puterea lor dimpreună cu căpitanii îşi vor da silinţă ca să nimicească oraşul (Deva).

Iar eu mă recomand din nou în binevoitoarea graţie a Măriei Tale şi a onorabilei nobile Table rămânând totdeauna cu stimă

Supus servitor,
Carol Brünek[95]
Şoimuş, în 11 novembre 1784".

Condiţiunile acestui ultimat erau întru adevăr severe, dar ele erau întru toate conforme cu programul social şi politic al ţăranilor români.

[94] Acest punct din ultimatul lui Horea a fost mai târziu falsificat în modul următor: pământurile nobilitare să se împărţească între poporul plebeu după ordinul unui alt înălţat împărat al nostru, care va urma". Aşa a fost comunicat ultimatul lui Horea de br. Iosif Nálaczi cancelariul Eszterházy din Viena, cu data Cluj, 21 novembre 1784.

[95] Originalul în archiva comitatului Hunedoara. Textul în limba maghiară şi sub semnătura autografă a lui Brünek.

Ultimatul lui Horea fu primit la Deva în ziua de 13 novembre şi încă în aceiaşi zi comitatul Hunedoarei adresă următoarea scrisoare maiorului Stoianich[96] din Orăştie.

„Din raportul anexat în copie al funcţionarului de saline din Şoimuş, Ilustritatea voastră veţi putea examina mai bine, cari sunt condiţiunile de pace, ce le propuse şi le prezentă întregii nobilimi ungureşti, comandantul şi căpitanul ţăranilor răsculaţi cu numele Horea. Fiind însă, că din diferite relatări demne de credinţă am aflat, că numitul Horea a convocat în comuna Criscior din districtul Zarandului o mulţime imensă de ţărani din toate părţile Zarandului, cum şi din alte locuri învecinate, că dânsul a cumpărat arme şi cai suficienţi, ca să facă incursiuni, ne temem, că nu cumva atacurile, ce are de gând să le facă, să fie de aşa natură, încât puţina armată, care se află trimisă aici şi nobilimea să nu fie în stare să le reziste. Din această cauză credem, că ar fi bine dacă Ilustritatea voastră veţi binevoi a dispune să se trimită aici 12 tunuri pentru apărarea fortăreţei şi a populaţiunii şi să veniţi în persoană aici chiar şi Ilustritatea voastră cu o trupă mai mare de soldaţi.

XV. REVOLUŢIUNEA ÎN COMITATUL ALBEI ŞI AL CLUJULUI

1.Câmpeni, Abrud şi Roşia

Primele evenimente din Zarand provocară îndată revoluţiunea şi în Munţii Abrudului.

Primul căpitan văzând cursul repede şi favorabil al revoluţiunii din Zarand, convocă şi dânsul prin emisari şi circulare pe ţăranii din Munţii Abrudului[97] să vină la Câmpeni, să le comunice poruncile împărăteşti[98].

[96] Ignaz de Stoianich născut în Croaţia la Agram în anul 1737, servea în I-ul regiment de graniceri români.

[97] Românii din celelalte părţi ale Transilvaniei numesc moţi pe românii din Munţii Abrudului. Tot asemenea şi românii din Macedonia, după cum ne relatează d-nul Apostol Mărgărit, numesc Mociani (accentul pe prima silabă) pe românii din munţii Pindului de la Mezovo la vale, între Tricala şi Ianina. Amândouă cuvintele aceste reprezintă astăzi numai simple numiri de triburi, înţelesul lor primitiv a dispărut cu totul în Transilvania, cât şi în Macedonia.

[98] Un circulariu al lui Horea pentru adunarea din Câmpeni adresată către primarul din comuna Ponor (lângă Remeţi) este următorul: „Sănătate Domniei-tale Jude din Ponor, Vină cu satele Domniei-tale la Câmpeni şi cu omul, pe care l-aţi prins după porunca împărătească, şi să aduceţi acolo şi pe oamenii cari au prins pe omul acela, fiindcă am să vă arăt porunca împărătească. Pe lângă acele, cari le am avut, au mai sosit acum luni altele noi. Dacă nu veniţi vina este a voastră fiindcă aţi călcat porunca împărătească. Noi vă chemăm cu porunca împărătească, ca să se citească toate în faţa voastră. De nu veţi veni călcaţi porunca împărătească ... şi cartea să se trimită repede la Bucium la Ioniţă Dadei (Dandea) ca să vină şi el la Câmpeni să audă porunca împărătească şi tot satul cu voi. Ioniţă Dadei să trimită cartea la Lupşa la Popa Simion şi de acolo să se trimită

În acelaşi timp căpitanul Crişan, după ce distruse nobilimea din Criscior, din Brad, din Ribiţa, se întoarse cu armata din Zarand spre Munţii Abrudului, să se unească aici cu trupele lui Horea şi Cloşca şi împreună să continue revoluţiunea în părţile Transilvaniei. Apoi, joi, în 4 novembre, toţi trei căpitanii Horea, Cloşca şi Crişan se întruniră cu trupele lor în locul numit la Păltiniş de pe teritoriul comunei Blăjeni, şi aici ţăranii întruniţi prestară cu toţii jurământul, că în calea, în care pleacă din porunca împăratului, să nu mai lase în viaţă un picior de ungur sau funcţionar, fără numai în cazul dacă vor primi religiune română.

Din Păltiniş trupa ţăranilor se diviză în două părţi. O parte apucă drumul spre Abrud, oraşul principal al munţilor şi ocupă poziţiuni în locul numit la Gura Cerniţii. Iar altă parte se coborî pe braţele Arieşului la vale şi împreună cu căpitanii Horea, Cloşca şi Crişan intră vineri, în 5 novembre, în oraşul Câmpeni[99]. În fruntea acestei trupe, după cum ne relatează doi martori oculari, mergea călare un căpitan bătrân, George Crişan, ducând ca steag o cruce galbenă – simbolul luptei drepte – şi strigând cu zgomot mare pe stradele Câmpenilor: că porunca lui Dumnezeu şi a împăratului, este să stingă pe toţi ungurii de orice religiune sau să-i boteze din nou. În Câmpeni mulţimea ţăranilor se duse drept la curtea spanului Alexe Intze, care fugise de acasă încă în seara precedentă, şi aici în cuartirul spanului, primul căpitan publica ţăranilor poruncile împărăteşti zicând: că dânsul are poruncă de la împăratul să răscoale pe ţărani în contra domnilor săi şi să le prădeze toate averile până când aceştia nu vor comunica ţăranilor rezoluţiunile împăratului, că tot ţăranul, care nu va veni în trupa dânsului va fi tras în ţeapă, casa se va aprinde peste copiii lui şi se va preface în cenuşă, că pentru executarea acestui plan împăratul i-a dat cruce de aur şi nici armata imperială nu se va opune ţăranilor, îndată ce va vedea semnul acesta. Apoi îndată după publicarea acestor ordine ţăranii se aruncară cu o furie violentă asupra caselor funcţionarilor din Câmpeni, a spanului Alexe Intze, a schimbătorului de aur, intrară în biserica catolică, frânseră scaune, icoane şi tot ce aflară aici, sparseră pivniţa fiscală şi vărsară toată băutura, ţăranii din Zarand sechestrară aurul din caseria fiscală, iar locuitorii din Bucium clopotul bisericii catolice.

Câmpenii se aflau acum în mâna ţăranilor şi în aceeaşi zi primul căpitan trimise pe cei doi comandanţi ai săi, pe Cloşca şi Crişan să ocupe Abrudul, iar

repede Mujina, ca să aibă ştire să audă poruncile împărăteşti. Şi eu Ursu Nicula încă dau porunca aceasta la satele de sus, şi dacă cineva nu va asculta de porunca împărătească, acela va fi pedepsit, cartea să meargă repede, ca să aibă de ştire, fiindcă domnii nu vin joi la Câmpeni să facă pace cu satele". Noi comunicăm documentul acesta după versiunea latină, care se află în biblioteca Muzeului Naţional din Pesta (Epistola Horae. Col. Hóra veszaedelme). La Szilágyi încă se află în limba germană, o a doua traducţiune făcută din limba latină şi conţine câteva erori de text.

[99] Szilágyi susţine, că asupra Câmpenilor a mers numai Horea, iar Cloşca şi Crişan au rămas la trupa din Cerniţa. Eroare, interogatoriul lui Crişan (pct. 20, 21, 24) şi al lui Ursu Uibaru probează din contra.

dânsul se întoarse înapoi la comunele Vidra[100] şi Albac să aresteze pe primarii domneşti de acolo.

Primarii domneşti erau în timpul acesta micii tirani din Munţii Abrudului, agenţii fideli ai funcţionarilor domeniului. În contra lor se plânsese comunele la curtea imperială încă din anul 1780, primarii aceştia încasase de pe la ţărani sume enorme de bani şi de patru ani de zile nu voiau să le predea nici o socoteală. În scurt timp primul căpitan arestă pe primarii domneşti din Câmpeni, din Gura-Neagră, Gura Albacului şi din alte comune şi-i duse ca prizonieri la Albac sub cuvântul, că trebuie să-i depună socotelile. O trupă de ţărani prinse pe Vasile Goia, primarul din Vidra, un violent despot al comunei sale, îl duse în locul numit la Peatră, şi aici din vârful stâncii ţăranii îl aruncară jos în prăpastie. Iar alţi primari scăpară cu fuga prin comitatele vecine.

Din Câmpeni trupa ţăranilor sub comanda căpitanilor Cloşca şi Crişan plecă vineri, în 5 novembre, după amiazi asupra Abrudului. În aceea zi seara ţăranii veniră până la marginea din jos a oraşului, iar peste noapte tăbărâră în livezile de acolo. Apoi sâmbătă dimineaţa în ziua următoare, întreaga trupă aceasta compusă din 29 de sate ale Zarandului şi 16 sate din domeniul Zlatnei se ridică cu zgomot mare asupra Abrudului. Ţăranii ocupară îndată, ca un nor, întreg dealul din faţa oraşului şi executară aici pe preotul Avram Şuluţ[101] din Cărpeniş, care avuse imprudenţa să se pună singur în contra unui torent ieşit din albia sa, să invite pe ţărani, ca să nu asculte de căpitanii lor[102]. Abrudul se afla

[100] Astăzi divizată în două comune Vidra-de-Sus şi Vidra-de-Jos.

[101] Mitropolitul Şuluţ în manuscriptul său îl numeşte Todor Şuluţ, dar în toate actele din timpul revoluţiunii preotului acesta figurează sub numele de Popa Avram. Aşa în memoriul nobilimii adunate la Şard (30 decembrie 1784) în interogatoriul făcut de contele Iankovits cu Cloşca şi în testamentul acestui căpitan.

[102] Numai ca o simplă tradiţiune comunicăm aici relatarea, ce ne-o făcuse bătrânul Urs Coroi din Cărpeniş în anul 1879 despre plecarea românilor asupra Abrudului. „Giurgiu (Crişan) după ce a răsculat poporul din ţinutul Crişului, spunea ţăranul Urs Coroi, a trecut cu crişenii săi în Munţii Abrudului, şi o parte din ei s-au oprit la satul Cernişa, iar Giurgiu cu altă parte a venit în Cărpeniş şi a ţinut adunare cu poporul la biserica de aici, unde au hotărât să plece asupra Abrudului. Giurgiu, ca să câştige mai multă încredere la popor îşi unsese mâinile cu o materie arzătoare şi aprinzând-o ridică mâinile în sus pline de flăcări strigând către popor: „Să mergem! să mergem!" Iar ţăranii priveau uimiţi la dânsul zicând: uitaţi-vă la el că nu arde! Cu această ocaziune Giurgiu invită pe Popa Avram Şuluţ din Cărpeniş, care ştia carte ungurească (adecă limba oficială latină şi ungurească) să-i însoţească până la Abrud, ca să citească poporului cărţile date de împăratul Iosif. Dar Popa Avram, zicând că are duminică şi nu poate merge, nu voi să-i însoţească. Atunci Giurgiu porunci celuilalt preot din Cărpeniş, Popii Moise să meargă dânsul la biserică, luă cu sila pe Popa Avram, îl sui dinapoi pe calul său, un cal frumos porumb, ce-l luase de la Ţesariul (nobilul Csizár) de pe Criş, şi apoi cu toţii plecară spre Abrud. De la Cărpeniş şi se duseră pe luncă până la Sălişte, de la Sălişte se suiră pe dealul băiăşilor şi ieşiră la Gura Cornii deasupra Abrudului. Aici ţinură din nou sfat şi Giurgiu invită pe Popa Avram să citească poporului cărţile date de împăratul Iosif. Dar Popa Avram spunea din cărţile aceste cu totul altmintrelea, de cum ziceau oamenii lui Giurgiu, că stă

acum în faţa unui imens pericul. Magistratul oraşului, simţind întreaga gravitatea situaţiunii, trimise repede o deputaţiune în tabăra ţăranilor să-l întrebe: ce scop au, dacă voiesc vin, mâncare şi bani la dau, dacă intenţiunea lor este numai asupra unor persoane, le extrădau, dar să nu pustiiască oraşul. Însă răspunsul ţăranilor fu: „trebuie să exterminăm pe unguri până la unul". Apoi cu strigări înfiorătoare, „să stingem pe unguri să nu mai rămână nici unul", ţăranii năvăliră cu toţii asupra oraşului, sparseră închisorile magistratului şi puseră în libertate pe iobagii deţinuţi acolo, distruseră archiva magistratului şi împrăştiară toate hârtiile şi privilegiile, despoiară casieria oraşului, pătrunseră în casele cetăţenilor unguri şi până noaptea târziu între plângeri şi văietări distruseră tot ce aflară prin case, mobile, uşi, ferestre, scoaseră de prin ziduri gratiile ferestrelor, aruncară pe străzi îmbrăcămintea şi hainele de pat ale inimicilor lor, intrară în pivniţe, sparseră buţine şi vărsară tot vinul, pătrunseră în biserica reformată, distruseră organe şi tot ce aflară acolo, despoiară cassa bisericii, pe unii îi executară pe străzi, pe alţii în casele lor proprii, iar unii fură masacraţi în lăuntrul bisericilor, cum se întâmplă cu Ion Csány, cetăţean avut din Abrud, care căzu lovit de furia ţăranilor sub amvonul bisericii reformate unde cercă să scape dinaintea lor.

„Devastările întâmplate în Abrud, scrie comisarul guvernului Mihai Brukenthal, trecu peste toate închipuirile. Toate casele ungurilor, ale nemţilor şi ale saşilor sunt distruse, şi numai locuinţele românilor aşezate printre ele au rămas scutite."

„Fizionomia Abrudului, se plânge preotul reformat de acolo, este atât de tristă încât oraşul acesta nici peste 100 de ani, sau poate niciodată, nu mai ajunge în starea în care a fost mai înainte".

Singur numai edificiul fiscului şi caseria fiscală rămaseră neatinse, şi acestea sub cuvântul că sunt proprietatea împăratului. Un căpitan din armata imperială, cu numele Richard, raportează în 7 novembre, guvernului transilvan că dânsul trimisese din Zlatna la Abrud, pe locotenentul Vernicourt cu o trupă de 34 de soldaţi, ca să apere caseria fiscală de acolo. Dar în timpul când ajunsese în Abrud locotenentul Vernicourt, oraşul era devastat, şi numai edificiul şi caseria fiscală rămăsese neatinse. Locotenentul Vernicourt se instală îndată trupa sa aici. Dar în ziua următoare, dimineaţa, veni la cuartirul dânsului căpitanul Cloşca înarmat, însoţit de o trupă de răsculaţi şi ceru de la sentinelă să vorbească cu locotenentul Vernicourt. Acesta îi acordă întrevederea şi vice-căpitanul Cloşca, cum se numea dânsul, purtând pene albe şi roşii ca semn de distincţiune îi vorbi astfel: „Noi suntem soldaţi împărăteşti, toate dizordinele noastre s-au făcut în urma poruncii împărăteşti, pe care ne-a publicat-o căpitanul nostru cel mare, Horea. Noi respectăm averea fiscului, casele fiscului, pe germani şi pe români şi voim să exterminăm numai nobilimea ungurească.

în ele, şi atunci un ţăran de pe Criş, se repezi înfuriat asupra Popii Avram, îl lovi cu toporul în cap şi Popa Avram căzu mort jos. Iar după ce se adunară mai mulţi oameni şi din alte sate, înconjurară Abrudul de toate părţile şi cu toţii deteră năvală asupra cetăţenilor unguri de acolo.

Călătorește în pace și nu avea nici o grijă să fii molestat cât de puțin, dar cruță pe aderenții noștri, și dă ordin să-ți ducă un steag alb, înainte"[103].

Iar luni, în 8 novembre, țăranii cari ocupase Abrudul publicară în mijlocul pieții, că porunca lui Dumnezeu și a împăratului este, că cine nu trece la religiunea română și cine nu se îmbracă în haine românești, să fie tras în țeapă înaintea casei sale, sau să i se taie capul. Apoi imediat în urma acestui ordin, toți cetățenii reformați, unitari și catolici din Abrud, bărbați și femei, mari și mici, trecură la religiunea română și se făcură români, unii fură botezați din nou, iar alții prestară numai jurământul, că se leapădă de confesiunea lor și primesc credința poporului român. Și aici încă o dată trebuie să amintim, că nu fanatismul ori diferența de religiune era cauza acestor înverșunate ostilități, ci diferența de naționalitate și diferența de clasă. Mai mulți alți cetățeni unguri din Abrud se retrăsese încă din ziua de întâi a pericululuí în băile de la Corna, dar o trupă de țărani îi forță și pe aceștia să iasă afară din suterane și să primească religiunea română.

Fiecare din cei convertiți primi de la preotul român câte un bilet, pe care sta scris: „Ăsta-i creștin bun", se îmbrăcară cu toții în haine românești, își făcu fiecare câte o cruce pe ușa casei, și cu toții puseră steaguri albe la stâlpii porților. Iar marți, în ziua următoare (9 novembre), țăranii luară cocoșul de pe biserica reformată și puseră cruce românească în locu-i, și fiindcă în tot orașul populațiune reformată acum nu mai exista, țăranii români se făcură stăpâni și pe biserica reformaților. De asemenea puseră cruce pe clopotul bisericii unitare, și toți ungurii din Abrud trebuiră să asculte în bisericile lor, serviciul dumnezeiesc în limba română[104].

„S-a trecut cu biserica reformată și unitară de aici, se plânge preotul reformat din Abrud. Orașul acesta nu mai e pentru mine, mă tem și de umbră, cantorul încă mi s-a făcut român, familiile Sülley, Borsai, Bartha, toți au jurat că trec și vor rămâne români".

„În toate părțile se aud numai vaiete, plângeri și suspine. Tot omul este în doliu și plecat în genunchi își plânge și tânguește fiecare casa pustiită. S-ar duce acum ungurii de aici, dar sunt închiși în toate părțile și împiedicați de țărani, care au ocupat toate drumurile, încât nimeni nu mai poate să meargă nici într-o parte. Averea fiecărui este numai ce e pe dânsul, o țundră și o pereche de cioareci, pentru că cine a avut haine de postav a trebuit să se dezbrace de ele, și nimeni nu mai are cu ce să se schimbe și unde să-și plece capul. Îi lipsește nu numai salteaua, perina și patul, dar nici paie nu mai are. Acoperământul lui e țundra. Pe unguri și pe servitorii bisericii nici nu i-au lăsat să se apropie de cei

[103] Wir sind kaiserliche Soldaten, alle unsere Unordnunggen sind auf kais. Befehl, welchen uns unser Obercapitän (Horra) publicirt hat, vernalasst worden. Wir schonen der Kammer, ihrer Cassen, der Teutschen und Walachren, nur die hungarischen Edelleute wollen wir ausrotten. Reisen Sie und besorgen nicht im mindesten molestirt zu werden, doch schonen Sie unserer Anhänger und lassen eine weisse Fahne vor sich hertragen.

[104] formidine Valachorum Ritum graecum in suis Templis audire coguntur. Magistratul din Abrud către guvernul transilvan, 15 novembre 1784.

uciși, ci i-au îngropat dânșii fără sunetul clopotelor, ca pe niște animale neraționale".

Abrudul era distrus și o parte din trupa răsculaților sub comanda căpitanului Cloșca, trecu duminică, în 7 novembre, în comuna Roșia. Înspăimântați de furia țăranilor 94 de cetățeni unguri se refugiase în baia unui proprietar avut, cu numele Pavel Lörincz. Dar primul căpitan, care încă venise aici, trimise îndată mai mulți oameni la dânșii să le facă cunoscut, că dacă vor ieși de bună voie, și vor primi religiunea română, viața și averea lor va rămâne neatinsă, la din contră au decis să nu se depărteze de acolo nici dânsul, nici Cloșca și nici ceilalți căpitani până nu-i vor supune, fie prin fum, fie prin foame. Situațiunea refugiaților era destul de dificilă. Cetățeanul Pavel Lörincz, ca să evite pericului la care putea fi expus, ieși afară din baie, chemă la dânsul pe preotul român și se făcu ortodox. Încă pe când se afla preotul în casa mea, ne spune Pavel Lörincz, veni la mine căpitanul Ion Biro cu compania sa și întrebându-mă dacă m-am făcut creștin îi răspunsei: Da ne-am făcut cu toții, cu toată familia și cu toate rudele mele. Apoi Ion Biro îmi zise: „Și fiindcă te-ai făcut creștin Domnul Horea și Ion Cloșca se închină cu sănătate și-ți dua grație Domniei-tale, familiei Domniei-tale și averii Domniei-tale". Dar fiindcă ceilalți cetățeni unguri nu voiră să părăsească suteranele, țăranii români le predară și le distruseră locuințele, devastară biserica catolică și biserica reformată, iar primul căpitan trimise după țăranii din Bucium să vină la Roșia, să umple cu fân și cu paie gurile băilor de acolo, să scoată cu fum pe unguri din băi și să-i execute, dacă nu vor voi să se boteze în religiunea română, fiindcă dânsul are poruncă de la împăratul să extermineze pe toți ungurii.

În amândouă locurile în Abrud și în Roșia furia țăranilor ținu trei zile și în timpul acesta fură constrânși să treacă la religiunea română 1122 cetățeni unguri, între cari 548 unitari, 468 reformați, 65 catolici și 41 luterani.

2. Primul căpitan în pericul

Era numai a șaptea zi de la proclamarea revoluțiunii în Curechi și acțiunea țăranilor era aproape să înceteze cu totul.

Din Roșia, primul căpitan se duse luni, în 8 novembre, în comuna Bucium și aici cheamă la adunare pe locuitorii comunei, pe un deal din cătunul Poieni, ca să asculte poruncile, ce avea să le comunice.

Primul căpitan se înfățișă aici cu o gardă de 12 bărbați înarmați și însoțit de căpitanul său anonim, omul acel misterios, care purta pe cap o chivără roșie militară și era încins cu o sabie lungă.

Căpitanul acesta fără nume, ordonă țăranilor din Bucium să transporteze fân și paie la băile din Roșia și prin fum să scoată afară pe ungurii cari se refiguase acolo, apoi împreună cu amândoi căpitanii, să plece asupra castelului din Galda.

Aici însă se întâmplă, că mai mulți țărani din comuna Bucium, instigați de primarul domnesc George Suciu, făcură planul să prindă pe Horea, capul acestui războel de exterminare, și să-l dea pe mâna autorităților din Zlatna. Deciziunea

făcută, țăranii începură numaidecât să ceară cu insistență de la primul căpitan să le arate poruncile, prin cari l-a autorizat pe dânsul împăratul să stingă pe toți ungurii și pe toți funcționarii din Transilvania, ca să vadă și dânșii iscălitura împăratului. Apoi îl întrebară, că ce are dânsul de gând să facă de aici înainte.

Primul căpitan le răspunse, că poruncile acestea i le-a dat însuși împăratul și se află și acum la dânsul, dar poruncile aceste sunt cu mult mai sfinte, decât să le poată arăta țăranilor, cu atât mai mult, că ei nici nu sunt în stare să le citească, însă deloc să nu se îndoiască, fiindcă dânsul le are desigur. Iar intențiunea dânsului este, că din Bucium să meargă la Galda, apoi la Aiud și succesiv la Trascău, să execute pe toți ungurii, pe care-i vor putea prinde, să le prădeze averile și să le ruineze casele. Dar țăranii din Bucium nu se mulțumiră cu atât. Sub cuvântul, că dânsul se laudă în mod fals cu poruncile împăratului, îl duseră în comuna Bucium și aici îl închiseră dimpreună cu toată suita sa în casa unui iobag cu numele Macavei Băișanu, trimiseră apoi îndată un om la funcționarii din Zlatna după ajutor militar, ca să le poată da pe mâna lui Horea.

Din această critică pozițiune primul căpitan scăpă cu ajutorul unui amic al său. Ionuț Dandea, căpitanul din Bucium, văzând pericului, în care se afla capul revoluțiunii, alergă repede cu tatăl său și cu doi frați ai săi, ridică pe țăranii din părțile de jos ale Buciumului, din Muntari, din Sat și Cerbul, și marți dimineața, în ziua următoare, pe la răsăritul soarelui, încă înainte de a sosi ajutorul militar, năvăliră cu violență asupra casei, în care se afla arestat Horea, și-l liberară. Țăranii cari arestase pe Horea, fură prinși, legați, bătuți și casele lor prădate, din ordinul căpitanului Ionuț Dandea. Pe unul din țăranii aceștia, cu numele Petru Jiurcă, îl sili Horea să-i presteze jurământul de credință, că va merge cu dânsul peste tot locul, în toată țara Ardealului, ca să stingă pe unguri, așa să-i ajute Dumnezeu Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt.

Întru aceea sosi ajutorul militar din Zlatna. Dar mulțimea poporului, care se afla acum sub ordinele lui Horea și ale căpitanului său, Ionuț Dandea, crescuse aproape la 800 de oameni. Trupa soldaților se întoarse înapoi fără nici un rezultat la Zlatna, iar Horea cu suita sa plecă către comuna Musca.

3. Căpitanii Cloșca și Horea tânărul pleacă asupra castelului din Galda

Luni, în 8 novembre, trupa țăranilor care ocupase Abrudul și Roșia se diviză în două părți.

O parte din țărani, sub comanda căpitanului Cloșca plecă pe Arieș la vale, iar altă trupă, în frunte cu Ion Horea, fiul bătrânului căpitan, apucă direcțiunea către valea Ampoiului.

Amândouă trupele acestea aveau una și aceeași misiune: să revolteze în drumul lor toate comunele românești, amândouă trupele să se întrunească la satul Cricău, să atace împreună castelul bar. Simeon Kemény din Galda-de-Jos[105], și să libereze pe toți țăranii deținuți acolo, între cari se mai afla încă

[105] Familia Kemény își trage originea „de la un distins bărbat cu numele Mikola" din comuna Calota în Transilvania, și un ram al acestei familii, purtă numele de Mikola până

Dumitru Todea, fostul primar din Râul-Mare, arestat și condamnat la moarte pentru tumultul din Câmpeni de la 1782.

Br. Simeon Kemény, descendentele unei vechi familii aristocrate din Transilvania purta de mai mulți ani oficiul de comite al Albei-de-Jos. Dar sub adminisrațiunea indolentă și destrămată a dânsului se umplu până la mărgini paharul de suferințe al țăranilor din Munții Abrudului. Br. Kemény primi încă vineri, în 5 novembre, știrea neplăcută, că iobagii din districtul Zarandului s-au revoltat în contra nobilimii sub conducerea lui Horea, că dânșii voiesc să vină de-a dreptul la Galda ca să libereze pe țăranii deținuți acolo, să prindă pe baronul, să-l beleasă de viu și să-i arză castelul.

Cuprins de frică br. Kemény părăsi repede castelul său și fugi împreună cu toată familia sa la Aiud, orașul de reședință al comitatului Alba. Ținu încă în aceea zi ședință cu asesorii, pe care îi putu afla în grabă mare, și pregăti un raport către guvernul transilvan în care cerea ajutor militar pentru siguranța vieții sale și a închisorilor din Galda. Dar în fine temându-se că ajutorul militar să nu sosească prea târziu, br. Kemény luă raportul cu dânsul, părăsi oficiul și reședința comitatului și fugi la Sibiu[106].

Trupa țăranilor, care plecase luni, 8 novembre, către valea Arieșului, ajunse în aceea zi, pe la amiazi, în comuna Musca. Căpitanul Cloșca publică aici sătenilor poruncile împărătești, îi luă cu dânsul și din Musca trecul în orașul Lupșa. Dar fiindcă în Lupșa, înlăuntrul orașului, nu era loc de ajuns, ca mulțimea întreagă a țăranilor să poată asculta vorbirea căpitanului, Cloșca conduse pe țărani pe un șes afară de oraș, unde se afla ridicată o movilă, se sui călare în vârful movilei și de aici le vorbi în modul următor: „Oamenilor, în urma poruncii împărătești am să vă fac cunoscut, că voi trebui să mă asculați și să mă urmați. Sunt 7 ani de zile de când mă muncesc cu Horea să putem face, ca voi să fiți militari, și acum în traista asta aici se află această înaltă poruncă"[107]. Apoi adaugă că dânsul în urma poruncii împărătești are să-i ducă la Alba-Iulia, ca să primească arme, că pe viitor n-au să mai facă nimeni servicii, fără numai împăratului cu armele, că din fiecare casă să vină câte un om în trupa dânsului, iar acela, care nu va veni se va trage în țeapă înaintea casei sale, femeia și copiii

în secului trecut, când linia aceasta se stinse cu br. Ladislau Mikola, fost asesor la Tabla regală din Transilvania. Dar când a trăit acest Mikola, întemeietorul casei Kemeniane, genealogiele familiare nu ne prezintă date sigure. principele Ion Kemény (1660-1662) îi fixează epoca pe la anul 958 (?), iar după alți genealogiști acest Micola ar fi trăit în prima jumătate a secului al XIII-lea. Cf. Benkö, Edit. 1833. II. 393. Nagy Iván, Magyarorsz. családai, IV. 466.

[106] Den 9 nov. Der Unteralbenser Obergespann Simon Kemény war nach hermanstadt geflüchtet, weil die Aufrührer ihn persönlich suchten. Dar Gubernium verweiset ihm die Flucht, und beflehlt ihm hinaus zu gehen. **Ms. Analecta** ad Historiam seditionis.

[107] Ihr Leuthe! Ich have Euch auf Befehl des Kaisers dieses Kund zu machen: dass Ihr mir gehorchen, und nacfolgen sollet; Ich have mich mit dem Hora durch Sieben Jahre bemühet, euch den Soldaten Standzu verschafen, und nun hier in diesen Tornister: (auf solchen mit der flachen hand schlagend) ist dieser hoche Befehl befindlich. Interogatoriul lui Cloșca 89.

vor închide în casă şi casa se va aprinde pe ei[108]. Luă jurământul de credinţă de la mai mulţi ţărani, cari se unise cu trupa dânsului, de asemenea jură pe popa Petru Iancu din Lupşa, că va asculta de poruncile împăratului şi de poruncile sale, că-l va urma şi nu va cere la nici o ocaziune să-l părăsească, aşa să-i ajute Dumnezeu Tatăl, Fiul şi Spiritul Sfânt, Maica Domnului şi toţi sfinţii. Apoi ordonă preotului să ia cu dânsul cuminecătura din biserică ca să cuminece pe ţărani, cari se vor bolnăvi în drumul acesta.

Din Lupşa trupa lui Cloşca trecu marţi, în 9 novembre, în oraşul Ofenbaia şi aceleaşi scene, cari se petrecuse în Abrud se repetară şi aici. Ţăranii botezară pe mai mulţi catolici şi reformaţi, împuşcară pe un protopop român, care avuse curajul să-i mustre pentru faptele lor, ruinară berăria şi cârcimele fiscale, despoiară casa spanului şi goliră magazinul de bucate.

De la Ofenbaia trupa căpitanului Cloşca părăsi valea Arieşului şi apucă drumul prin munţi, către Galda, iar miercuri, în 10 novembre, ajunse în comuna Mogoş, unde veni şi căpitanul Crişan cu trupa ţăranilor din Zarand. În comuna Mogoş amândoi căpitanii, Cloşca şi Crişan, declarară mulţimii poporului că după ce vor extermina pe toţi ungurii din ţară, Ardealul întreg are să fie administrat numai de funcţionari români, pe care îi vor numi căpitanii Horea şi Cloşca, dar ţăranii să fie cu mare grijă, că nici un ungur să nu rămână în viaţă, care ştie ceva scrie. Apoi căpitanul Cloşca zicându-le: „bieţi feciori cu porunca împăratului" ţăranii plecară spre comuna Cricău. Înaintea trupei mergea preotul unit Gavrilă Sular din comuna Mogoş ducând ca steag o cruce roşie, înaltă de un stânjen şi jumătate. Iar joi, în 11 novembre, amândouă trupele a lui Cloşca şi Crişan intrară în comuna Cricău. Ţăranii din Cricău puseră îndată steaguri albe în semn că sunt de partea răsculaţilor, se uniră numaidecât cu dânşii, şi apoi cu toţii năvăliră asupra curţilor domneşti, le prădară, le distruseră, de asemenea devastară şi biserica reformată.

A doua trupă a ţăranilor, care plecase din Abrud sub conducerea lui Ion Horea, având ca steag o cruce mică aurită, trecu munţii pe la Negrileasa, lăsă oraşul Zlatna la o parte, unde se afla o diviziune de soldaţi, iar marţi, în 9 novembre, se coborî în valea Ompoiului şi atacă imediat curţile nobilimii din comunele Ampoiţa, Ighiu, Ighiel, Ţelna şi Bucerdea-Vinoasă.

În comuna Craiva, Ion Horea întrebă pe locuitori, dacă s-au înscris ca militari, dânşii răspunseră că da, apoi tânărul căpitan îi jură şi le dete ordin să-l urmeze. Iar joi, în 11 novembre, amândouă trupele, a lui Cloşca şi Horea tânărul, se întruniră în comuna Cricău, şi intenţiunea căpitanilor era să atace peste noapte castelul bar. Kemény din Galda.

[108] Este curios că şi George Doja, căpitanul revoluţiunii din 1514 tot cu asemenea ameninţări invită pe ţărani la luptă în contra nobilimii. **Katona**, Historia critica, XVIII. 720. 1514. Georgius Zeckel strenuus miles, benedictae gentis cruciferorum princeps et supremus capitaneus ... vobis ... mandamus ... statim visis praesentibus ... venire, volare et se se transferre in oppidum Czegled debeatis ... alias in poenam ... incurretis ... vos in furca portarum vestrarum, ante aedes vestras, suspendemus ... et ad cuspidem trahi faciemus, et bona vestra in damnum devastando et dilapidando vertemus, ad domorum vestrorum destructionem, vxorum et puerorum interemptionem.

Dar planul rămase neexecutat.

În acea zi sosi la Galda vice-colonelul Schultz, trimis de comandantul general ca să trateze de pace cu ţăranii răsculaţi. Schultz trimise în tabăra ţăranilor pe locotenentul Probst, ca să-i informeze despre venirea sa, şi locotenentul Probst rugă pe căpitanul Cloşca să nu atace Galda încă în noaptea aceea. Iar în ziua următoare se începură tratările de pace[109].

4. Trupa ţăranilor de pe Mureş atacă Vulperul şi Vinţul-de-Jos

Căpitanii Cloşca şi Crişan ocupase Abrudul, în 6 novembre, şi tot în acea zi altă trupă de ţărani, care venea pe Mureş în sus, străbătu şi dânsa din comitatul Hunedoarei în comitatul Albei, şi atacă imediat populaţiunea ungurească din comuna Vulper.

Aici ţăranii executară pe căpitanul oraşului şi pe alte 4 persoane, prădară şi distruseră 38 de case de ale nobililor şi orăşenilor unguri, între cari se aflau curţile contesei Nemes, ale baronilor Györffi şi Bánffi, şi în entuziasmul lor despre succesul acestei revoluţiuni strigau cu zgomot mare pe străzi; „A noastră e lumea", „Vivat Maria Theresia", populara împărătească, care murise cu trei ani mai înainte.

În ziua următoare duminică, în 7 novembre, aceeaşi trupă de ţărani atacă nobilimea din oraşul Vinţul-de-Jos.

Un comerciant armean din Braşov, care în timpul acesta fusese prezent în Vinţul-de-Jos ne relatează în modul următor sosirea răsculaţilor aici.

„Duminică, în 7 novembre, pe la 10 ore înainte de amiazi, zice dânsul, sosiră în Vinţul-de-Jos trei români îmbrăcaţi numai în cămăşi şi având fiecare câte o glugă pe umeri şi câte un topor în mână. Românii aceştia chemară numaidecât în ajutor pe ţăranii din Vinţul-de-Jos, apoi se duseră drept în curtea br. Bánffi şi aici începură să ruineze şi să devasteze toate. După dânşii sosi îndată şi un căprariu de al răsculaţilor[110], îmbrăcat cu o ţundră neagră, având după gât o traistă de piele şi un pistol la brâu. Dimpreună cu dânsul mai veniră şi alţi 6 români îmbrăcaţi de asemenea în ţundre negre şi armaţi cu topoare, cu drugi şi furci de fier, şi în scurt timp întreg oraşul se umplu de oameni. Întrebând eu pe oamenii aceştia dacă dânşii se duc mai departe, căprariul îmi răspunse: Da, se duc mai departe, căci au să se întrunească la Galda, unde vor primi noi ordine de la fratele împăratului, care acum se află în Alba-Iulia, şi la Galda li se va spune ce au să facă mai departe".

Aşadar fratele împăratului la Alba-Iulia?

Faima, că un membru din familia imperială a sosit, sau că în scurt timp are să sosească în Transilvania se răspândise repede încă în primele zile ale revoluţiunii din tot comitatul Albei şi chiar comitatul Clujului. Doi ţărani din

[109] Alte cete izolate de ţărani atacară în 14 şi 15 novembre curţile nobilitare din Galda-de-Sus, din Benic, Cetea şi Beşinău, lângă Târnave.

[110] Despre organizarea militară a mişcării, anume despre căpitanii şi căprarii de comune vom vorbi mai târziu.

Huedin, în comitatul Clujului, întorcându-se de la târgul Abrudului comunicară iobagilor de acasă, că la Abrud e veste bună, acolo e lumea curuților, și că fratele împăratului încă se află acolo cu oaste mare. Țăranii din comuna Buru vorbeau și dânșii, că în curând are să sosească și sora împăratului cu împăratul muscălesc, ca să asiste la devastarea curților domnești. Iar alții mai adăugau că împăratul a dat pe unguri în mâna Rusiei, ca să-i trateze după cum îi place, din cauză că ungurii nu voiesc să se supună ordinelor împăratului, și că Rusia se ridică de asemenea.

Căpitanii revoluțiunii din 1784 răspândise cu anume intențiune faimele acestea, ca să inspire mai multă încredere țăranilor despre voința și firma deciziune a a împăratului să extermineze nobimimea ungurească.

În Vinț revoluțiunea fu condusă de doi căpitani, unul Serafin Goanță și altul cu numele de Ionașcu. Amândoi căpitanii aceștia publicară aici porunca cunoscută a împăratului și adauseră: „că românii așa să execute pe unguri și așa să le devasteze averile, încât nici un român să nu mai poată zice, că are domn pământesc, fiindcă și românii cari vor zice așa ceva încă trebuie uciși“[111].

Iar Oprea Ispas cu alți soți ai săi strigau cu zgomot mare pe străzi: „Auziți oamenilor, dați, tăiați, ucideți și stingeți pe unguri până la unul, nu vă fie frică, fiindcă e porunca împăratului și n-aveți să fiți pedepsiți, iar dacă împăratul ne va pedepsi cumva, atunci fiindcă ne-a înșelat de două ori ne vom afla noi alt împărat“[112]. Iar alții în iritațiunea lor strigau de asemenea, că împăratul a înșelat și pe români, fiindcă le-a promis arme și nu le-a dat[113], că dacă vor fi înșelați și în intențiunea lor de acum să nu poată stârpi din țară gintea ungurească, atunci își vor afla ei alt împărat, sau își vor alege altul“[114].

[111] ut nullus Valachorum amplius hoc dicere possit quod dominum terrestrem habeat. Investigațiunea făcută despre revoluțiunea din Vinț-de-Jos, 30 novembre 1784.

[112] est enim mandatum Regis, et si a Rege etiam quaqua ratione afeficiemur, cum jam nos binis vicibus deceperit, inveniemus nos alium etiam Regem. Sentința în contra lui Ionel Secăreanu din Vulper, 16 februarie 1785.

[113] Quod Rex etiam ipsos deceperit, quod arma promiserit et nod dederit, sed si in hac intentione etiam decepti fuerint, quod nimirum Hungaram nationem non possint exstirpare ex Regno, inveniunt illi alium Regem, vel eligent illi sibimet ipsis alium. Investigațiunea din Vinț-de-Jos, 30 novembre 1784. Aici stilul oficial din Transilvania a substituat peste tot locul cuvântul „rege“ în locul celui de „împărat,“ după cum numesc românii din Transilvania și Ungaria pe domnitorii din casa austriacă.

[114] Încă în anul 1749 românii ortodocși din Transilvania se văzură siliți a cere protecțiunea Rusiei în contra diferitelor vexațiuni politice și sociale, cu deosebire în contra persecuțiunilor religionare și spre scopul acesta dânșii trimiseră la Petersburg pe protopopul Nicolae Balomiri. Împărăteasa Elisabeta promise românilor din Transilvania protecțiunea sa și în anul următor 1750 adresă ambasadorului său din Viena, contelui Bestoujew Rimine următoarea notă: Comparuit hic al Nostram Residentiam et Cancellariam quidam protopopa nomine Nicolaus Balomiri ex Transilvania deditque memoriale pro clementi Protectione verorum Christianorum gentisque Valachicae ex Transilvania, qui fideles maximam persecutionem patiuntur, eo quod nolint acceptare Unionem cum Romana Ecclesia ... non habentes illi aliundespem, advenit suprafatus

În Vinț furia revoluțiunii ținu patru zile, și în timpul acesta țăranii executară aici pe căpitanul orașului și alte 7 persoane, prădară și distruseră 37 de case de ale nobililor, cetățenilor și iobagilor unguri, între care se aflau curțile conților Bánffi și Vass și ale baronului Alvinczi, vărsară tot vinul, ce-l aflară prin pivnițe, și iobagii proprii sub titlul de „munca noastră“ împărțiră între dânșii bucatele și cealaltă avere mobiliară a domnilor săi.

5. Revoluțiunea străbate în comitatul Clujului

Din Ofenbaia o trupă de țărani trecu marți, în 9 novembre, în comuna Sălciua[115] din comitatul Clujului și curțile conților Toroczkai căzură îndată pradă pe mâinile lor.

Aceeași trupă sub conducerea căprarilor Lupu Roncea și Ursu Roncea atacă miercuri, în ziua următoare, alte două curți ale conților Toroczkai din Sân-Georgiul Trăscăului, mănăstirea franciscanilor și biserica reformată.

Cu deosebire se distinse în devastările de aici un ungur reformat cu numele Ion Járai. Acest Ion Járai, trecu în formă de comandant trupa țăranilor români peste piața orașului, se duse cu dânșii până la mănăstirea franciscanilor, și căută să prindă pe preotul reformat, zicând, că s-a legat înaintea românilor să-l dea în mâinile lor.

După devastările din Sălciua și Sân-Georgiul Trăscăului revoluțiunea se extinse repede peste alte 17 comune din comitatul Clujului[116]. Un sat împingea pe altul înainte și soldații licențiați arătau poporului pașapoartele lor în locul poruncii împărătești. Atât era de mare entuziasmul pentru nimicirea nobilimii și scăparea de crâncenul jug al iobăgiei.

Îndată după căderea Abrudului, a Roșiei și a Vințului o adâncă consternațiune cuprinse întreaga nobilime din Transilvania. Aiudul ajunse într-o confuziune teribilă. Nobilimea comitatului mare parte se retrase în fortăreața Albei, iar alții fugiră încoace și încolo pe unde numai putură. Cetățenii din Cluj păzeau ziua și noaptea ca să nu năvălească pe neașteptate vreo trupă de țărani

protopopa ad Nos et porrexit varia documenta a Principibus Transilvaniae emanata, et concredita sunt illi etiam privilegia, quae concessa sunt ab ipsomet Caesare Leopoldo, quae tibi transmittuntur, ut fusius scias, num verum sit: quod istagens in ejusmodi inveniatur miseriis, et quanta patiatur recte propter fidem patiatur? ... hanc Protectionem a Nobis postulantes, quam Protectionem supra Nos sumimus. (Bibl. Academiei Române, colecțiunea Suluț-Mocioni). – Protopopul Nicolae Balomir fusese mai înainte vicar episcopesc al bisericii unite din Transilvania (1746), dar din cauza împrejurărilor anormale, în cari se afla pe timpul acesta episcopia Blajului, Nicolae Balomiri se lăpădă de unire și se puse în fruntea românilor ortodocși. În fine însă persecutat ca agitator din partea guvernului din Viena, dânsul fu silit a se retrage în Țara Românească și aici fu numit egumen al mănăstirii Argeș.

[115] Astăzi divizată în două comune: Sălciua-de-Sus și Sălciua-de-Jos.

[116] Comunele acestea erau: Poșaga, Lunca, Șoidolm, Ocoliș, Valea, Bedeleu, Buru, Măgura, Berchiș, Runcu, Ocolișel, Bicălat, Surduc, Ciagz, Hidiș, Cicău, Rachiș și câțiva locuitori din orașul Trăscăului. Raportul com. Cluj, 16 ianuarie 1785.

asupra lor şi puseră străji pe dealul Feleacului să le dea îndată de ştire dacă se apropie ţăranii. Conventul din mănăstirea Clujului era îngrijat în grad suprem pentru vechile documente ale Transilvaniei depuse aici, căci ţăranii, oriunde străbătuse prin archive, distrugea cu deosebire cărţile de privilegii. Magistratul şi Tabla regală din Târgul-Mureşului se afla de asemenea în mare nelinişte, ca românii să nu atace şi oraşul acesta. Din toate părţile se anunţa, că s-au prins spioni de-ai răsculaţilor, că poporul fierbe, murmură, se pregăteşte şi înaintează, şi toţi din toate părţile cereau cu insistenţă ajutor militar de la guvern.

„Nobilimea, – zice guvernul transilvan către împăratul –, pe care a cuprins-o cu desăvârşire frica şi spaima de revoluţiunea care erupse într-un nou mod atât de neaşteptat şi se extinse aşa de repede, nu se simte de-ajuns sigură nici chiar în ţinutul Bistriţei înlăuntrul zidurilor cetăţii, şi până acum (în 30 novembre) n-a putut fi înduplecată să se întoarcă în mod stabil iarăşi la locuinţele sale".

XVI. REVOLUŢIUNEA ÎN COM. SIBIULUI

Acţiunea ţăranilor din Zarand se extinse repede şi peste trei comune din comitatul Sibiului, anume peste Vinerea, Cioara şi Tărtăria.

În comuna Cioara revoluţiunea se întâmplase în modul următor:

Vineri, în 5 novembre seara, ne spune un martur, după ce locuitorii din Cioara observase un foc mare în comunele vecine, în Gelmari, Geoagiu şi Binţinţ, nobilul Petru Barcsai cheamă la dânsul pe primarul comunei şi pe martorul, care ne relatează acestea, şi le ordonă să pună străji la marginea satului, până când dânsul va putea să scape cu fuga, iar sâmbătă în dimineaţa următoare Petru Barcsai se şi depărtă de aci.

În acea zi, sâmbătă, în 6 novembre, ne spune alt martor, după ce sătenii observase un foc mare în părţile de către Gelmari, Geoagiu şi Binţinţ a plecat şi dânsul într-acolo, să se informeze mai bine în ce comune anume este focul acela, dar abia ajunse la marginea satului şi se întâlni în drum cu 6 români din alte părţi şi cu croitorul domnului său, care mergea înaintea lor făcându-se serviciul de călăuză. Românii aceştia îl opriră numaidecât pe loc şi-l întrebară, dacă domnul său Petru Barcsai este acasă ori nu. Martorul le răspunse, că domnul său Petru Barcsai a plecat de acasă, dar nu ştie încotro s-a dus. La cuvintele aceste unul din cei 6 români se bătu cu pumnul în piept zicând: „sufletul lui, îmi pare rău, că nu-l pot găsi, fiindcă voiam să-l belesc şi să-i umplu pielea cu paie". Martorul întrebându-i cine sunt dânşii şi din a cui poruncă fac lucrurile acestea, unul din cei 6 români ridică capul şi securea în sus zicând: „din porunca împăratului şi nu întreba mult".

Aceşti 6 ţărani intrară numaidecât în sat, se duseră drept în curtea nobilului Petru Barcsai şi aici, fără să întâmpine cea mai mică rezistenţă, începură să frângă uşile şi ferestrele. Bucătarul lui Barcsai alergă repede şi dete alarmă cu tragerea clopotelor, soţia preotului reformat se duse în grabă mare la primarul satului şi-l rugă să aresteze pe cei 6 ţărani, cari intrase în curtea nobilului

Barcsai, dar nici un ţăran din comună nu voi să meargă pentru apărarea curţii domneşti.

Cei 6 ţărani străini convocară îndată la adunare pe locuitorii comunei şi le comunicară, că toate lucrurile acestea se întâmplă din porunca împăratului, că voinţa împăratului este să extermineze întreaga nobilimea ungurească, că dânşii sunt împuterniciţi din partea căpitanilor mai mari, să distrugă, să nimicească, că nime să nu cuteze a pune mâna pe dânşii, căci fără patron i se va tăia capul, iar mulţimea ţăranilor, care vine cu steag roşu după dânşii, va da foc satului de 7 părţi, că în fine, ţăranii din Cioara au deplină libertate să împărţească între dânşii toată averea domnilor săi, avere ce au câştigat-o iobagii cu amară sudoarea lor[117].

După ţăranii aceştia, sosiră numaidecât în comună, încă vreo 70 de români crişeni şi pădureni, armaţi cu topoare, cu bălţage şi bâte, şi distrugerea se întinse acum în toată curtea.

Ţăranii aceştia aveau doi comandanţi. Unul îmbrăcat cu ţundra neagră, jiletcă albastră, pe cap o căciulă neagră creaţă înaltă, deasupra cusută cu postav albastru, şi acesta se numea căpitan. Altul se numea căprar, purta pe cap o căiţă albă de noapte şi peste ea o pălărie mare lată, şi amândoi comandanţii aceştia, erau armaţi cu săbii, cu pistoale şi cu puşti.

Mai mulţi martori din comuna Cioara ne spun, că au văzut pe căpitanul acestei trupe, şezând pe un cal mare negru, frumos, cu sabia trasă, şi căpitanul acesta îndemna pe ţărani strigându-le: „Cine ţine cu împăratul, să ajute să distrugem, daţi cu toţii, cine ţine cu Dumnezeu îl omorâm, cine ţine cu împăratul este al nostru". Cuvinte, cari denotă o extremă amărăciune sufletească, şi desigur, căpitanul din Cioara, prin cuvintele aceste, nu voia să zică altceva, decât ceea ce se întâmplă în toate revoluţiunile poporului oprimat în contra puterii oligarchice, că sub imperiul războlului dintre sclav şi domn, cursul normal al legilor morale şi sociale este suspendat.

Apoi ţăranii aceştia aşezară într-o cameră toate scaunele, mesele şi diferite alte mobile, le deteră foc, şi prefăcură numaidecât în flăcări întreagă casa lui Barcsai[118]. Iar peste noapte, trupa ţăranilor crişeni şi pădureni se depărta de aici.

În ziua următoare, duminică, în 7 novembre, se adunară toţi iobagii lui Barcsai din comunele Cioara, Săsciori şi Vinerea, şi după ordinul căpitanului

---

[117] Es stünde demnach denen Dorfsleuthen frey, von denen herrschaftlichen Güthern, welche lediglich durch deren Unterthanen saueren Schweis erworben worden, alles unter sich zu theilen. Investigaţiunea făcută despre revoluţiunea din comuna Cioara, Sebeş, 19 novembre 1784. Iar comitele Sibiului, Andrei Rosenfeld, în raportul său către c. Iankovits din 24 decembre 1784, scrie: Tumultuantium Transmarusianorum has quoque partes invadentium caterva nomine Sacratissimae majestatis eos dementasset dictitans: Bona Nobilium tamquam mercedem laborum inter Iobbagiones dividenda esse, atque aboliendum nobilium nomen, etc.

[118] Contele Teleki ne spune (pag. 32), că Petru Barcsai îşi căutase refugiul în oraşul Sebeş, dar românii cerură extrădarea dânsului şi magistratul l-a şi scos în piaţa oraşului ca să-l predea în mâinile românilor, dar în momentul acela sosi în Sebeş o trupă de soldaţi, şi trupa aceasta liberă pe bătrânul nobil din mâinile lor.

din ziua precedentă, începură să împărțească frățește între dânșii, bucatele, turma, cireada și herghelia domnului lor. Un țăran din Săsciori luă 60 de oi din turma lui Barcsai, zicând, că tot atâtea îi luase domnul său cu puțin mai înainte, sub cuvântul că le aflase păşunind pe proprietatea sa.

Peste tot, iobagii din Săsciori căpătară în partea lor 150 de oi și mai multe vite mari, iar locuitorii din Cioara luară herghelia de cai, oile și vitele ce mai rămase, așa că fiecare iobag de-al lui Barcsai căpătă în partea sa câte o oaie sau două.

Din Cioara trupa crișenilor și a pădurenilor trecu în comuna Tărtăria, prefăcu în cenușă curtea nobilului Pavel Barcsai, iar din Tărtăria trecu în Vințul-de-Jos.

Într-o scrisoare către contele Bánffi din 13 novembre, br. Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, face următorul tablou asupra revoluțiunii din cele patru comitate:

„Turburările poporului român, zice dânsul, încă tot mai continuă, și ce e mai rău, că oamenii proprii și servitorii domnilor le ruinează locuințele, le prădează bucatele și le distrug toate aranjamentele. Uciderile cele mai multe, tot dânșii le-au comis. Căpitanul de la care depind cu toții locuiește în domeniul Zlatnei, și o trupă divizată în cete mai mici se află în ținutul Aiudului și al Albei-Iulii. Trupa aceasta a devastat Ighiul, Țelna, Vulperul și alte comune și acum amenință Galda, Șardul și satele din jur. Altă trupă se află la Deva dincoace și dincolo de Mureș, ea a distrus, a ars, și a dezolat peste orice descriere, toate curțile nobilitare de pe amândouă laturile râului. Trupa aceasta a atacat în două rânduri chiar și orașul Deva. Dar deși a fost respinsă din partea nobilimii adunate acolo și de puțini grăniceri, cu toate acestea este tot atât de obstinată și audace ca și mai înainte, aprinde și arde, unde mai află ceva de ars. Semnele altei trupe se ivesc în Țara Hațegului unde vice-colonelul Karp într-o singură oră a trebuit să vadă mai multe curți aprinse. El stinge, liniștește, persecută, fuge și aleargă dintr-un loc în altul, dar în zadar, că acolo unde nu e dânsul și unde nu poate să ajungă, totul se preface în flăcări. Furia acestor oameni nefericiți este epidemică și a cuprins chiar și pe românii liberi, fiindcă avem informațiuni, că românii din suburbia Sebeșului încă au luat parte la devastările din Cioara, din Vinț și din Vulper".

XVII. REVOLUȚIUNEA ÎN COMITATUL ARADULUI

Revoluțiunea țăranilor din 1784 străbătu repede și peste frontierele Transilvaniei, anume în o parte din comitatul Aradului în Ungaria.

Aici nemulțumirile începuse a se manifesta în mod violent încă în luna lui iulie 1784, când țăranii prinseră pe vice-comitele Aradului, Andrei Forrai și-l duseră cu dânșii în pădure.

Faptul se întâmplase în modul următor:

În 27 iulie vice-comitele Aradului, Andrei Forrai, un bărbat în etate aproape de 70 de ani, se afla din întâmplare în curtea sa de la Soborșin. În aceea

zi către seară veniră la dânsul mai mulți țărani din comunele vecine și-i aduseră pe un soț al lor legat cu mâinile în spate, care, ziceau dânșii, că este un tâlhar. Vice-comitele chemă îndată pe un cancelist și începu să facă interogatoriul cu țăranul acuzat. Dar în timpul acesta sosiră în curtea lui Forrai mai mulți țărani din comunele Huntișor, Govăsdia, Dumbrovița, Neagra și Radna și țăranii aceștia declarară pe față vice-comitelui, că dânșii au venit să-l prindă și să-l ducă cu dânșii în pădure. Nimic nu folosiră rugăciunile și lacrimile soției sale și ale ginerelui său. Țăranii îl luară și între strigări de bucurie și cu sunetele muzicii țărănești îl duseră cu dânșii în captivitate. Pe drum însă vice-comitele simțind că-i slăbesc puterile trimise înapoi pe 8 țărani din trupa aceasta, să ceară de la soția sa un cal, câteva perini și ceva alimente. Iar peste noapte țăranii petrecură în alt sat al vice-comitelui, unde îi băură tot vinul, ce-l aflară în pivniță, și în ziua următoare ajunseră cu dânsul la locul destinat în pădure. Aici după mai multe rugări ale vice-comitelui țăranii se deciseră în fine, să-l lase iarăși în libertate, însă sub condițiune, că dânșii să rămână nepedepsiți și să fie lăsați în libertate și țăranii, cari se aflau deținuți în închisorile de la Arad[119]. Apoi ordonară vice-comitelui să scrie o petițiune către împăratul, ca să le acorde grația și să libereze și pe țăranii arestați în închisorile comitatului. Vice-comitele scrise petițiunea și o trimise cu un curier extraordinar la împăratul în Viena. În același timp episcopul ortodox din Arad, Petru Petrovici, plecă și dânsul la locul unde se afla deținut vice-comitele Forrai și dându-și cuvântul său țăranilor, că va stărui să fie agrațiați îi succese să-l libereze din mâinile lor[120].

Peste 7 zile de la această violentă întreprindere urmă deciziunea împăratului Iosif, a cărei cuprindere era următoarea: că având în vedere, că țăranii, cari au prins pe vice-comitele Andrei Forrai în casa sa și l-au dus cu forța în pădure, au promis că se vor îndrepta și vor duce de aici înainte o viață onestă, din aceste motive monarchul a decis să le acorde grația vieții și totodată dânșii să rămână scutiți de orice pedepse pentru faptul acesta[121].

---

[119] Hi omnes gratiam dari ea lege petunt ut etiam Aradini in carceribus constituti dimittantur. Scrie Andrei Forrai din captivitatea sa cu data Dumbrovița, 28 iulie 1784, pe lista nominală a țăranilor, cari l-au prins.

[120] **Katona**, Hist. critica, T. XL. 407, et seq.

[121] Quoniam nos e Benigna reflexione appromissae emendationis, ac ducendae in posterum honestae vitae eam … catervam, quae perhibente humillima Repraesentatione vestra sub 29-a recens praeterlapsi mensis Iulii … ordinarium vice-comitem nostrum Andream Forraj e propria residentiali domo sua violenter extractum, ad sylvas secum abduxit, non solum vitae gratiam donandam, verum et ab omni ulteriori poena immunem pronunciandam clementer decrevimus. – Căpitanul acestei trupe a fost țăranul Petru Buci din comitatul Aradului. Dar pe lângă toată grația împăratului, după cum me spune juranalul unguresc de atunci „Magyar Hirmondó" (în scrisoarea a 24 din 1785) Petru Buci fu prins, și adus înaintea tribunalului din Arad, dânsul zise către vice-comitele Forrai: „Ți-aduci aminte domnule, că atunci când ai fost prins la noi soții mei era să-ți ia viața, dacă îi lăsam eu", și se rugă ca să nu fie condamnat. Dar tribunalul îl judecă la moarte (desigur în formă pentru alte fapte) și în 28 februarie 1785 îi tăiară capul.

Atât este ce ştim până astăzi despre acest atac neprevăzut al ţăranilor asupra vice-comitele Andrei Forrai din Arad.

Peste trei luni urmă apoi revoluţiunea ţăranilor din Transilvania.

Un iobag român din comuna Zam cu numele Ion Lucaci, om tânăr şi îndrăzneţ, se declară de al doilea Horea, luă cu dânsul o trupă de 32 de ţărani, apoi în 6 novembre trecu din Transilvania în Ungaria şi în aceiaşi zi atacă castelul familiei Salbek din comuna Petriş[122].

Un teolog din comitatul Zips, cu numele Ion Simon, care în timpul acesta se afla prezent în curtea familiei Salbek ne relatează în modul următor sosirea răsculaţilor aici:

Sâmbătă, în 6 novembre, dimineaţa, zice dânsul, ţăranii români din comuna Zam trimiseră ştire în comuna Petriş, că pe la 12 ore vor sosi acolo. Teologul chemă îndată vreo 20 de ţărani, ca să apere curtea domnească, dar un iobag al familiei Salbek cu numele Ion Lupenci, care de 33 de ani se afla ca servitor în curtea aceasta, invită pe ţărani să nu facă rezistenţă, deoarece ardelenii vin cu porunca împăratului, zicea dânsul. Pe la 3 ore după-amiazi se văzu venind o trupă de 32 de ardeleni. În fruntea acestei trupe mergea un ţăran mai tânăr armat cu o puşcă, şi lângă dânsul un ţăran bătrân armat cu o secure. Amândoi ţăranii aceştia veniră drept la castelul familiei Salbek şi declarând, că dânşii vin cu porunca împăratului cerură să fie lăsaţi înlăuntru. Dar fiindcă nu putură să arete porunca împărătească nu i-au lăsat să între. Atunci ţăranii aceştia se întoarseră la trupa lor, care rămăsese înapoi, teologul împărţi arme şi vinars ţăranilor, cari venise în ajutorul curţii şi-i îndemnă să apere curtea, dar ţăranii aceştia după ce băură vinarsul, ne spune teologul, să duseră îndată, se uniră cu ardelenii şi împreună cu dânşii veniră asupra castelului, frânseră porţile şi intrară în curte.

Primarul din comuna Petriş publică şi dânsul sătenilor porunca împărătească pentru stingerea ginţii ungureşti, şi-i invită să se unească cu trupa ardelenilor, căci la din contra le vor aprinde casele. Apoi ţăranii prădară toate edificiile familiei Salbek şi în fine îi prefăcură în flăcări întreg castelul.

În ziua următoare, duminică în 7 novembre, ţăranii din Transilvania uniţi cu ţăranii din comitatul Aradului, despoiară, distruseră şi arseră toate edificiile nobilitare din comunele Sălişte, Ilteu, Toc, şi în acea zi pe la 3 ore după amiazi plecară asupra castelului vice-comitelui Andrei Forrai din Soborşin.

Administratorul lui Forrai, auzind că trupa ţăranilor se apropie, invită îndată pe primarul din Soborşin şi pe primarii din comunele vecine, să vină cu iobagii domneşti pentru apărarea castelului. Dar numai puţini iobagi se înfăţişară, însă şi aceştia se depărtară numaidecât. În aceea zi, administratorul lui

[122] Dum seniores Juventutem hortati fuissent ne se Tumultui miscent, ceotum Lukats Ioon Junios dixit se esse secundum Hora, et mandasse, ut secum ad Petris proficiscantur. Interogatoriul lui George Vulpe, vice-primarul comunei Zam, Arad, 4 decembrie 1784 – Iar preotul Constantin Popa din Zam declară: Antesignani Hora vero vices-gerens est Lukats Ioon Junior, dum enim aliqui incolarum dixissent: non esse consultum ire ad nundinas, i le ... reposuit ... ego etenim tum secundus Hora ... Ego sun Horeanus vicesîgerens venite meccum, etc. Arad, 4 decembrie 1784.

Forrai, trimise pe un iobag domnesc, cu numele Mihai Miru, până în comuna vecină Toc, să se informeze cât de mare e trupa ţăranilor, ce fel de oameni sunt, cum vin, şi apoi să se întoarcă repede înapoi ca să-i raporteze. Dar iobagul acesta, îndată ce se întâlni cu trupa ţăranilor, se uni cu dânşii, apoi alergând înaintea lor, începu să strige şi dânsul din toate forţele, că porunca împăratului este, să stingă pe toţi ungurii şi să le prefacă în flăcări toate averile. Atâta era de amăgitoare deviza dată în gura poporului „porunca împăratului".

În aceea zi pe la trei ore după amiazi, intră în Soborşin căpitanul Urs Ribiţă cu trupa răsculaţilor, strigând şi dânsul cu zgomot mare pe străzi, că porunca împăratului este, să stingă pe toţi ungurii şi să le prefacă în foc şi cenuşă toate averile, aşa că numai românii şi nemţii să rămână, că trupa ţăranilor răsculaţi, care vine după dânşii, va arde casele iobagilor cari nu vor face aceasta.

Primarul din Soborşin, George Branişcan, veni cu trupa ţăranilor până la castelul lui Forrai, lovi cu bastonul poarta castelului şi ceru în numele poruncii împărăteşti să i se deschidă. Apoi ţăranii frânseră porţile, şi cu toţii, bărbaţi, femei şi copii, se aruncară asupra castelului, distruseră frumoasa bibliotecă a lui Forrai, împrăştiară hârtiile şi privilegiile, împărţiră între dânşii argintăria în valoare aproape de 5.000 fl., liberară din menagerie fiarele sălbatice şi o parte la împuşcară, aprinseră florăria şi în urmă prefăcură în flăcări şi cenuşă întreg castelul. De asemenea frânseră uşile bisericii catolice, aruncară pe jos cuminecătura din potir şi distruseră tot ce aflară aci. Un iobag cu numele Avram Aranyos se îmbrăcă în hainele bisericeşti ale preotului catolic şi în mijlocul pieţii începu să salte, să urle şi să bea din potir în batjocura catolicilor.

„Eu într-adevăr nu mai am nimic, de ce să mă tem, scrie Andrei Forrai, vice-comitelui din Bihor, tot am pierdut, ce am câştigat din tinereţele mele prin muncă şi pe cale dreaptă. Numai viaţa şi pământul mi-a rămas, dar nici viaţa nu-mi rămânea, dacă în aceste două luni din urmă, de când am scăpat din mâinile tâlharilor, prin deosebita graţie a lui Dumnezeu nu m-aş fi ferit de drumul Soborşinului, căci împrejurările aşa erau de complicate, încât nici unul din familia mea nu putea să fie acolo, şi rog pe Dumnezeu să ferească pe toţi onorabilii cunoscuţi şi cunoscute din părţile de acolo de o asemenea nefericire şi de furia românilor".

Ţăranii veniţi din transilvania publicară peste tot locul pe unde ajunseră, porunca împăratului pentru exterminarea ginţii ungureşti, sileau pe primarii comunelor să publice şi dânşii sătenilor porunca aceasta, apoi un sat împingea pe altul înainte, locuitorii din o comună mergeau şi prefăceau în flăcări casele nobililor din cealaltă comună, unii vorbeau că are să vină şi Horea cu mare mulţime de oameni, alţii răspândeau faima, că episcopul din Arad a trimis circulare preoţilor, că dacă vine Horea să-l primească cu toate onorurile, fiindcă dânsul are să stingă gintea ungurească şi să prefacă în foc şi cenuşă toate edificiile nobilitare, alţii asigurau pe ţărani, că în Arad încă a sosit porunca împăratului pentru exterminarea nobilimii, că pe unii i-au executat, iar pe alţii i-au dus în captivitate la Timişoara.

În bucuria lor inexprimabilă unii din căpitanii ţăranilor purtau cruci de argint pe piept, luate din argintăriile nobililor, alţii se îmbrăcau în hainele

foştilor săi domni, unii alergau înaintea mulţimii suflând în câte o trâmbiţă de poştă, şi în curs de trei zile de la 6-9 novembre ţăranii arseră toate edificiile domneşti de pe ţărmul drept al Mureşului din Totvărădia, Ghiuliţa, Vineşti, Berzava, Conop, Căpruţa, Otvoş, Valea Milova, Halalis, Culieş, Peciova şi până la Şoimuş.

Protopopul Atănase Roşu din Sebeş şi preotul Nicolae Popovici din Boros-Ineu, cercară să convertească la religiunea ortodoxă pe reformaţii din Sebeş promiţându-le, că prin certificate, că dânşii au trecut la confesiunea română, îi vor scăpa de furia ţăranilor răsculaţi.

Consternaţiunea era mare în tot comitatul. Nobilii şi cetăţenii unguri din Arad se retraseră în graba mare în fortăreaţa de acolo. iar satele germane de pe ţărmul stâng al Mureşului, primiră ordin să se înarmeze, să vigileze ziua şi noaptea şi să fie gata în orice oră a da ajutor unde va fi de lipsă.

Cetăţenii din Lipova îşi procurară tunuri şi aşezară pe locurile mai înalte prăjini lungi învăluite cu fân şi paie, ca în momentul de pericul să le dea foc, şi satele vecine văzând signalul acesta să se grăbească a veni în ajutorul lor.

XVIII. ORGANIZAREA MIŞCĂRII

Una din afacerile cele mai importante şi mai urgente, de care avea să se ocupe primul căpitan era organizarea militară a mişcării.

Din populaţiunea iobagilor trebuia formată o armată, supusă unui sistem de organizare şi disciplină, gata în tot momentul să fie la ordinele comandanţilor, să intre în luptă şi să înfrunte toate periculele.

Organizarea se începu cu numirea căpitanilor de comune.

Primul căpitan, îndată după liberarea sa din Bucium, însoţit de 30 călăreţi, garda sa armată, trecu marţi, în 9 novembre, în comuna Mușca. Aici ajunse seara târziu, intră în casa ţăranului Vasile Macavei şi-l întrebă, dacă a auzit vreodată ceva de numele lui Horea. Ţăranul îi răspunse, că de numele acesta dânsul a auzit ce e drept, dar pe Horea în persoană, nu-l cunoaşte. „Eu sunt Horea“ îi zise atunci primul căpitan, îi ceru de cină şi cuartir peste noapte.

Iar miercuri, în ziua următoare, dânsul cheamă la adunare pe ţăranii din Musca şi le ordonă să-şi aleagă un căpitan. Sătenii îi propuseră pe ţăranul Toma Petruţă. Primul căpitan îl confirmă şi mai numi pe lângă dânsul pe trei ţărani în calitate de căprari. Apoi, în prezenţa poporului adunat, Horea, sub ameninţări de moarte, ordonă căpitanului Toma Petruţă, să pună străji în jurul satului, să nu lase să intre în comună nici o trupă de unguri sau de soldaţi, asigură pe ţărani, că de aici înainte dânşii nu vor mai avea să plătească nimănui nimic, nici restanţe de contribuţiune, nici taxele domeniului, că nu vor mai avea să facă robote, şi în viitor nu se vor suferi mai mult în ţară, nici nobili unguri, nici funcţionari de-ai comitatului sau domeniului, din contra, pe aceştia ţăranii să-i extermineze oriunde-i vor afla, dacă nu vor primi religiunea română, în fine, le declară, că dânsul va mijloci să fie nimiţi alţi funcţionari, dar funcţionari de ai domeniului nu se vor mai pune deloc, că sătenii nu vor asculta de poruncile lui şi dacă nu

vor executa cumsecade expediţiunile, ce le va încredinţa, vor fi pedepsiţi cu crâncenă moarte, iar casele lor se vor preface în flăcări şi cenuşă. Arătă apoi ţăranilor poruncile împărăteşti, cari zicea că i le-a dat însuşi monarchul şi-i asigură că peste puţine zile aştepta alte porunci noi de la împăratul, porunci, ca dânsul să publice numaidecât românilor[123], că oriunde va fi dânsul, sătenii să vină la moment, când vor fi chemaţi, şi să asculte de ordinele lui.

Din Mușca, primul căpitan trecu în comuna Lupşa, se întoarse apoi la Bistra, la Câmpeni, la Vidra şi Albac, puse peste tot locul căpitani, şi le dete ordin să stea fiecare gata cu trupa sa.

Iar luni, în 15 novembre, primul căpitan însoţit de garda sa armată se prezentă în comuna Mărişel aproape de oraşul Gilăului. Aici numi căprari pe trei ţărani, pe Santion Paven, Onu Paven şi Petru Neagu din Muntele Giurcuţa, îi jură şi le dete ordin să publice românilor de pe valea Someşului să fie faţă în tot momentul, şi cu toţii să se ridice când le va trimite scrisoare, căci la din contră crâncenă pedeapsă va cădea asupra aceluia, care nu va sta lângă dânsul.

Aşa că în timp de 12 zile de la proclamarea revoluţiunii primul căpitan avea numai în Munţii Abrudului vreo 50 de căpitani subalterni[124] şi căpitanii aceştia erau de două clase. Unii căpitani numiţi şi juraţi de cei trei capi ai revoluţiunii de Horea, Cloşca şi Crişan, şi aceştia erau căpitani de ordinea întâia, iar alţii erau căpitani aleşi şi recunoscuţi de popor, sau căpitani de ordinea a doua[125].

Fiecare căpitan avea lângă dânsul ca ajutoare câte 2-3 căprari subalterni, şi căprarii aceştia întocmai ca şi căpitanii, unii erau numiţi şi juraţi de Horea şi Cloşca, iar alţii aleşi şi recunoscuţi de popor.

Ca semn de distincţiune căpitanii ţăranilor purtau pene în pălărie, umblau de regulă încinşi cu o sabie, şi ţăranii se adresau către dânşii cu titlul de „Căpitane“ sau „Domnule Căpitan“.

Din căpitanii aceştia subalterni ai lui Horea ne sunt până astăzi cunoscuţi următorii:

---

[123] mandata vero per Hora nobis haec sunt proposita ... 2-do Quod nisi ejus mandatis obtemperaremus, expeditionesque ejus nobis committendas rite exequeremur, secus credeli morte afficiendi veniremus domosque nostras igne concremaret ... 4. Ostentabat nobis mandata Regia, quae sibi ab imperatore dicebat esse data et adjuc alia iterum decreta Imperatoria referebat expectare, quae statim ipsemet Valachis publicaret. Interogatoriul lui Toma Petruţă, Abrud, 11 februarie 1785.

[124] Urs Uibar, căprar în revoluţiunea de la 1784, întrebat în cursul procesului său: Quot incirca Capitaneos habeat Hora? Răspunde: In circa quinquaginta. Interogatoriul din 22 novembre 1784.

[125] (Antesignani în tumultuatione) Fuerunt duplicis ordinis et quidem Prioris ordinis: 1. Mamalige Iuanes per Hora constitutus ... capitaneus. 2. Szuts Kirille, hic fuit per Hora constitutus Capitanei subalternus corporarius. 3. Steph Ilie, hic fuit per Kloskutz constitutus tumultuantem observati ... (et) praefatorum Ductorum corporarii. Interogatoriul preotului Gavrilă Sular şi al lui Ion Sular din comuna Mogoş. Abrud, 26 decembrie 1784.

În comitatul Albei:		
1. George al lui Nistor	din Albac	
2. Gheorghiță Nicula, preot	"	
3. Florea Juncu Nicula	din Râul-Mare	
4. Nuțu Todea al lui Țilă	"	
5. Todor Lazar	"	
6. Ion Vârtan	din Ponorel	căpitan numit de Horea cu diplomă[126]
7. Ilie Bursu	din Ponorel	
8. Filip Drăgoi	"	
9. Ursu Șoldeș	din Secătura	
10. Nicolae Pleșa	din Scărișoara	
11. Vasile Giurgiu	"	
12. Niculae Tafe	"	
13. Igă Crângul	din Scărișoara[127]	căpitan numit și jurat de Horea
14. Petru Goia	din Vidra	căpitan mare al lui Horea
15. Iacob Todea	din Vidra	
16. Toma Gligor	din Vidra	
17. Pavel Boc	"	
18. Tulia Nicula	"	
19. Petru Nicula	"	
20. Toader Berindei	din Câmpeni	căpitani numiți de Horea
21. Toader Scoică	"	
22. Avram Nariță	dinSohodol	
23. Ion Culdă	"	
24. Ion Iobagiu	din Bistra	
25. Todor Catur	"	
26. Rostie Florea	"	
27. Petru Oidă Țică	din Bistra	
28. Ilie Sint	din Vârși	
29. Toma Petruță	din Mușca	căpitan confirmat de Horea
30. David Onu Surdu	din Mușca	
31. Samuel Marți, nobil	din Abrud	
32. Ion Biro	figurează în Roșia	
33. Vasile Bodoroi	din Ofenbaiă	
34. Todor Faur	"	
35. Vasile Todor	"	
36. Ianeș Mămăligă	din Modoș	căpitan numit de Horea

[126] Hic fuit (Vurtan Iuon) qui per Diploma Horaianum constitutus est Capitaneus, cui etiam in Litteris cessionales Horaianne elargitae sunt. Investigațiunea în contra lui Ion Vârton, 2 ianuarie 1785.

[127] Acești doi căpitani din urmă îi comunicăm după Szilágyi (pag. 55).

37. Ilie Ștef	din Mogoș	căpitani numiți de Cloșca
38. Iacob Giurcă	"	
39. Safu Trifă	"	
40. Vasile Mărian	din Mogoș	
41. Onu Barbu	"	căpitani recunoscuți de popor
42. Nicolae Barbu	"	
43. Onuț Ungurean	"	
44. Ion Timariu	"	
45. Vasile Jinariu	"	
46. Lulă Bîrle	"	
47. Gavrilă Bîrle	"	
48. Sântion Mărian	"	
49. Ion Chirilă	"	
50. Ionuț Dande	din Bucium	
51.Nicolae Forde (în alte docm. Torda?)	din Ponor	
52. Solomon Ispas	din Vulper	
53. Ion Munteanu	"	
54. Drăgoi Rotea	din Cârna	
55. Ionel Secărean	"	
56. Serafin Goanță	"	
57. Ionașcu	figurează în Vințu-de-Jos	
58. Budaș	figurează în Cricău, un martor afirmă, că era de naționalitate ungur	
În comitatul Clujului:		
59. Simion Bogolia	din Sălciua	
60. Ion Bercia	"	
61. Ion Járai	din Sân-Georgiul Trăscăului	
62. George Nicula	Chercheșul din Vale	
63. Simeon Ferenț	"	
În districtul Zarandului:		
64. George Marcul	din Criscior	căpitani numiți de Crișan
65. Toma Berna	din Vaca	
66. Ion Faur	din Tomnatic	
67. Vasile Sgârciu	din Sălișteă, lângă Abrud	(mama sa era sora lui Cloșca)

Din aceştia George Marcul şi Toma Berna erau cei mai mari căpitani în Zarand după Crişan		
68. Ilie Dăncuţă	din Ociu	
69. Micula (Nicolae) Bibarţ	din Blăjeni	
70. George Adam	din Criscior	
71. Popa Costan	"	căpitan recunoscut de popor[128]
În comitatul Aradului:		
72. Ion Lucaciu	din Zam	
73. Ion Lupenciu	din Petriş	
74. Ion Man	din Ileu	
75. Urs Ribiţa (sau Stănij)	din Cerbi	
76. Toma Micula	din Sălişte, în Zarand	
77. George Brănişcan	din Soborşin	
78. Ion Lăpădat	"	
79. Tripa Grozav	"	
80. Ion Tămaş	"	
81. Juc Celmagean	din Conop[129]	

Drepturile şi datorinţele acestor căpitani erau: să înarmeze poporul, să execute ordinele lui Horea, să extermineze întreagă populaţiunea ungurească din Transilvania de orice rang şi de orice stare. Toţi căpitanii aceştia aveau un singur superior, pe Horea, şi peste porunca lui Horea altă poruncă mai mare nu exista nici de la împăratul şi nici de la funcţionari[130].

[128] Kozma Pál în monografia Zarandului (pag. 97) ne spune, dar fără să amintească fântâna, că din Baia de Criş încă au fost trei căpitani, anume Adam Babă, Ion Sava şi nobilul Adam Pag. Din aceştia, cel din urmă, pe timpul când comitatul rămăsese din cauza revoluţiunii fără funcţionari, îşi atribuise titlul şi oficiul de vice-comite. Tot dânsul mai aminteşte din Brad pe următorii căpitani: Ion Golcea, Ion Suciu şi Dănilă Todoran.

[129] Ţăranii cu gradul de căprari erau: Iacob Ţopa, Anghel al Manciului, Anghel al lui Ţiloş din Albac, Ispas Găldău din Râul-Mare, George al lui Costin, George al lui Cormeş, Bun Corcheş şi Ion Bădău din Secătură, Urs Uibar din Vidra, căprariul jurat de Horea, Petru Vesa, Lupu Dehelean din Câmpeni, Simion Mămăligă, Ion Miclea, Ion Sulare, Onu Sulare şi Ion Bogdan din Mogoş, căprari numiţi de Cloşca, Ion Tiuşan, Pavel Tiuşan şi Chirilă Suciu sau Toader din Mogoş, căprari recunoscuţi de popor, Ignat Damian, Petruţă Macavei şi Văsii Gavrilă din Muşca, căprari numiţi de Horea, Sântion Paven, Onu Paven şi Petru Neagru din muntele Ghiurcuţa, căprari numiţi şi juraţi de Horea, Lupu Roncea şi Ursu Roncea din Brezeşti, Ion Vancu din Halaliş şi Alexe Tănase din Petriş.

[130] Raportul subprefectului Efraim Enyedi către comitatul Albei. Zlatna, 17 noiembrie 1784.

În revoluţiunea de la 1784 exista aşadar o hierarchiă militară în frunte cu un căpitan mare, trei vice-căpitani, Cloşca, Crişan şi Horea tânărul, şi vreo 80 de alţi căpitani subalterni. Tot pentru serviciul revoluţiunii primul căpitan avea mai mulţi bucinatori cu tulnice[131] şi cornuri, cari da din munte în munte signalul de adunare sau de alarmă, aşa că de exemplu comunicările din Munţii Mogoşului şi până la primul căpitan în Albac să făceau în câteva minute. Iar alţii aveau însărcinarea să publice din comună în comună ordinele primului căpitan şi publicarea aceasta se făcea cu ameninţări de tragere în ţeapă, amenda de 500 fl. şi aprinderea caselor.

Dar arme lipseau ţăranilor.

Primul căpitan pe cât îl ajutau împrejurările, făcu dizpoziţiuni şi în această privinţă. Ordonă faurilor din Albac, din Lupşa şi După-Peatră să pregătească arme pentru popor şi le dete modele de de lemn după cari să fabrice lăncile şi săbiile.

În Zarand căpitanul Crişan formă în cele dintâi zile ale revoluţiunii, o cavalerie de 200 de oameni, armaţi cu lănci, cu puşti şi cu alte arme[132], închise Zarandul cu pichete de toate părţile şi introduse paşapoarte româneşti pentru soldaţii şi particularii, cari voiau să călătorească prin Zarand[133].

Dar pe lângă oganizarea militară mai era de lipsă în unele comune şi o adminsitraţiune civilă. mare parte din vechii primari ai comunelor fugise, alţii fusese executaţi şi în locul lor trebuia primari noi. Primul căpitan începu îndată şi un fel de organizare civilă a comunelor. În mai multe localităţi din domeniul

[131] Trompetă construită din doage lungi de brad legate cu cercuri.

[132] Siquidem vero e fide dignis Relationibus compertum esset antelatum Hore in Circulo Zarandiensi ... arma insuper equosque sufficientes pro faciendis irruptionibus comparasse. Comitatul Hunedoarei către maiorul Stoianich, Deva, 12 noiembrie 1784. – Iar cadetul Francisc Missics, cu data de 5 februarie 1785, relatează (26 novembris) Mittags ist auch der Krisan mit ungefähr 200 Bauern zu Pferde, mit Lauzen und allerlei Waffen versehen ... zu Brad angekommen ... Krisan György ... ist mit den 200 berittenen Bauern nicht graden Wegs über die Bürke zu Brad eingezogen, sondern hat einen Umschweif genommen.

[133] Un căprari din armata imperială cu numele Szerentsés voind să treacă prin Zarand fu prins de români, apoi lăsat de Crişan iarăşi în libertate, dânsul ne relatează următoarele: Einer von dem Schwarm ... erforderte auch seinen Pass und hielte Ihm vor, dass der Oculist Molnar mid Deponenten vor drei Wochen mit den Bauern in dem Thal Valjebrad einen Stillstand getrofen, die Bauern sich ausbedungen hatten dass künftighin die Soldaten und Provincialisten einen wallachischen Pass mit dem kayserlichen Insiegel bey sich führen sollen. Alba Iulia, 11 decembrie 1784. – Tot cu privire la paşapoartele româneşti ne realtează cadetul Francisc Missics, care de asemenea fusese prins de ţăranii din Zarand: den herbeygerufenen Popa ersuchte Deponent (Franz Missics) dringlichst, Ihm einen wallachischen Pass zu schreiben um mittels desselben losukommen; der Poppa willfaahrte Ihm damit, dass Er hatten einen solchen wallachischen Pass ... geschrieben ... statts des Siegels waren auf den Pass 3 wallaachische Kreuze gezeichnet. Alba-Iulia, 5 februarie 1785.

de sus al Zlatnei dânsul institui primari şi jurați noi[134]. Din funcționarii aceştia ne sunt până astăzi cunoscuți Petru Nicola, primar în Albac, pus de Horea şi Mihai Turciu chinez, în Criscior, numit de Crişan.

XIX. BARONUL BRUKENTHAL ŞI BARONUL PREISZ

În fruntea guvernului transilvan se afla în timpul acesta br. Samuil Brukenthal, un bărbat dotat cu multe calități eminente, iubitor de ştiințe şi de arte, dar fără prevederi politice, fără idei de organizare şi fără energie[135].

Născut şi crescut în districtele săseşti, dânsul nu cunoştea de loc anarhica administrațiune a comitatelor, abuzurile fără margini ale nobilimii, mizeria şi starea insuportabilă a iobăgiei.

Împărăteasa Maria Theresia îl numise în anul 1777 guvernator al Transilvaniei şi cu această ocaziune îi adresase drept instrucțiune, 6 puncte „ce trebuie să le aibă fixe totdeauna înaintea ochilor săi".

„Toți supuşii din Transilvania fără osebire de națiune, zice împărăteasa în punctul 3, sunt de o formă supuşii mei şi în consecință aflu foarte equitabil, că toți într-o formă să fie tratați după dreptate şi equitate, fără predilecțiune pentru una sau pentru altă națiune. Îi recomand de rigoare acest punct, şi cu deosebire apărarea sărmanului iobag, fie el de orice națiune, în contra tuturor asupririlor nedrepte"[136].

[134] **Ms. Analecta** ad Historiam seditionis. Salathnaer Oberbergamt. Zalathana 16 November. Der alte Hora halte sich in der oberen Salathnaer Herschaft zu Albak auf, setzte andere Richter und Geschwornen ein und sagte: „Er sey nun da Grundherr". – Iar guvernul transilvan în raportul său către împăratul Iosif, din 25 noiembrie 1784 scrie: dass sie nach einem vom könig. Thesauriat herübergegebenen Bericht, sich auf Eisen-Arbeit verstehende Leuthe zusammengeraft, um sich Waffen schmieden zu lassen. Sie haben ... an verschiedenen Orten ... ihren Rotten Anführer und Vorgesetzte gegeben. Sie haven sich erfrechet in diesen Gegenden Richter und andere Beamten aufzustellen.

[135] Br. Samuil Brukenthal născut în anul 1721 fu cel mai însemnat bărbat politic al națiunii săseşti din Transilvania. Dânsul era fiul unui judecător regesc cu numele Mihai Brekner din Nocrig. Prin talentul, cultura şi exteriorul său frumos, br. Brukenthal câştigă încă de tânăr grația împărătesei Maria Theresia şi dintr-un simplu vice-notar al magistratului din Sibiu, înaintă repede la cele mai înalte funcțiuni administrative ale Transilvaniei. În 1757 împărăteasa Maria Theresia îl numi secretar la guvernul transilvan, în 1760 consilier, în 1762 cancelar provincial şi baron, 1766 preşedinte al cancelariei aulice, 1774 preşedinte al guvernului transilvan, iar în 1777 guvernator. Despre intimitatea sa cu împărăteasa Maria Theresia, se află mai multe date publicate la Schaser (Denkwürdigkeiten), şi la I. C. Schuller (Maria Theresia, u. Freih. S. v. Brukenthal, Hermannstadt, 1863).

[136] Alle Siebenbürgische Unterthanen sind ohne Unterschied der Nation gleich meine Unterthanen; nichts billiger finde dahero, als dass alle gleich ohne Vorliebe und vor Urtheile für eine oder andere Nation nach gerechtigkeit und billigkeit behandelt werden. Ich empfehle ihme diesen Punkt nachdrucksam, vorzüglich die handhabung des armen

În acelaşi bilet împărăteasa Maria Theresia atrase atențiunea br. Brukenthal şi asupra celei mai importante cestiuni economice şi sociale din Transilvania, şi aceasta era regularea serviciilor şi oblegămintelor iobagilor față de nobilime, anume, ce fel de servicii trebuie desființate sau mai restrânse, în scurt asupra regulării urbariale, cum se numea pe atunci cestiunea aceasta în Transilvania. „Nu pot deloc să permit mai mult, zice împărăteasa în punctul 4, ca această lucrare, care-mi zace aşa de mult la inimă să fie tot amânată, intențiunea sa (a br. Brukenthal) în cestiunea aceasta să fie îndreptată la uşurarea iobagului, apăsat peste toate măsurile, fie el de orice naționalitate"[137].

Br. Brukenthal aşadar, avea în calitate de guvernator al Transilvaniei o misiune administrativă din cele mai laborioase şi salutare, să regenereze pe cale administrativă o țară ruinată, plină de violențe, să pună un frâu administrațiunii imorale a comitatelor, un capăt fortunelor, cari se iveau aproape în fiecare an, acum într-un comitat, acum în altul din cauza exceselor nobilimii, să ridice masa cea mai mare a populațiunii, care singură purta toate greutățile comitatelor, singură lucra pământul, singură umplea cadrele armatei, singură plătea contribuțiune, singură nutrea clasa nobilimii şi a funcționarilor, în scurt să facă din sclavia iobagului o stare mai umană, mai suportabilă.

Dar cum şi-a îndeplinit br. Brukenthal această principală îndatorire a sa, cum a apărat dânsul pe sărmanul iobag apăsat peste toate măsurile, faptele şi evenimentele vorbesc.

Cu un an mai târziu după numirea sa de guvernator, se prezintă la Sibiu deputații iobagilor din Câmpeni şi Râu-Mare. Mizerii țărani se plâng în contra despoierii şi violențelor funcționarilor, dar dânşii, oamenii cei mai onești, cei mai cu importanță în munți, fură pedepsiți cu bastoane fiindcă au cutezat să molesteze înaltele instanțe din Sibiu.

În 1779 şi 1780, țăranii aleargă amărâți la curtea imperială din Viena, împărăteasa Maria Theresia ordonă a se face o investigațiune exactă asupra tuturor plângerilor lor, şi invită guvernul din Transilvania s-o înainteze, cât mai repede la Viena (quantocius horsum promoveat). Dar investigațiunea fu amânată în nefericita Transilvania, şi abia după 4 ani de zile, după multe alergări ale muntenilor la Viena, după multe ordine ale împăratului investigațiunea fu terminată, terminată însă aşa, că după alți doi ani de zile se constată, că era cu totul contrară adevăratei stări de lucruri.

Urmă anul 1782 şi violențele întâmplate la Câmpeni. Br. Brukenthal ordonă tribunalului din Aiud să pedepsească cu moarte pe căpeteniile țăranilor, înainte de a şti cum s-au întâmplat faptele şi cine sunt adevărații culpabili.

Unterthan, von welcher Nation selber immer seye, wieder alle ungerechte Bedrückung. Schuller, Maria Theresia und Freiherr S. v. Brukenthal, Hermannstadt, 1863, 14.

[137] allermassen ich nimmermehr zugeben kann, dieses mir so angelegene Werk (die Urbarial Regulation) in längern Vorschub zu lassen. Hiebey ist vor allen auf die Erleichterung des über die Maass bedrückten Unterhan ohne Unterschied der Nation das angenmerk zu richten. Ibid. 22.

În vara anului 1784 țăranii, ca să scape de ororile servituții, aleargă și se înscriu ca militari, dar br. Brukenthal, decide, că nu robotele excesive sunt cauza acestor turburări[138].

Destul că abuzul și violențele dominau în comitate sub guvernul br. Brukenthal, munca, averea și viața țăranilor căzuse pradă pe mâna domnilor săi, administrațiunea comitatelor fără supraveghere, dreptul de plângeri închis la comitate și închis la guvern, țăranii, cari alergase la Viena, urmăriți, închiși, bătuți și condamnați la moarte, ordinele împăratului Iosif pentru ușurarea țăranilor și pentru liberarea muntenilor din închisori neexecutate, așa că umana domnie a acestui nobil regent rămase nesimțită în Transilvania și mizerul iobag știa numai că împăratul îi dorește binele, dar nobilimea și autoritățile se opun[139].

Însă cari erau ideile Br. Brukenthal în privința revoluțiunii de la 1784, cum îl mișca pe dânsul nefericita soartă a iobagilor, cum voia dânsul să liniștească turburările aceste, actele sale ne vor dovedi.

Cea dintâi știre, că țăranii români s-au revoltat în Zarand sosi la guvern în 4 novembre, pe la 10 ore, înainte de amiazi, cu un curier extraordinar trimis de comitatul Hunedoarei.

Br. Brukenthal comunică îndată această știre neplăcută cu comandantul general al Transilvaniei br. Preisz[140], și ceru să trimită forță armată suficientă, ca să suprime turburările și să restabilească liniștea publică.

Dar br. Preisz se afla față cu revoluțiunea română în mare perplexitate.

Ordinele, cari le avea dânsul din Viena încă înainte de începerea revoluțiunii erau, că afară de cazuri urgente să nu conceadă nici o intervenție militară fără de știrea consiliului de război din Viena[141]. Revoluțiunea românilor nu-i inspira nici o grijă, nici din punctul de vedere dinastic, nici din punctul de

[138] eam qvam memoratus Dominus Colonellus, in datis ad Inclytam Supremam Armorum Praefecturam, suis cum Regio Gubernio communicatis relationibus, de robotis, per dominos terrestres excessive exactis, adduxerat, plebis concitationis cauzam hand verificam esse. Species facti.

[139] Scriitorii națiunii săsești din Transilvania exagerează prea mult calitățile și valoare politică a br. Brukenthal, cu deosebire când dânșii laudă „pătrunderea sa genială", adâncile sale prevederi politice, cari de multe ori treceau departe înainte peste timpul său", când amintesc de „lucrările sale organizatorii", mai bine zis de o singură lucrare, sistemul său de impozite, prin care o parte însemnată din contribuțiunea districtelor săsești fu aruncată asupra comitatelor, sau cu alte cuvinte asupra populațiunii iobagilor (Friedenfels, Bedeus I. 5.). Particulara afecțiune, ce i-o arătase împărăteasa Maria Theresia, distincțiunile cu cari l-a onorat dânsa, în fine meritele, ce și le-a câștigat dânsul față de națiunea săsească, toate acestea nu influențează de loc adevărul istoric în privința administrațiunii sale ca guvernator al Transilvaniei.

[140] Ion Francisc br. de Preisz, locotenent-mareșal, fu numit în 22 ianuarie 1771 comandant general al Transilvaniei.

[141] Weiter aber (das General-Commando) eine Hofkriegsräthliche Verordnung beigerückt, nach welcher der Militärbeistand ausser nur in dringenden Fällen ohne Vorwissen des Hofkriegsraths nicht eingestanden werden dürfte. Guvernul trans. către împ. 8 noiembrie 1784, Schaser, 67.

vedere al statului. Țăranii români se ridicase în contra unei clase, care se afla în continuă și vehementă opoziție cu ordinele împăratului, în contra nobilimii, care nu era bine văzută nici la curte, nici în cercurile armatei, și care în fine nici dânsa nu recunoștea pe Iosif II de rege legal al Ungariei, fiindcă nu jurase și nu voi să jure pe imunitățile și obiceiurile nobilimii, în scurt țăranii se revoltase în contra sistemului feudal unguresc, sistem, pe care însuși împăratul ar fi dorit să-l vadă răsturnat cât mai în grabă, și așa br. Preisz credea, că nu e consult să se mestece fără ordin expres în această revoluțiune, să se pună în stare de război cu mulțimea iobagilor patronați de împăratul, și aceasta pentru siguranța unei nobilimi rebele cu monarhul și tirană cu țăranii[142].

De altă parte însă nu i se părea corect nici br. Preisz, ca să rămână indolent și neactiv în fața unei revoluțiuni, care sub numele împăratului executa fără milă clasa cea mai înaltă a societății, și-i prefăcea în fum și cenușă toate locuințele. „În tot cazul eu sunt perdut", zise br. Preisz când primi cea dintâi știre despre revoluțiunea țăranilor, dacă voi proceda cu severitate în contra răsculaților împăratul mă inculpă, că i-am pușcat supușii, dacă n-o fac, se întâmplă un rău și mai mare, și atunci tot eu sunt de vină".

La toate aceste dificultăți, de ordin politic și militar, în cari se afla br. Preisz, se mai adăuga în fine aversiunea personală, care exista de mai mult timp între dânsul și între br. Brukenthal. Cel dintâi un caracter militar liniștit, dar încrezut prea mult în vederile sale clare, în judecata sa sigură, în cunoștințele sale de organizare și administrațiune. Cel de-al doilea o natură mai bruscă, mai pasionată, doritor de aprobare și ambițios prea mult pentru particulara influență, ce o avuse la curtea împărătesei Maria Theresia, pentru repedea și splendida carieră ce o făcuse. Așa, că amândoi acești capi ai administrațiunii transilvane, după cum ne declară însuși br. Brukenthal, nu se puteau de loc înțelege.

Sub aceste împrejurări br. Preisz decise, că până la noile ordine, ce-i vor sosi din Viena, dânsul să amâne orice intervențiune a forței armate. Iar la cererea br. Brukenthal pentru ajutor militar, br. Preisz răspunse referindu-se la o

[142] În puterea diplomei leopoldine, sau a pactului fundamental cu casa austriacă, comandantul general din Transilvania avea să fie totdeauna un general de naționalitate germană sau cu alte cuvinte un general din armata imperială germană (Generalem tamen et caput Germanum illis praeficiemus. Punctul 17). Comandantul general atât în secului trecut, cât și în secului prezent era omul de încredere al curții imperiale și al guvernului central din Viena, dânsul da informații despre înalții funcționari ai țării și despre spiritul populațiunii, la camerele Transilvaniei era de regulă comisar regal, dânsul avea să vigileze peste toate ramurile vieții publice din țară, afacerile mai importante ale Transilvaniei nu se decideau în Viena fără de a-l consulta pe dânsul, în scurt comandantul general era centrul înaltei poliții de stat în Transilvania. Cu deosebire în epocile turburate comandantul general era considerat ca autoritatea cea mai bine informată despre părerile, intențiunile și politica curții din Viena. Supușii credincioși ai curții imperiale își adresau de regulă în astfel de timpuri petițiunile lor la dânsul sau la organele sale, și această poziție particulară a comandantului general din Sibiu l-a făcut să fie adeseori necomod autorităților și necomod nobilimii din Transilvania. (A se vedea Friedenfels, Bedeus II 356).

notă a sa încă din timpul turburărilor pentru conscripțiune (15 octombrie), și în care zice; că mai înainte de a trimite mai multe trupe în ținuturile turburate guvernul să întrebuințeze și alte mijloace pentru liniștirea poporului, totodată să-i facă cunoscut anume locurile unde va trebui să meargă armata și numele comisarilor, cari au să îngrijească de cuartirele și întreținerea armatei. Dar fiindcă guvernul în privința aceasta, adaugă br. Preisz, până acum nu i-a răspuns nimic, așa nici comanda nu este în stare să facă alte dispoziții, cu atât mai puțin că întâmplările, așa cum le descrie comitatul Hunedoarei, sunt prea difuze și aproape de necrezut, că raportul comitatului e subsemnat numai de vice-comite și de un subprefect, și dânsul speră, că în curând vor sosi știri mai sigure.

În ziua următoare însă, în 5 noiembrie, br. Brukenthal ceru din nou și cu insistență ajutor militar și adause, că împrejurările din 15 octombrie și până astăzi s-au schimbat cu totul.

În urma acestor repetite cereri br. Preisz se decise acum să pună în mișcare către teatrul revoluțiunii o parte din trupele transilvane, dar cu toate aceste să nu înceapă nici o acțiune militară în contra țăranilor răsculați.

Comanda generală, zice br. Preisz către guvern într-o notă din 6 noiembrie, se brăbește a aminti aici pe scurt dispozițiunile, ce le-a făcut prealabil în urma știrilor, cari au sosit despre revoluțiunea țăranilor, știri, cari ce e drept nu pot fi considerate peste tot ca adevărate. În comitatul Hunedoarei se aflau trei companii din regimentul din infanterie Orosz, dar aproape jumătate din soldații aceștia s-au bolnăvit în urma repetitelor alergări încoace și încolo, la cari au fost supuse companiile aceste în urma dispozițiunilor comitatului. Afară de companiile aceste s-au mai trimis în comitatul Hunedoarei încă alte 10 diferite companii din regimentele Orosz și Gyulai, din I-l regiment de grăniceri români, husarii de la Dobra și Luşerdea, o diviziune și jumătate husari de pe Arieș și din regimentul Toscana. Toate trupele acestea, zice br. Preisz, sunt puse sub ordinele vice-colonelului Karp și ale maiorului Stoianich din regimentul I român, cari au primit instrucțiunile cele mai precise, ca să procedeze în comun acord cu comisarul guvernului, cu comitele Hunedoarei br. Bornemisza și cu ceilalți funcționari ai comitatului, dar să se țină în mod serios și negreșit de la orice acțiune[143]. Iar onorabilul guvern este rugat, că în fața acestor împrejurări, când timpul deloc nu trebuie pierdut, să dea pretutindeni ordine și cu deosebire în locurile unde se duc trupele, ca din partea comitatelor să li se dea tot ajutorul și asistența în privința transportului, a cuartirelor și a subsistenței, și comanda lasă la examinarea și aprețiarea guvernului, încât e de lipsă să se repareze drumurile și podurile până la Sibiu, ca să poată fi practicabile. De altmintrelea

[143] Jedoch sich von aller Thätlichkeit erustlich und ohnfehlbar zu enthalten. – Iar administratorul domeniului fiscal din Hunedoara raportează cu data 14 noiembrie 1784: In weiteren lautet die Ordre an den hieher commandirten Oberlieut. dass künftig wider die widerspenstigen von dem Militär gar keine Gewalthätigkeit ausgeübt werden solle, und sich ohne Erlaubniss des General-Commando von aller Tödlichkeit zu enthalten seye. Der Officier oder das beorderte Commando hätte bloss den rebellirenden, und plünderenden Haufen zuzurufen, zur Ruhe zürückzukehren, und mit Worten zu ermahnen, von ihrem Unternehmen, That, oder Vorhaben abzustehen.

onorabilul guvern nu-mi va lua mie generalului comandant în nume de rău, dacă declar fără a prejudeca cestiunea, că armata singură nu este în stare să restaabilească peste tot locul ordinea, și cred, că e de lipsă și concursul onorabilului guvern, anume să trimită câțiva comisari sau preoți abili, cari să sfătuiască pe țărani, să înceteze cu excesele lor și să declare sincer, pentru ce au început și pentru ce continuă întreprinderile aceste neumane și cine i-a sedus, și dacă dânșii vor mărturisi de bună voie lucrurile aceste, guvernul va fi gata a dispune să li se facă toată dreptatea și să li se dea ajutor. Aceste sunt ce am onoare a aminti de astă dată onorabilului guvern, până vor sosi știri detailate și mai sigure în privința împrejurărilor, cari se prezintă.

Așadar br.Preisz se îndoia încă în 8 noiembrie despre știrile cari soseau de pe teatrul revoluțiunii, atunci când țăranii români ocupase întreg Zarandul, străbătuse până în Țara Hațegului, devastase Câmpenii și Abrudul și ajunsese în comitatul Sibiului până la Cioara. Dezastrul nobilimii începuse, și în aceste momente pline de pericul br. Preisz declară pe față guvernului, că a dat ordin armatei să se țină de la orice acțiune, și invită guvernul să întrebe pe țărani din ce cauză au început și de ce continuă revoluțiunea aceasta.

Răspunsul br. Preisz provocă o adâncă neliniște în sânul guvernului transilvan. pe lângă tot conflictul personal br. Brukenthal avu în ziua următoare o întrevedere cu br. Preisz și ceru cu insistență să receadă de la dizpoziționea, ce o luase în privința armatei. Dar br. Preisz rămase nemișcat și declară, că dânsul chiar și în cazul dacă răsculații vor ajunge să fie mult mai audaci nu poate să se abată de la deciziunea luată, fiindcă trebuie să răspundă de ordinele sale.

Catastrofa însă amenința cu violență nobilimea și br. Brukenthal fu de părere, că în conformitate cu vechia constituțiune a Transilvaniei, dânsul să proclame starea de război, să dea ordin nobilimii și comunităților libere să se ridice asupra țăranilor răsculați[144].

Dar br. Preisz prevăzu îndată consecințele periculoase ale acestui plan.

Anume br. Preisz se temea de încurcături politice mult mai serioase, dacă o sabie sângerată va fi transportată de-a lungul țării, dacă se vor pune signale de foc pe toate dealurile, după cum se făcea de regulă convocarea aceasta, dacă se va ridica nobilimea cu toți iobagii săi, se înțelege iobagii credincioși sau siliți, dacă vor prinde armele comunitățile orașelor, și cele două națiuni libere: națiunea secuiască și săsească. În cazul acesta Transilvania se transformă, ce e drept, în teatrul unui crâncen război fără pereche în istoria acestei țări. Nobilimea din Ungaria solidară cu nobilimea din Transilvania și ca să împiedice pericului, care de altmintrelea trecuse frontiera, se ridica și dânsa, și dintr-un

[144] (Das Gubernium) damit es nun nichts verabsäumen möge trug es dem General Commando unterm 9-ten dieses an, auf den Fall wenn dasselbe glaubte, dass die im Land stehende Militz in allen Theilen des Landes zur Unterdrückung des Aufruhrs nicht hinreichend wäre, das eintzige was in seiner Macht ist anzuwenden, den Adel nehmlich und die freye Communitäten zu ihrer eigenen Sicherheit insurgiren zu lassen. Guvernul trans. către împăratul, 13 noiembrie 1784.

război în contra românilor, se putea naşte un război în contra armatei imperiale, în contra suveranului.

Instrucţiunea aşadar cum o proiectase br. Brukenthal putea să provoace o situaţiune plină de pericule, şi br. Preisz răspunse guvernului în termeni plini de moderaţiune, că nu există motive adevărate pentru a provoca o insurecţiune generală, care în tot cazul are să coste mult şi va fi îngreunatoare pentru aceia, cari o întreprind. În cazul însă, zice br. Preisz, dacă revoluţiunea românilor va ajunge să fie generală, atunci nobilii şi oamenii liberi în interesul lor propriu pot să reziste, şi să ia măsuri de apărare, acolo unde poporul se va arăta maliţios şi unde nu va fi armata la îndemână, dar aceasta numai până în momentul când va sosi armata acolo.

După două zile, în 11 noiembrie, br. Brukenthal prezentă o nouă propunere, anume ca br. Preisz să cheme în ajutor trupe din Ungaria din comitatul Bihorului şi al Aradului. Dar br. Preisz se opuse şi acestei măsuri şi declară, că împrejurările nu sunt aşa de urgente, ca să cheme trupe din altă ţară, prin aceasta s-ar face numai zgomot şi mai mare despre revoluţiune, şi de altmintrelea în părţile Ungariei despre Transilvania se afla mai multă cavalerie, care nu poate să opereze în ţinuturile muntoase. În scurt rezervaera luată şi br. Preisz nu voia să înceapă nimic fără ordinul suveranului său.

Aşa se întâmplă, că armata imperială luă numaidecât peste tot locul o atitudine spectativă în faţa revoluţiunii. Comandanţii diferitelor corpuri priveau cum se formau trupe de ţărani, cum năvăleau asupra curţilor nobilitare, cum executau pe foştii lor domni, cum le ardeau locuinţele şi le transportau averile cu carele şi cu luntrile. Şi comandanţii aceştia rămâneau surzi şi muţi la toate rugările nobililor, ca să le dea ajutor. În unele locuri declarau, că n-au ordin să intervină, sau că ordinele dânşilor sunt pentru alte ţinuturi, ajungeau adeseori la locul de pericul după ce ţăranii prădase, executase şi aprinsese, soldaţii vorbeau şi dânşii, că românii exterminează numai nobilimea dar nu poporul contribuabil, iar soldaţii grăniceri mai adăugau că peste două săptămâni românii vor fi singurii domni peste toată Transilvania[145], şi în unele locuri luară şi dânşii parte la despoierea curţilor nobilitare.

Sub aceste împrejurări curajul ţăranilor începu să crească, şi cuvintele lui Horea adresate poporului că armata imperială n-are să li se opună se păreau a fi adevărate: „Dacă s-a întâmplat pe unele locuri să puşte din ai noştri, ziceau ţăranii, cauza a fost numai intrigile ungurilor, Stoianich este un croat, iar altul este un ungur, dar acum nici ei nu mai cutează să ne facă nimic, fiindcă am auzit noi, că au primit acum porunci în privinţa aceasta".

„Aş fi fără respect faţă de capul statului, zice contele Sztáray către cancelariul Eszterházy, nedrept faţă cu patria, dacă nu aş descoperi Excelenţei tale consternaţiunea generală a spiritelor provenită din neactivitatea vădită a

[145] Actum est jam de Hungaris, post spatium duarum hebdomadarum Valachorum erit tota Transylvania; Nos erimus soli Domini et Ungari ... eliminabuntur. Certificatul vicenotarului Ştefan Boer şi al nobilului Ladislau Andrasi din comitatul Clujului. Alba-Iulia, 20 ianuarie 1785.

armatei, care privea nemişcată cu ochi de gheaţă toate aceste, ea, care e chemată şi e plătită de ţară ca să vegheze pentru liniştea internă şi externă a patriei şi să apere locuinţele cetăţenilor. Trist spectacul în mijlocul păcii!"

„Dacă ne aducem aminte, zic magnaţii din Transilvania către contele Iankovits, de anul 1761 şi din anii următori, mai cu seamă de sub fericita domnie a glorioasei Maria Theresia, când fiecare era sigur în casa sa, şi fiecare stăpânea în linişte aceea ce avea, când ţăranii, cari s-au răsculat astăzi asupra noastră îşi cunoşteau foarte bine datoriile lor şi erau cu supunere faţă de noi, când în ţară nu era atâta armată câtă se află astăzi, fiindcă nici în timpurile cele mai războinice nu se afla în ţară mai mult de un batalion de infanterie şi un escadron de cavalerie, şi totuşi patria era liniştită, iar astăzi când în mijlocul nostru se află un număr aşa însemnat de armată, ţara arde în flăcări şi cetăţeanul nu are unde să păşească cu siguranţă, şi dacă ne aducem aminte de aceste timpuri, dacă asemănăm starea noastră de astăzi cu starea de atunci, nu putem să nu plângem cu amar când cugetăm, ce timpuri de aur au trăit părinţii noştri..."

„O adâncă durere a cuprins nobilimea, când s-a văzut silită să se apere singură, pe când armata imperială, care e plătită să apere liniştea publică a ţării, ea-şi petrecea când omorau pe nobili, privea cu nepăsare şi întârzia cu ajutorul când ardeau curţile nobilitare, dacă nobilul se plângea i se aruncau în ochi cruzimile nobilimii, cruzimi trâmbiţate atât de mult, dacă se tânguia, ziceau că nu-i nimic adevărat şi dacă nobilimea se apăra o inculpau că face răscoală, iar când ţăranul omora pe domnul său, armata zicea, că nu trebuie să extermineze pe nevinovatul popor contribuabil, ea publica pace şi linişte, când revoluţiunea era mai mare şi nu voia să taie, să atingă pe poporul tâlhar, zicând că n-are ordin să întrebuinţeze armele în contra românilor, armatei îi părea rău să extermineze poporul, care ridicase o cruce de aur pentru executarea tâlhăriilor sale, care se jurase pe o cruce de aur, ca să ruineze ţara, care sub titlul de popor contribuabil ridicase o cruce în loc de steag, ca să extermineze până la unul pe domnii săi pământeşti".

XX. GUVERNUL TRANSILVAN ŞI REVOLUŢIUNEA

Ne întoarcem acum la măsurile administrative, ce le luase guvernul transilvan în sfera activităţii proprii pentru salvarea nobilimii şi suprimarea revoluţiunii.

Comitatul Hunedoarei şi comitatul Albei amândouă teatrele revoluţiunii rămăsese fără capi administrativi, căci amândoi comiţii br. Bornemisza şi br. Kemeny îşi părăsise funcţiunile lor şi fugise de frica ţăranilor la Sibiu.

O probă evidentă cât de puţină responsabilitate avea oficiul de comite în secului trecut.

Dar amândoi aceşti înalţi funcţionari, fără ocupaţiuni, primiră o aspră cenzură din partea guvernului şi fură trimişi înapoi în comitatele lor[146].

[146] Displicentur prorsus advertit D. Vestram contra recentioris etiam ordinationis praescriptum Circulum administrationi suae clementer delatum deseruisse ... penes cui contumacis facti sui exprobationem Eidem D. Vestrae serio hisce, et positive committitur,

Caracteristic însă pentru deplorabila administrațiune a Transilvaniei în timpul acesta era, că guvernul din Sibiu acum după începerea revoluțiunii, află cu cale să-și arate îngrijirea sa de munca și de pâinea cea amară a țăranului, să ordone comitatelor că funcționarii cari călătoresc prin districtele lor, fie pentru afaceri private sau publice, să nu zmulgă și să nu stoarcă pe țărani[147]. Avea așadar cunoștință guvernul transilvan, că astfel de rapacități se întâmplau de regulă în comitate.

Dar măsura era tardivă.

În timpul acesta aproape toți funcționarii, chiar și în comitatele cele mai depărtate; își părăsise funcțiunile lor și nu mai aveau curajul să călătorească prin comune, cu atât mai puțin să zmulgă pe iobagi.

Dar trebuiau măsuri mai decisive și guvernul afară de preotime nu avea alte mijloace.

În timpuri critice guvernele nesincere și despote aleargă de regulă la preoți, ca prin dânșii să sufoce reclamațiunile poporului nemulțumit. Tot asemenea și guvernul transilvan văzând, că periculul revoluțiunii e serios își caută acum refugiul la preotime și în 6 noiembrie invită pe amândoi episcopii din Sibiu și din Blaj, ca dânșii prin clerul lor subaltern să îmblânzească inimile turburate ale țăranilor.

În comitate însă dezordinea era la culme. Măsurile guvernului trebuiau executate fără întârziere și cu succes, dar spiritele erau agitate, funcționarii retrași prin fortărețe sau fugiți. Trebuia la fața locului mai multă activitate, o autoritate cu puteri mai extinse, mai calmă, mai prudentă și totodată mai energică.

În fața acestor împrejurări guvernul numi în 7 noiembrie pe consilierul Mihai Brukenthal[148] de comisar al său, și-l însărcină să se apropie de ținuturile revoltate și să-și dea toată silința ca să liniștească poporul turburat.

Instrucțiunile comisarului erau următoarele: grija sa principală să fie liniștirea revoluțiunii, comisarul să-și procure informațiuni detaliate și autentice despre numărul trupelor și despre căpitanii țăranilor, despre cauzele revoluțiunii, actele răsculaților și intențiunile lor, spre scopul acesta dânsul să trimită spioni încrezuți în taberele țăranilor, și în cazul dacă revoluțiunea se va liniști întrucâtva, atunci pe cât îi vor concede împrejurările să promită premii de câte 20-50 galbeni acelora, cari vor prinde pe căpeteniile țăranilor. Iar dacă revoluțiunea pe cale pacinică nu se va putea liniști și va trebui să intervină forța armată, atunci acțiunea comisarului nu va fi alta, decât să facă atent pe comandantul trupelor unde este de lipsă ajutorul militar mai de urgență. Pentru

ut indilate ad suum circulum conferat. Guvernul trans. către br. Bornemisza, 7 noiembrie 1784.

[147] Officiales in Circulo et Processu suo, seu privata ex ratione, seu publici causa itinerantes ab omnibus exactionibus, et extorsionibus Plebisque emunctionibus sub irremisibili officii amissione et incurrenda in duplo refusionis poena abstineant. Guvernul trans. către comitate, 8 noiembrie 1784.

[148] Nepot al guvernatorului Samuil Brukenthal.

siguranța sa personală i se dă o gardă de 20 de soldați, și în cazuri extraordinare și unde vor trebui luate măsuri de urgență, comisarul este autorizat să facă și să dispună toate, câte va afla de lipsă pentru liniștirea revoluțiunii și pentru ajutorul persoanelor, cari se vor afla în pericul.

Tot în aceea zi fu invitat și episcopul Ghedeon Nichitici să plece și dânsul împreună cu comisarul guvernului și prin sfaturile sale înțelepte să liniștească violențele poporului turburat.

Dar revoluțiunea, ziceau căpitanii, e cu știrea, cu voința și cu porunca împăratului și guvernului ca să combată faimele aceste adresă țăranilor în 11 noiembrie următoarea patentă în limba română:

„Guvernul regal a înțeles cu mare indignațiune, că o parte din țăranii români amăgiți prin minciunile și sfaturile unor oameni înșelători și cu rele intențiuni, au început să comită grave atentate și adunați în trupe au început să devasteze averile, cu deosebire casele nobililor, anume sub pretextul, că dânșii ar fi primit în această privință porunci de la superiorii lor. Dar fiindcă voința neîndoioasă a augustului împărat este, că fiecare să se ocupe pe acasă liniștit cu afacerile sale, și fiindcă faptele acestea desigur au atins adânc pe augustul împărat, care va pedepsi cu severitate ca pe un turburător al liniștii publice pe tot omul, care nu se va întoarce la ascultare. Din această cauză guvernul regal vă ordonă vouă tuturor și fiecărui turburător al liniștii publice, sub cea mai grea pedeapsă, ca să vă împrăștiați și să vă duceți pe la casele voastre, și dacă aveți vreo plângere în contra cuiva să ne-o arătați nouă guvernului regal, care avem sarcina să facem dreptate oricui. În modul acesta prin ascultarea voastră veți câștiga grația prea sfintei sale Maiestăți, iar la din contra să fiți siguri, că aveți să fiți considerați ca supuși rebeli și necredincioși ai Maiestății Sale și veți fi aduși la ascultare chiar și cu forța armată."[149]

Dar mijlocul cel mai sigur pentru liniștirea revoluțiunii i se părea guvernului prinderea căpitanilor. Spre scopul acesta adresă în 18 noiembrie populațiunii din Transilvania o nouă patentă al cărui conținut era următorul: că deoarece s-a observat, că țăranii răsculați cu scopul ca să extindă revoluțiunea din zi în zi tot mai mult, trimit amăgitori din sat în sat și prin minciuni și seduceri periculoase invită pe țărani să se unească cu dânșii, ca nu cumva răul acesta să se extindă și mai departe, guvernul face cunoscut tuturor, că cine va prinde pe un astfel de amăgitor și înșelător, și-l va da în mâinile tribunalului mai de aproape, va primi o frumoasă recompensă de 30 fl. ung., iar dacă vreo comună va primi în mijlocul său pe un astfel de amăgitor și se va uni cu răsculații, atunci primarul comunei și trei locuitori dimpreună cu dânsul fără speranță de agrațiare, au să fie trași în țeapă.

Aceste erau cuvintele guvernului către țărani. „Dacă cineva are vreo plângere în contra cuiva, zicea br. Brukenthal, să ne-o arate nouă guvernului regal."

[149] Comunicăm aici patenta aceasta în traducere nouă după textul original din limba latină.

Peste tot guvernul transilvan se făcea că nu pricepe fortuna, că nu cunoaşte cauzele revoluţiunii, că nu ştie de plângerile ţăranilor şi cari sunt intenţiunile lor, considera pe ţărani ca şi când ei nu ar avea nici un motiv just să fie nemulţumiţi de mizeria lor şi privea apărarea ţăranilor în contra despoierii, lupta lor pentru câştigarea unor drepturi legitime, ca o crimă demnă de moarte.

Periculul începuse, dar cu toate aceste guvernul din Sibiu nu voia să arate nici cel mai mic semn de bunăvoinţă faţă cu ţăranii, nu le promitea nici o concesiune, nu le oferea nici chiar speranţa, că soarta lor se va cerceta şi ameliora. Ostil tuturor dorinţelor acestor ţărani, guvernul din 1784 voia să suprime revoluţiunea cu forţa, şi numai după ce br. Preisz declară, că dânsul nu voieşte să verse sângele ţăranilor, atunci guvernul din Sibiu alergă la alte mijloace tot atât de despotice, la calmarea poporului prin preoţi, combaterea cu patente, premii pentru prinderea căpitanilor, ameninţări că primarii şi trei locuitori din fiecare comună vor fi traşi în ţeapă, şi ordine, că o parte din cadavrele ţăranilor să rămână neînmormântate şi ţintuite pe roate, ca să fie de exemplu şi pentru alţii.

Aceste erau în scurt principiile, aceste erau măsurile administrative ale guvernului transilvan pentru liniştirea revoluţiunii din 1784.

XXI. ARMISTIŢIUL DE LA TIBRU

În 11 noiembrie căpitanii Cloşca şi Horea tânărul ocupase Cricăul şi în 12 noiembrie dânşii încheiară la Tibru un fatal armistiţiu cu armata imperială, armistiţiu, care puse capăt operaţiunilor mai departe ale ţăranilor români.

Br. Preisz în dificila poziţiune, în care se afla dânsul, se decise, că până la noi ordine ce-i vor sosi din Viena, să împiedice cel puţin progresul revoluţiunii prin o politică de conciliere, să arate ţăranilor periculele revoluţiunii şi să le ofere speranţa, că pe cale pacinică vor putea să-şi dobândească drepturile lor.

Cu misiunea aceasta br. Preisz însărcină pe vice-colonelul Schultz din regimentul secuiesc de husari[150].

Vice-colonelul Schultz, trimise îndată pe locotenentul Probst înaintea trupei, care venea asupra Găldii, ca să-i pregătească o întrevedere cu căpitanii ei.

În 10 noiembrie locotenentul Probst se întâlni cu căpitanul Cloşca în valea numită Pârâul Turculuí, conferi aici cu dânsul şi cu trupa sa, iar în ziua următoare se întoarse la Cricău, şi înaintă vice-colonelului Schultz următorul raport:

„Primind ordinul onorabilei comande a diviziunii am sosit în 8 ale lunii curente pe la miezul nopţii cu 24 de husari în comuna Remeţi, dar n-am aflat aici pe nici un subprefect şi pe nici un alt funcţionar, aşa că nu era nimeni, care să-mi fi putut da mână de ajutor în afacerea aceasta.

[150] Anton Schultz de Leichtenthal servise în anii 1773-1774 ca maior în graniţa militară a Croaţiei, iar în anul 1783 fu trimis ca vice-colonel în regimentul secuiesc de husari şi în 1793 avansă la rangul de general.

Comuna Remeţi este aşa de împrăştiată, încât numai ici şi colo se vede câte o casă aşezată pe câte un deal, drumurile sunt prin stânci precipişe şi peste prăpăstii, aşa că în timp de noapte nici nu poate să călătorească cineva pe aici, mai cu seamă călare.

În ziua de 9 noiembrie am luat direcţiunea spre Ofenbaiă, dar încă pe drum am auzit că violenţele ţăranilor turburaţi din ţinutul acesta se terminase pe aici, şi că dânşii s-au întors către comuna Mogoş (care este tot Remeţi). În acelaşi timp am văzut pe locuitorii din comunele Ponor şi Remeţi, că mergeau la adunare, unde erau chemaţi cu un circular. Am plecat şi eu după dânşii, tot în partea aceea în care mergeau ţăranii şi locuitorii aceştia, până când ne ajunse noaptea.

În ziua următoare, în 10 noiembrie către seară, observai, că o mulţime de oameni se aduna în valea numită la Pârâul-Turcului, mă apropiai de dânşii şi cerui să vorbesc cu căpitanii lor. După un mic discurs, ce-l ţinu în limba lor ieşiră numaidecât înainte doi oameni şi mă întrebară ce voiesc, şi dacă eu sunt de partea Maiestăţii sale împăratului sau de partea domnilor? La cuvintele acestea eu le răspunsei că sunt trimis aici pentru siguranţa lor, dar dânşii îmi răspunseră că siguranţa lor stă în aceea ca să le dau puşcti şi săbii şi să fie liberi de domnii lor.

După ce văzură încă că eu sunt român, şi crezând că sunt de religiunea lor mă rugară să înaintez autorităţii următoarele trei puncte:

1. Se roagă să fie l i b e r i d e i o b ă g i e;
2. Să fie m i l i t a r i z a ţ i.
3. Să fie lăsaţi iarăşi în libertate câţiva oameni, cari se află condamnaţi şi închişi în Galda.

Ţăranii aceştia nemulţumiţi sunt din următoarele comune, anume din întreg domeniul Zlatnei, din Lupşa, din Câmpeni, Ponor, Remeţi, Bistra, Ofenbaiă, Muncel, Sălciua, toţi formează o trupă în număr sigur de 1400 de oameni, şi pe fiecare moment sosesc la dânşii tot mai mulţi ţărani. Ei sunt comandaţi de doi căpitani, unul se numeşte Ion Cloşca din Cărpeniş, iar altul Gabvrilă Bîrlă din Remeţi. Trupa aceasta a trecut astăzi dincoace de munţi peste hotarele lor, astăzi se împărţesc sub căpitani, şi apoi se vor uni cu o trupă mai mare, pe care o comandează un căpitan cu numele Horea şi vor ataca Ighiul.

Ei lasă neatins tot ce e împărătesc, dar pe reformaţi şi pe ariani îi boteză cu preotul, care-l au cu dânşii, după cum au şi botezat pe mai mulţi inşi din Ofenbaiă.

Dânşii îmi tot spuneau că au porunci de la Maiestatea Sa împăratul pentru lucrurile aceste, şi eu cerui într-un mod de tot fin, să văd şi eu o poruncă de aceste şi atunci ei îmi arătară (anume căpitanul) un cuart de hârtie, pe care se afla scrisă în limba română o copie de pe o rezoluţiune, şi care nu poate nicidecum să le dea vreun motiv pentru revoluţiunea acestea.

Eu aş fi înaintat onorabilei Diviziuni încă ieri raportul acesta, dar nu cunoşteam drumurile, şi nu am fost până astăzi în stare să ieşim din stâncile, cari ne uimeau, şi unde nu puteam să căpătăm vreo proviziune, nici noi şi nici caii

noştri. Şi fiindcă ţăranii de aici au venit cu toţii încoace, şi pe acasă au rămas numai femeile şi copiii, aşa am fost şi eu silit să mă retrag aici.

Căpitanul Ion Cloşca este armat cu o puşcă şi cu o teacă goală de sabie, iar companionul său cu puşti şi cu pistoale. Mulţimea se adresează către dânşii cu titlul de căpitan şi ieri l-au prestat jurământul de credinţă. Mijloace de subsistenţă n-au deloc, din care cauză şi taie imediat vitele ce le apucă în mână. Iar poporul celălalt este armat parte cu puşti, parte cu lănci, parte cu topoare şi cu furci. Muniţiune au puţină sau aproape deloc, şi intenţiunea lor este să extermineze pe toţi nobilii, cari nu sunt militar.

Aceste am onoare a aduce respectuos la cunoştinţa onorabilei comande a Diviziunii, ca sigură informaţiune.

Căpitanul Cloşca a împuşcat la moment pe un preot român din Ofenbaiă, care-i mistrase pentru revoluţiunea lor.

Probst
locotenent primar"

Iar în ziua următoare, în 12 noiembrie, vice-colonelul Schultz avu o întrevedere cu Cloşca şi cu alţi căpitani de ai ţăranilor pe dealul comunei Tibru. Încheie cu dânşii un armistiţiu de 8 zile şi despre întreg decursul acestor tratări supuse br. Preisz următorul raport:

„Convins pe deplin că în tristele împrejurări de atăzi măsurile blândeţii şi ale indulgenţei sunt cele mai eficace pentru siguranţa magnaţilor şi a nobililor, şi pentru a evita vărsarea de sânge a ţăranilor răsculaţi, subsemnatul m-am decis să mă duc la căpitanii trupei şi prin o convorbire personală cu dânşii, să cercetez, ce fel de oameni sunt aceştia, ce i-a îndemnat pe fânşii la pasul acesta contrar ordinii publice şi unde ţintesc intenţiunile lor.

Spre scopul acesta am însărcinat pe locotenentul Probst din regimentul secuiesc de husari, care, pentru cunoştinţa excelentă a limbii şi a scrisorii româneşti, mi se părea cel mai abil, că unde va afla vreo trupă adunată de ţărani să se apropie de dânşii, să-i trateze cu blândeţe, să se informeze despre căpitanii trupei şi să-mi pregătească o convorbire personală cu ei.

Raportul locotenentului Probst, anexat aici în original, arată succesul misiunii sale. Eu am primit raportul acesta pe drumul dintre Ighiu şi Ţelna, unde o parte din oamenii aceştia ajunsese cu devastările lor încă cu o zi mai înainte, adică în 10 ale lunii curente.

În ziua de 11 noiembrie după amiazi sunetul de alarmă al clopotelor din Cricău mă cheamă să dau ajutor acolo. Dar pe când am sosit eu aici cu mica mea trupă, devastarea era terminată. Ţăranii se retrăsese în munţi şi ocupase poziţiuni pe dealul viilor dintre Cricău şi Tibru, lângă focurile îndatinate de noapte.

Cercetai devastările, ce le făcuse dânşii în Cricău şi întâlnii dinaintea castelului contesei Székely pe un om, care voia să intre călare în curte, şi fiindcă dânsul la scurtele întrebări, ce i le adresai începu să răspundă gângăvind, omul mi se păru suspect şi ordonai să-l ducă legat la Galda.

Omul acesta era preotul Popa Petru din Lupşa. Dar după ce-l arestară şi-l duseră veni locotenentul Probst şi-mi spuse, că preotul acesta venise din tabăra ţăranilor în urma rugărilor sale, fiindcă dânsul voia să convingă pe preotul acesta şi prin dânsul întreaga trupă despre oroarea devastărilor, ce le făcuse aici.

Eu ordonai locotenentului Probst să vegheze asupra Cricăului şi apoi mă întorsei pe urma preotului înapoi la Galda, dar ajunsei la Galda înaintea dânsului, îl luai în cuartirul meu, desfăcui îndată fiarele de pe dânsul, îi restitui de la mine banii, ce i luase husarii şi cercai prin binefaceri să-i câştig încrederea...

În ziua următoare însă, voind să cercetez pe căpitanii trupei în poziţiunile lor, am lăsat pe preotul acesta nelegat în paza sergentului Fencht, ca să-l îngrijească bine, unde dânsul se află şi acum.

Apoi luai cu mine un subofiţer şi am plecat. Dar încă pe drum observai că trupa ţăranilor care se afla pe deal apucase drumul către Aiud. În acelaşi timp veni şi locotenentul Probst cu trupa sa, căci dânsul încă îi observase toată noaptea, lăsărăm înapoi toată trupa noastră şi plecarăm înainte cu doi soldaţi, strigarăm către ţărani şi chemarăm pe doi înşi la noi, iar cei doi husari le spuseră, că locotenentul Probst mă duce la dânşii, deoarece căpitanii lor doresc să vorbească cu mine.

Cei doi ţărani prin strigările lor făcură numaidecât să se oprească trupa ţăranilor, care plecase, şi-i întoarseră înapoi. iar după un interval de o jumătate de oră se întoarseră, cam jumătate din toată trupa aceasta, la 1500 de oameni iarăşi în poziţiunile lor de mai înainte între Cricău şi Tibru, iar cealaltă jumătate se opri pe coasta dreaptă a dealului, care se coboară spre Benic.

După întoarcerea lor veni îndată călare la mine al doilea căpitan al lor, Ion Cloşca din Cărpeniş, cu 6 oameni pe jos, dar nearmaţi şi mă întrebă, dacă eu sunt de partea Maiestăţii Sale împăratul sau de partea domnilor.

Eu îi răspunsei, că în calitate de ofiţer al statului major nu suferă îndoială, că eu trebuie să fiu de partea Maiestăţii Sale împăratul, că vin la dânşii ca amic şi-l întrebai dacă dânsul e căpitanul mai mare. La întrebarea aceasta Cloşca îmi răspunse că peste trupa aceasta căpitanul mai mare este Ion Horea fiul lui Urs Horea, iar dânsul este căpitanul al doilea, şi începu numaidecât să-mi înşire plângerile lor, dar eu îl întrerupsei îndată şi cerui să vină şi Ion Horea dimpreună cu preotul, care probabil, că se află la dânşii şi câţiva din oamenii mai bătrâni. La cuvintele mele despre preot, dânsul mă întrerupse numaidecât zicând, că preotul trebuie să fie în mâinile mele, deoarece preotul acesta ca om bun s-a dus la locotenentul Probst pe parola ce i-a dat-o. Eu m-am excusat şi-i am declarat că dacă preotul acesta ar fi venit la mine eu l-aş fi adus înapoi.

În ce priveşte însă prezenţa lui Horea, Ion Cloşca îmi zice că dânsul şi Horea sunt totuna, şi că Horea nu se afla acum acolo, dar cu toate aceste se întoarse numaidecât înapoi, ca să-l caute, apoi veni şi Ion Horea din poziţiunea sa, dimpreună cu toată trupa sa, aducând înainte o cruce mică aurită.

La o depărtare de 500 de paşi eu cerui să se oprească întreaga trupă, şi chemai să se înfăţişeze numai căpitanii. Apoi veniră la mine Horea, Ion Cloşca

dimpreună cu alţi trei oameni, din care unul aduse şi crucea, îmi deteră mâinile şi declarară că dânşii sunt supuşi fideli ai Maiestăţii Sale.

Apoi le adresai următoarele întrebări:

1. Ce i-a îndemnat pe dânşii să facă atâta adunare de popor?

La întrebarea aceasta dânşii îmi repetară din nou toate cestiunile cari le comunicase locotenentului Probst şi declarară expres, că afacerea lor priveşte întreaga ţară[151], că de 7 ani şi mai bine s-au plâns la autorităţi pentru anumite drepturi, ce le aveau în munţii din domeniul de sus al Zlatnei, drepturi, cari mai înainte erau lăsate în libera lor folosinţă, însă n-au putut să obţină nici o uşurare. Pentru folosirea acestor drepturi dânşii plăteau mai înainte numai câteva sute de florini, dar acum întreaga sumă face numai pe un singur an la 1400 fl. şi în suma aceasta nu se cuprinde ce mai iau pe deasupra funcţionarii, şi care încă face a treia parte din toată suma.

Împrejurările aceste i-au silit să înainteze încă în anul acesta Maiestăţii Sale o umilită plângere prin Urs Horea, care a călătorit în persoană la Viena. La petiţiunea aceasta dânşii au primit în luna aprilie o rezoluţiune, pe care o anexez aici copiată în limba română[152], şi prin rezoluţiunea aceasta li s-a promis, că plângerile lor vor fi satisfăcute, şi dânşii stau şi acum pe rezoluţiunea aceasta.

Guvernul, ce e drept, a ordonat o investigaţiune, dar comisiunea a luat lucrul prea uşor şi numai pe deasupra, afară de aceea în tot timpul se aflau arestaţi din ei câte 100 de oameni şi mai bine, şi câţiva din oamenii aceştia au şi murit din cauza bătăilor, numai ca lucrul acesta să ajungă odată la un capăt. Chiar şi acum se află închişi 5 inşi la Zlatna şi 2 la Galda tot pentru afacerea aceasta, şi numele celor din urmă este Dumitru Todea şi Cian Pascu.

2. La întrebarea pentru ce turbură dânşii liniştea publică şi pentru ce comit omorurile aceste, fiindcă ori cum nu-i asta calea, pe care pot să-şi câştige drepturile lor?

Dânşii răspunseră că uciderile s-au întâmplat fără de ştirea şi fără voia lor, deoarece se unesc cu dânşii şi oameni, care nu se ţin de ei, că peste tot cauzele nemulţumirii sunt mai cu seamă tratările cele rele ale domnilor şi ale funcţionarilor, aceştia îi înjură şi dacă se duc cu plângeri îi scot afară din casă şi-

---

[151] Aici vice-colonelul Schultz din necunoştinţa limbii române pune cuvântul „Ţarină" în loc de „Ţară" (dass ihre Sache die ganze Zarina betrefe). Szilágyi înţelege sub cuvântul acesta „domeniul fiscal al Zlatnei şi iobagii de acolo", însă trebuie să observăm că nici în seculul trecut şi nici în secului prezent, teritoriul din Munţii Abrudului nu s-a numit Ţarina. Tot numai ţară şi nimic altceva înţelege şi guvernul transilvan în raportul său către împăratul, din 25 noiembrie 1784 (und – der Haufe – auf die Untersuchung und Abstellung seiner Klagen, als welche das ganze Land betreffen beharret).

[152] În actele contelui Iankovits rezoluţiunea aceasta se află numai în traducţiune germană şi conţinutul ei este următorul: „În privinţa plânsorilor ce le-au înaintat suplicanţii, se ordonă astăzi guvernului, ca de aci înainte să-i apere pe toţi până se va termina afacerea aceasta, şi să poată merge acasă atât aceia cari sunt arestaţi, cât şi aceia cari sunt împrăştiaţi până se va decide întreagă afacerea lor. Dată în cancelaria ungaro-transilvană. Viena, în 13 aprilie.

Francisc Horvath

Suplicanţii din domeniul Zlatnei se roagă la prea înalta curte imperială."

i tratează cu dispreţ, pe când ar trebui să ştie, că dânşii sunt supuşii Maiestăţii Sale şi plătesc contribuţiune.

Macavei Bota şi Vasile Ioja sunt în continuu primari fără să se fi făcut vreo alegere nouă, unul e în Vidra şi celălalt în Râu-Mare, şi amândoi primarii aceştia s-au înavuţit prin asupririle ţăranilor aşa de mult, încât la începutul turburării amândoi şi-au încărcat banii pe doi cai şi au fugit cu ei în munţii cei mai înalţi, se mai adauge, că Macavei Bota şi alţi mulţi îndrăznesc să înjure pe Maiestatea Sa în modul cel mai infam şi mai odios.

3. La întrebarea ce le-am făcut-o că totuşi nu poate fi, ca uciderile să se fi întâmplat fără de ştirea şi fără de voia lor, fiindcă dânşii sunt căpitanii oamenilor?

Dânşii răspunseră că ori pe unde trec vin în fiecare zi pe urma lor şi alţi iobagi, partea cea mai mare înfuriaţi asupra domnilor săi, şi aceştia conduşi de un sentiment de răzbunare asupra domnilor săi, comit ilegalităţile aceste, ilegalităţi cari apoi se trec pe socoteala lor, şi de altmintrelea dânşii nici nu sunt în stare să ţină în ordine o mulţime aşa mare de oameni.

4. Cine anume se află la dânşii şi de unde au venit oamenii aceştia, fiindcă judecându-i după faptele lor, dânşii nu pot fi consideraţi decât ca tâlhari?

La întrebarea aceasta dânşii răspunseră, că la ei nici un tâlhar nu se află, că toată trupa e compusă numai din ei, oameni din Ţară, că nici nu se află tâlhari pe la dânşii, şi cu atât mai puţin sunt ei, iar Popa Petru pe care-l întrebasem mai înainte în particular despre cunoscutul Salis mă asigură, că dânsul nici de numele lui Salis n-a auzit.

5. Dacă mai au ceva să-mi spună sau să se roage.

La aceasta îmi repetară din nou toate cestiunile amintite mai sus, şi cari sunt cuprinse în punctele specificate în raportul locotenentului Probst, şi afară de aceea se mai rugară să fie înscrişi ca militari fiind gata să se prezinte peste tot locul, unde vor cere înalţii mei superiori.

După declaraţiunile acestea i-am întrebat dacă dânşii mă consideră ca pe un servitor al Maiestăţii Sale şi dacă vor asculta de poruncile mele, aşa ca şi cum eu le-aş da în urma prea înaltului ordin al Maiestăţii Sale şi dânşii răspunseră, că da.

Apoi le pusei în vedere într-un mod detaliat răscoala lor, devastările şi uciderile şi le arătai, cât timp au pierdut ei în economia lor domestică de atunci încoace, şi le ordonai să se împrăştie numai decât în linişte pe la casele lor şi să accepte cu pacienţă cele ce se vor urma, ca aşa cel puţin în modul acesta să nu se facă şi mai mult nedemni de prea înalta graţie şi amnistie, fiindcă dânşii trebuie să ştie, că intenţiunile Maiestăţii Sale ţintesc numai la binele supuşilor săi. Îndeosebi ordonai lui Ion Horea să caute pe tatăl său, şi să aibă grijă ca şi celelalte trupe să se reţină de la orice excese, iar dânsul împreună cu tatăl său, să se întoarcă înapoi acasă, fiindcă eu voi supune în persoană afacerea aceasta înalţilor mei superiori din Sibiu.

Apoi Ion Horea şi Ion Cloşca îmi declarară, că dânşii vor asculta îndată cu trupa prezentă, dar se roagă să li se restituie cei trei oameni şi caii lor, pe cari i-au prins soldaţii mei, de asemenea şi Popa Petru din Lupşa.

Apoi mă întrebară despre timpul când mă voi întoarce iarăşi la dânşii şi le voi aduce o deciziune la rugările lor, şi cu deosebire o rezoluţiune în scris la petiţiunea, ce au înaintat-o Maiestăţii sale, şi dacă atunci va trebui să vină tot în modul acesta.

Eu le declarai din nou, că petiţiuni cu adunări de oameni nu se pot face, ci e de lipsă ca ei să rămână pe la casele lor, fiindcă eu voiesc să am a face numai cu căpitanii ca suplicanţi, şi aceasta chiar în prezenţa lui Urs Horea, şi aşa după propria lor propunere eu voi sosi la dânşii în Câmpeni cel mult până în 19 ale lunii acesteia.

Apoi se rugară din nou, ca Popa Petru să fie lăsat în libertate, şi dânşii jurară pe cruce după modul lor individual, că-şi vor ţine cuvântul, se vor duce acasă, vor rămâne liniştiţi şi vor comunica toate aceste lui Urs Horea, iar eu sărutai crucea în semn, ca jurământul lor să fie stabil, şi că voi interveni.

Apoi dânşii se întoarse la trupa lor, iar eu pentru siguranţă mai mare, că într-adevăr vor publica mulţimii ordinul ce-l dasem, ordonai locotenentului Probst să meargă şi dânsul călare până acolo ca să asculte publicaţiunea, şi dacă s-ar întâmpla să lase ceva afară, să facă a se adăuga. Apoi mă luai şi eu călare după dânşii, intrai chiar în mijlocul trupei, şi văzui că toţi mă primiră cu modestie şi cuviinţă[153], ascultară publicaţiunea cu capul descoperit, se împrăştiară numaidecât, iar ţăranii, cari locuiau în apropiere se întoarseră pe la satele lor şi unii din ei slobozirâ puştile în aer.

Eu încă mă întorsei înapoi la cuartirul meu din Galda, lăsai în libertate pe cei trei prizonieri din Mesentea dimpreună cu caii lor şi ordonai să-i dea în mâna soldatului, care rămăsese înapoi, iar în ce priveşte extrădarea Popii mă escuzai, că încă n-a sosit la mine.

Depinde acum de la graţioasele ordine mai înalte, dacă se pot acorda aceste rugări ale ţăranilor spre a se putea evita orice vărsare de sânge, şi ce fel de ordine mi se vor da mie pentru întrevederea fixată pe ziua de 19 ale lunii acesteia, şi aici îmi permit totodată a observa, că Ion Cloşca la prima întâlnire îmi declară, că dânşii acum ce e drept nu sunt aşa de teribili, dar pe viitor se vor arăta şi mai înfricoşaţi, chiar dacă lucrurile aceste vor ţine cât de îndelungat şi chiar dacă îi va costa şi viaţa, fiindcă e mult de când dânşii se tot plâng[154]. Sibiu, în 14 noiembrie 1784

Schultz de Leichtenthal,
vice-colonel".

---

[153] Aici vice-colonelul Schultz, după cum ne spune un martur ocular, se adresă către ţărani cu următoarele cuvinte: „Noi credem ce zic oamenii aceşti de omenie (adică Cloşca şi ceilalţi patru soţi ai săi) şi aceştia sunt oameni drepţi", iar despre crucea care o ţinea Cloşca în mână, vice-colonelul Schultz zise: „şi vedem că chipul acesta pe cruce e chipul împăratului şi eu mă plec la chipul împăratului şi până în a opta zi să fie pace şi linişte, şi a opta zi vom merge la Câmpeni şi vom vedea ce a fi". Interogatoriul lui Avram Vasile din Lupşa. Turda, 29 noiembrie 1784.

[154] Pe timpul acestor consultări, un incident sângeros se întâmplă în tabăra ţăranilor. nobilul Nicolae Biró din Benic, simţind că periculul e aproape, veni în tabăra ţăranilor să facă pace cu bani, aşa că în cazul dacă ţăranii vor veni asupra Benicului, casa şi familia sa să rămână scutite. Dar căpitanul Cloşca observând că un nobil se apropie de locul unde se consulta dânsul cu vice-cololenul Schultz ridică indignat deodată capul în sus şi făcu nişte ochi mari, iar vice-colonelul Schults îi făcu numaidecât semn cu mâna să se întoarcă înapoi. Nefericitul nobil se întoarse, dar la depărtare de 100 de paşi, ţăranii din apropiere -l traseră jos de pe cal şi-l executară la moment.

Înainte de toate însă o mică observaţiune.

După cum vedem vice-colonelul Schultz prezintă raportul său într-o formă ca şi cum dânsul ar fi început pasul acesta fără de ordinul prealabil al comandei generale.

Dar misiunea lui Schultz era ordonată, şi după toate regulele disciplinei militare nici nu putea să fie altcum.

În aceea zi chiar în care vice-colonelul Schultz trata la Tibru cu ţăranii răsculaţi, br. Preisz zicea într-o notă către guvernul transilvan: „Din partea comandei s-a şi început cu răsculaţii calea împăciuirii, ca mijlocul cel mai bun şi mai salutar[155].

Aşadar iniţiativa tratărilor cu ţăranii, politica de conciliere o începuse br. Preisz şi încă fără de ştirea guvernului transilvan[156].

În scurt, rezultatele deliberărilor de la Tibru erau că vice-colonelul Schultz promise ţăranilor, că în timp de 8 zile le va aduce rezoluţiunea împăratului la plângerile cari le înaintase dânşii în anii precedenţi[157], de asemenea şi deciziunea guvernului la noile cereri, ce le făcuse acum la Tibru, iar până atunci ţăranii să se întoarcă pe la casele lor, şi în cele 8 zile să nu mai continue de loc revoluţiunea, apoi amândouă părţile, căpitanii şi vice-colonelul Schultz întăriră împăciuirea aceasta prestând jurământul pe crucea aurită.

Dacă vom privi acum în fond cererile, ce le făcuse ţăranii la Tibru, deşi erau foarte simple, dar trebuie să recunoaştem adânca lor importanţă socială şi politică. Liberi de iobăgie şi militarizaţi, aceasta era noua constituţiune, ce o cereau românii de la 1784. Oricum să fie lucrurile, fie din o simplă iubire de arme, fie numai din coincidenţa şi forţa împrejurărilor, dar ţăranii de la 1784 tindeau la aceeaşi stare socială şi politică, care o avuse poporul român în epoca militară.

Constituţiunea militară făcuse pe cele două ţări româneşti de la Dunăre să-şi păstreze o independenţă naţională în timpuri de grele încercări, să poată rezista cu o faimoasă vitejie la repetitele atacuri ale regatului unguresc, polon şi ale imperiului otoman, constituţiunea militară a făcut din Serbia şi Muntenegru să poată exista ca state în faţa unui inamic atât de violent şi atât de puternic, în fine constituţiunea militară a făcut pe mica Croaţie să păstreze încă până în zilele noastre un fel de autonomie provincială.

---

[155] Da man hiernächst auch den Weg der Güte als das Beste und heilsamste Mittel eingeschlagen hat.

[156] Szilágyi crede, că misiunea vice-colonelului Schultz la Tibru, a fost în înţelegere cu guvernul transilvan. Dar între br. Brukenthal şi br. Preisz cestiunea trimiterii unui ofiţer în tabăra ţăranilor se tratase numai în 12 noiembrie şi în ziua aceasta vice-colonelul Schultz se afla la Tibru. Chiar şi raportul locotenentului Probst, care ajunsese în comuna Remeţi în 8 noiembrie, ne arătă, că ordinul br. Preisz era cu mult mai anterior. În fine, înţelegerea ce o avuse br. Brukenthal cu br. Preisz fusese cu totul alta, anume că ofiţerul care va fi trimis în tabăra ţăranilor, să ceară de la dânşii depunerea armelor şi extrădarea căpitanilor. Guvernul transilvan către împ. 30 noiembrie 1784.

[157] În 8-vo ipse etiam Ill. D. Vice Colonellus Resolutionem auicam secum adferret. Interogatoriul lui Urs Uibar. – Asemenea şi interogatoriul lui Crişan, pct. 25.

Dar tratările armatei de la Tibru nu erau de loc sincere. Nu era aici intenţiunea să acorde sau să mijlocească ceva pentru nefericita populaţiune a iobagilor, ci toată politica negoţiărilor tindea numai să pună o stavilă provizorie la progresul repede al revoluţiunii. Aşa că românii de la 1784 naturi sincere ţărăneşti, oameni fără experienţe politice fură amar înşelaţi la Tibru. Ei se întoarseră acasă cu false speranţe.

În fine încă un mic episod.

În raportul său vice-colonelul Schultz ne spune că dânsul a tratat la Tibru cu amândoi căpitanii trupelor, cu Ion Horea şi cu Ion Cloşca.

Dar în privinţa persoanei lui Ion Horea vice-colonelul Schultz a fost mistificat cu desăvârşire la Tibru. Înaintea sa nu se înfăţişase aici căpitanul Ion Horea, ci cu totul altă persoană, căprariul Urs Uibar. Această mistificare o recunosc însuşi vice-colonelul Schultz peste 8 zile, când îi aduseră prins în Abrud pe căprarul Urs Uibar, o declară însuşi Urs Uibar în interogatoriul său zicând, că tânărul Horea i-a ordonat ca să meargă sub numele său şi să asiste la tratările cu vice-colonelul Schultz.

Acum negocierile se începură pe toată linia.

Peste tot locul comandanţii corpurilor de armată primiră ordine, că oriunde vor întâlni vreo trupă de ţărani să-i trateze cu blândeţe, să-i întrebe cari sunt plângerile lor, să-i asigureze că cererile lor vor fi satisfăcute, şi în modul acesta să-i înduplece a se întoarce pe la casele lor şi să rămână liniştiţi până le va sosi răspunsul.

Tot în astfel încheie o nouă împăciuire şi vice-colonelul Ott cu o trupă de ţărani din comunele Inuri şi Pâclişa lângă Alba-Iulia. Cu această ocaziune ţăranii de aici întrebaţi cari sunt punctele lor de împăciuire, preotul din Pâclişa, căpitanul trupei, păşi înainte cu trei locuitori şi declară că dânşii se împacă numai cu următoarele două condiţiuni: întâi că ungur pe hotarul lor niciodată să nu mai pună piciorul, a doua, că naţiunea română niciodată să nu mai servească domnilor pământeşti.

XXII. MISIUNEA LUI MOLNAR ÎN ZARAND

După misiunea lui Schultz în comitatul Albei urmă misiunea lui Molnar în Zarand.

În 11 noiembrie guvernul transilvan scrise comisarului său Mihai Brukenthal din Sebeş, că dânsul în coînţelegere cu generalul Pfefferkorn din Alba-Iulia şi cu episcopul Nichitici să caute un om încrezut de naţionalitate română, care fie singur, fie însoţit de soldaţi să meargă la căpitanul ţăranilor răsculaţi, adică la Horea, ca să afle de la dânsul, cari sunt cauzele acestei revoluţiuni şi intenţiunile sale, totodată să-i ofere un paşaport de liberă venire şi întoarcere, dacă va voi să vină până la comisarul guvernului în Sebeş.

Cu misiunea aceasta comisarul Mihai Brukenthal însărcină pe literatul român Ion Molnar, oculist în Sibiu[158] şi-l trimise la trupa ţăranilor din Zarand,

[158] Ion Molnar cu predicatul de Müllersheim era născut în comuna Sadu de lângă Sibiu la anul 1749. În anul 1788 dânsul publică la Viena, Gramatica germană-română (Deutsch-

fiindcă românii din Munţii Abrudului încheiase chiar în timpul acesta armistiţiul de la Tibru. Totodată oculistul Molnar fu însărcinat să trateze şi dânsul de pace cu ţăranii şi să-i înduplece a se întoarce pe la casele lor[159].

Oculistul Molnar ca să inspire ţăranilor mai multă încredere, luă cu dânsul o cruce şi plecă în Zarand. În 16 noiembrie dânsul ajunse în comuna Brad şi informă numaidecât despre venirea sa pe căpitanul Crişan, care se afla în Valea Bradului. Dar Crişan ceru ca Molnar să meargă la dânsul şi-l aşteptă cu o parte din trupa sa pe un deal dinaintea satului. În aceea zi pe la 4 ore Molnar sosi în Valea Bradului, şi se apropie de trupa lui Crişan, cu crucea ridicată. Aici Molnar avu o convorbire cu Crişan şi cu ceilalţi căpitani ai săi, se întoarse în aceea zi cu o trupă de ţărani înapoi la Brad, luă în scris cererile românilor aşa cum le declară un sub-căpitan de-al lui Crişan, George Marcul din Criscior, plecă înapoi la Sebeş şi despre misiunea sa înaintă comisarului Mihai Brukenthal următorul raport:

„Subsemnatul trimis de domnul Brukenthal, consilierul guvernului şi de domnul episcop Gedeon Nichitici, ca să merg cu o patentă la trupa ţăranilor răsculaţi în Zarand, am plecat într-acolo cu un căprar din regimentul de infanterie Orosz, anume Ion Szerentsés, şi în ziua de 16 noiembrie, pe la 4 ore după amiazi, am întâlnit în Valea Bradului pe un deal dinaintea satului pe căpitanul George Crişan în mijlocul unei mulţimi de popor în număr cam la 600 de oameni, armaţi parte cu puşti, parte cu furci de fier şi cu alte instrumente[160].

walachische Sprachlehre) şi altă ediţiune se făcu la Sibiu în 1810. Cu trei ani mai înainte de începerea revoluţiunii la 1781, dânsul intră în loja francmasonă din Sibiu, numită loja Sfântului Andrei la cele trei foi de mare, în care se aflau mai mulţi membrii de ai guvernului, anume secretarii br. Antoniu Iosica şi Ladislau Türi, consilierii br. Wolfgang Bánffi, contele Wolfgang Kemeny şi comitele Cetăţii de Baltă, contele Alexandru Bethlen etc. Această societate compusă în majoritate din străini şi din membrii celorlalte naţiuni din Transilvania, avu oarecare influenţă şi asupra sentimentelor sale, influenţă, care se vede chiar şi în raportul ce-l înaintă dânsul despre misiunea sa în Zarand. A se vedea Arvhiv. f. Sieb. Landeskunde, N.F. XIII. 74.

[159] Qumm praeterea Salis Officialis M. Solymosiensis relatione (ultimatul lui Horea) hoc etiam videre sit, quod tumultuantes sub certis punctis pactare, responsumque intra triduum praestolari vellent, hinc circumstantiis ita constitutis necessarium existimavi fine explorandae uberius eorumque voluntatis oculistam Molnar, natione aeque Valachum ... ad ipsorummet tumultuantium medium transmittere. Comisarul M. Brukenthal către comitatul Devei, 14 noiembrie 1784.

[160] Cu mai multe detalii descrie întâlnirea aceasta Ion Szerentsés în raportul său din 21 noiembrie 1784. Soldatul acesta trecuse de la Zlatna peste Buceş în Zarand, se întâlni în Brad cu oculistul Molnar „şi aici după un scurt interval, zice dânsul, sosi ordinul de la căpitanul ţăranilor răsculaţi, că eu dimpreună cu oculistul să mergem la dânsul în Valea Bradului, şi aşa am plecat îndată către Valea Bradului, eu cu 4 husari şi cu oculistul Molnar, dar când ne aflam încă pe drum am trimis pe un român în Valea Bradului să spună căpitanului, ca să vină la capul satului cu unul lângă dânsul, deoarece şi noi suntem doi, căci pe husari îi lăsasem înapoi la o depărtare de 200-300 de paşi, aşa a venit căpitanul George Crişan înaintea noastră cu câţiva inşi lângă dânsul, şi l-am întrebat de

Dânşii ne încurajară numaidecât şi după ce se rugară de pace i-am întrebat în modul următor:

Când şi cum s-a început răscoala aceasta?

Răscoala aceasta s-a început aşa, că eu George Marcul din Criscior m-am dus în luna lui iulie 1784 la Zlatna şi am tras în cârcima lui Váradi, şi cârcimariul de acolo cu numele Petru m-a întrebat, dacă am fost la Alba-Iulia şi dacă nu am fost să mergem şi noi crisciorenii să ne înscriem ca militari, fiindcă aceia, cari nu se înscriu vor rămâne iobagi, iar cei cari se înscriu vor servi împăratului ca soldaţi, şi aşa după trei săptămâni m-am dus eu George Marcul la Alba-Iulia în numele tuturor locuitorilor din comună, pe cari îi luasem însemnaţi, şi i-am înscris, dar când m-am întors de la Alba-Iulia acasă am aflat pe servitorul meu în lanţuri şi doi boi ai mei legaţi la doamna mea Szebeni din Criscior, din cauză că am mers la Alba-Iulia cu scrisoarea. În modul acesta s-au înscris toate cercurile din ţinutul acesta cum s-a înscris şi ţara întreagă.

De unde ştiţi voi că ţara întreagă s-a înscris?

Horea, căpitanul nostru, pe care îl cunoaştem foarte bine după nume, are o scrisoare de la împăratul şi în puterea acestei scrisori oamenii nu mai au să facă servicii domnilor, ci numai împăratului, fiindcă Horea a fost în persoană la Maiestatea Sa şi împăratul a trimis poruncă şi guvernului, că noi să nu mai facem servicii domnilor în măsura de până acum, dar fiindcă domnii nu voiesc să asculte de porunca aceasta, aşa a poruncit împăratul, că noi în tocmai ca şi ţara întreagă să fim înscrişi ca militari...

Cum aţi făcut adunarea şi cum s-au început turburările aceste?

Horea ne-a trimis vorbă să ne adunăm în hotarul Mesteacănului, şi afară de aceea ne-a şi scris, că dânsul are poruncă de la împăratul, ca să ne adune pe toţi, şi aşa să venim cu toţii la adunare, fiindcă are nişte porunci, pe cari voieşte să ni le comunice, şi aşa ne-a întrebat dacă noi voim să ţinem cu domnii sau cu împăratul? Aceia cari voiesc să ţină cu împăratul, să meargă cu dânsul la Alba-Iulia, ca acolo să asculte poruncile, ce au să facă mai departe, şi aşa am jurat cu toţii la biserica din Mesteacăn, şi aveam acum să vedem, dacă mai servim domnilor, ori căpătăm arme, sau dacă comandantul (din Alba-Iulia) ne dă alte porunci. Aşa am plecat în 1 noiembrie la 8 ore dimineaţa către Curechi, dar Horea n-a fost aici de faţă, ci numai George Crişan, pe care-l trimisese Horea ...

Ce arme aţi avut voi la început?

La început când am plecat să mergem la Alba-Iulia nu aveam în mâini decât bâtele noastre, dar unii nici bâte nu aveau.

Care e cauza purtării acestei revoluţionare a voastre, purtare atât de culpabilă înaintea lui Dumnezeu şi a oamenilor?

Înainte de toate ne rugăm în genunchi şi cu lacrimi de prea graţiosul nostru împărat, ca să ne ierte, fiindcă nouă ne pare rău de ce am făcut, noi oameni săraci şi chinuiţi de domni, apoi cu deosebire ne rugăm de împăratul să binevoiască prea graţios a ne libera de jugul iobăgiei şi să ne primească în

ce a făcut revoluţiunea aceasta, iar oculistul Molnar le zise, că dânsul voieşte să arete cererile lor consiliului aulic de războ şi guvernului etc."

serviciul împărătesc, aşa după cum ne-am înscris la Alba-Iulia, fiindcă de vom ajunge să fim iarăşi supuşi domnilor, dânşii ne vor trata în viitor şi mai rău şi ţara se va răscula.

Însă dacă eu vă declar, că Maiestatea Sa împăratul nu voieşte să fiţi soldaţi şi mai cu seamă acum, după ce a-ţi comis atâtea excese?

Dacă împăratul nu voieşte să fim militari, noi ne supunem voinţii şi poruncilor Maiestăţii Sale, dar să nu mai fim iobagi. Să ne dea funcţionari germani însă unguri nicidecum mai mult.

De ce voiţi voi acum deodată să scăpaţi de domnii voştri, cari după cum se ştie cu siguranţă, v-au făcut atâta bine, v-au apărat şi când aţi fost în lipsă v-au ajutat în tot modul?

Din cauză că domnii au reţinut toate ordinele ce le-a dat Maiestatea Sa împăratul pentru uşurarea sărăcimii şi dânşii din contră ne-au încărcat cu servicii tot mai grele, unii luau de la noi grâu, şi alte bucate şi pe lângă aceea dijme de la toţi, aşa încât noi numai apa nu aveam să o plătim şi cu toţii mărturisim sub jurământ, că la Paşti şi la Crăciun trebuia fiecare să le dăm un colac, un urcior, o luminare şi o găină, şi dacă vreun iobag avea, să fie cu iertare, doi porci, atunci domnul îi lua un porc, şi dacă nu avea porci atunci de frică trebuia să cumpere unul cu bani şi să-l dea domnului său. Pe lângă aceea fiecare iobag, ori avea vaci ori nu, mai trebuia să dea domnului său pe fiecare an câte două cofe de unt, iar după ce ne-am plâns la guvern în privinţa aceasta înainte de asta cu 5 ani, am primit răspuns, ca să dăm numai câte o cofă de unt. Mai departe trebuia să facem pe fiecare săptămână câte 4 zile de lucru, deşi unii nu aveam în stăpânire decât a patra parte dintr-un iugăr de pământ[161].

Mai mult, unii domni ne sileau să le aducem lemne chiar şi în sfânta noastră zi de Crăciun, zicând, că ce le pasă lor de sărbătorile noastre.

Iar dacă se întâmpla să moară un iobag, care avea o casă bună, atunci pe văduva o scoteau din casă afară dacă nu avea nici un fecior, şi o trimiteau în temniţă, ca să descopere exact toată averea ce i-a rămas de la bărbatul ei, apoi îi luau toate şi o trimiteau cu copii să-şi capete pâinea de toate zilele cum va putea şi unde va putea. Chiar şi în cazul dacă rămâneau feciori minoreni, cari nu erau în stare să facă serviciile domeneşti, domnii luau şi de la copii aceşti mici, pământurile şi averea rămasă de la părintele lor, şi după ce creşteau mari îi sileau din nou să le facă servicii, dar fără să le mai dea ceva din averea părinţilor lor. De asemenea trebuiau şi femeile să le facă diferite servicii, să toarcă şi să ţese pânza de in, iar dacă o femeie nu ştia să toarcă bine, trebuia să plătească cu bani alta în locul ei.

Şi aceste sunt împrejurările cari ne silesc să rugăm pe împăratul ca să ne mântuie odată de un astfel de jug.

În fine cerem să se desfiinţeze arenzile din ţinutul acesta, şi să rămână în mâna fiscului, deoarece armenii, cari au luat moşii în arendă, voiesc să tragă tot

[161] Un iugăr reprezintă ceva mai mult ca o jumătate de hectar (sau 57 arii, 55 metri), prin urmare a patra parte dintr-un iugăr face 1438 metri.

prin noi cel mai mare folos din moşiile aceste şi noi nu mai putem suporta o astfel de stare.

De asemenea ne rugăm să fie lăsaţi în libertate toţi aceia cari au fost prinşi în timpul acestei mişcări.

S-au scris în Brad în 17 noiembrie în prezenţa unei mari mulţimi de popor, aşa că a fost de faţă câte un om din fiecare sat din tot ţinutul Crişului şi eu care am declarat toate aceste sub jurământ şi în urma ordinului căpitanului meu pun degetul şi mă numesc:

Georgie Marcul
Ianoş Gâlcia
Igna Adamuţ
Ion Filip
Urs Bogan

Şi noi subsemnaţii preoţi constatăm aici în interesul adevărului că am văzut şi am auzit toate câte au scris aici pentru noi:

Eu namesnic	Popa Alexandru
"	Popa Constandin Turciu
"	Popa Ion Cloos
"	Samuil Popovici
"	Mihai Popovici
"	Popa Giurgiul Juncoian
"	Danilă Popovici

După ce subsemnatul am ascultat de la răsculaţi cele scrise mai sus, am trebuit în urmă să le primit, că voi înainta autorităţii plângerile lor, apoi în conformitate cu instrucţiunea ce am primit-o de la dl Brukenthal consilierul guvernului, le-am declarat limpede şi lămurit, că întreaga purtarea lor revoluţionară este în contra voinţei şi intenţiunilor Maiestăţii Sale, că nu este cu putinţă că Horea să fi putut căpăta poruncă de la Maiestatea Sa, deoarece înălţimea monarchului nostru nu-i permite să aibă a face cu un om aşa de jos, că Horea îi seduce, îi înşeală şi voieşte să aducă în cea mai mare nefericire nu numai pe oamenii adunaţi aici, dar întreaga naţiune română, şi desigur o va şi duce. Apoi i-am dojenit serios şi i-am îndemnat să rămână liniştiţi, fiindcă întâmplându-se să nu asculte îi vor nimici şi extermina trupele, cari sunt în mişcare pe drum de toate părţile. În urma acestora dânşii mi-au făcut ce e drept tot felul de promisiuni bune, şi au întărit promisiunile lor punând jurământul pe o cruce, ce o aveam la mine în prezenţa căprarului Ion Szerentsés amintit mai sus. Dacă dânşii vor rămâne sau nu credincioşi acestui jurământ, viitorul va arăta.

Ion Molnar
oculist"[162].

[162] Noi comunicăm raportul acesta după textul oficial german, pe care îl predase oculistul Molnar comisarului Mihai Brukenthal, iar de la Mihai Brukenthal trecuse la guvern, la cancelarie şi la împăratul. În Brad însă originalul a fost scris în limba română şi Molnar

Aşadar cererile cari le făcuse românii din Zarand erau identice cu cererile românilor din Munţii Abrudului şi anume întâi să fie liberi de iobăgie, şi a doua, militarizaţi.

Însă raportul oculistului Molnar nu aminteşte nimic despre alte două cestiuni importante, şi cari formase de asemenea obiectul acestor consultări.

Anume este un fapt pozitiv că Molnar încheiase cu românii din Zarand un armistiţiu[163] de 15 zile şi se obligase, că în timpul acesta le va aduce deciziunea guvernului, la cererile cari le făcuse dânşii[164].

În urma acestui armistiţiu căpitanul Crişan dizolvă apoi numaidecât trupa ţăranilor din Zarand şi ordonă oamenilor săi să meargă pe acasă, şi să rămână liniştiţi să nu mai comită nici un fapt revoluţionar, dar la cea dintâi poruncă să fie gata cu toţii să se adune şi să execute ordinele ce le va da[165].

Cu această ocaziune ţăranii din Zarand mai făcură încă următoarele două cereri, întâi, că nici un ungur să nu mai domnească în Transilvania[166]. Oculistul Molnar ce e drept aminteşte şi dânsul în raportul său despre cererea aceasta, dar dânsul o prezintă în forma ceva mai moderată, zicând că ţăranii din Zarand au cerut, că în cazul dacă împăratul nu voieşte ca ei să fie militari, atunci să le dea funcţionari germani, dar unguri nicidecum mai mult.

A doua cerere ce o făcuse românii din Zarand şi care de asemenea nu e cuprinsă în raportul lui Molnar era, că pe viitor atât soldaţii din armata

înaintase exemplarul acesta episcopului Nichitici, iar Nichitici îl predede mai târziu contelui Iankovits. Această împrejurare, că oculistul Molnar a prezentat două rapoarte, unul în limba germană şi altul în limba română, a făcut pe comitatul Hunedoarei să declare într-o petiţiune către camera transilvană din 1791, că raportul lui Molnar a fost schimbat şi falsificat. (As Erdélyi három nemzetekböl állá Rendeknek ... jegyzökönyve, 1791. Şedinţa a 24 din 28 februarie). Dar întreagă deosebirea între aceste două rapoarte consistă în aceea că alineatul din urmă (După ce subsemnatul am ascultat etc.") lipseşte în originalul românesc.

[163] Raportul căprarului Szerentsés din 11 decembre 1784. A se vedea pag. 236 nota 2.

[164] Cum autem innotuisset nobis ... perceptis Petitoriis Punctis praedictus Dnus de Schultz vice-colonellas ab Horre, et Dnus Molnar a Krisan Dzurz appromissum habuerunt, in Pace tumultuantes perseveraturos, usque Resolutionem ab Excelso Regio Gubernio subsequendam. Ep. Nichitici către c. Iankovits, 28 decembrie 1784. – Iar protopopul Iosif Sânziana din Trestia, scrie episcopului Nichitici cu data Deva 21 noiembrie: In quantum intelligere potui homines illi petunt responsum ad Puncta porrecta Domino Molnar, ajunt quidem, quod Molnar etiam deceperit illos, ex eo quod non attulit iisdem responsum, prout spoponderat.

[165] Auf dieses Befülte der Capiten Krisan Gyorgye dass sich alle in ruhe sezen auch niemanden mer tödten ... dass sich keiner nicht getraue zu schiessen ... und auf ersten Befehl soll sich alles fertig halten um gleich beysammen zu seyn umb das anbefohlene zu vollziehen. Raportul lui Ion Szerentsés din 21 noiembrie 1784.

[166] Das wir keine Unterthanen seyn sollen, kein Unger soll nicht in 7-bürgen Regiren, Ihro Majestät soll nichts in Arrenda geben, wir wollen entweder Fiscaliche Unterthanen seyn, oder das Gewehr haben. Raportul căprarului Szerentsés, Zlatna, 21 noiembrie 1784.